

PDF Compressor Free Version

АҲРОР МУХТОРОВ

**МАҚОМИ
ҶАҲОНИИ
УСТРУШАНИҶО**

АҲРОР МУХТОРОВ

PDF Compressor Free Version

МАҚОМИ ЧАҲОНИИ УСТРУШАНИҲО

(Асрҳои IX-X)

**ДУШАНБЕ
«СУРУШАН»
2002**

PDF Compressor Free Version

*Китоб ба дастгирии раиси Ҳукумати шаҳр
Зокиров Ҷумъа Зокирович ба муносибати
2500-солагии Истаравшани бостонӣ
ба нашр расид*

М-65 *Аҳрор Мухторов.*

Мақоми ҷаҳони Уструшаниҳо. — Душанбе:

«Сурушан»,

2002. 164 сах.

Китоби мазкур ба ҳаёт ва фаъолияти ду шахси бузурги мулки Истаравшан дар асрҳои IX-X- Ҳайдар ибни Ковус ва Абубакри Шиблай ибни Юнус бахшида шудааст. Яке аз онҳо Ҳайдар муборизи роҳи озодӣ аз асорати арабҳо, послорандан расму онни ниёзон, сиёсатмалдор, сарлашқари матин, марди ҷасур буд.

Дигар - Шиблай Истаравшанӣ, дар илму фарҳанги Бағлоди асри IX-X нақши бузург гузошта, дар олами тасаввуф маъруфу машҳур гаштааст. Таълимоти ин олим дар асарҳои мутафаккирон ва олимони маъруфи шарқ-Фирдавсии Тусӣ, Шайх Фаридаддини Аттори Нишопурӣ, Абдуллои Ансорӣ, Унсурӯлмаолӣ Қайқовус, Шайх Саъдӣ Шерозӣ, Маълӯи Абдурахмонӣ Ҷомӣ, Алишери Навоӣ ва дигарон захр гашта татқиқ ва маълӯи ифтихор гаштааст.

Ин китоб барои ҳонадагонии сершумор муаррихону файласуфро ва барои онҳое, ки ба омӯхтаи саргузашти бузургон рағбат доранд ба муносибати 2500-солагии ватани ин ду шавх пешкаш мешавад.

A — 4782542292-20 2002
М-605-82

ББК-84 тоҷик 7-4

Г Аҳрор Мухторов, 2002.

АЗ ТАЪРИХИ 2500-СОЛАГИИ ШАҲРИ ИСТРАВШАН

Шоҳи Эрон Куруши III, ки бо номи Куруши Кабир маъруф гаштааст, аз соли 558 то 530 пеш аз мелод ҳукмронӣ ва лашкаркашӣ кардааст. Соли 546 пеш аз мелод ӯ ба вилоятҳои шарқӣ ҷиғофт ва то руди Сайхун - (Сирдарё) пеш рафт. Дар ин самт Куруши Кабир шаҳре ба номи худ бино кард. Ин шаҳр мебоист сарҳади шарқии қаламрави ӯро аз ҳучуми қабिलाҳои бодиянишин муҳофизат намояд. Илова бар он Куруш пеш аз ишғоли Хоразм, Бохтар, Синд ва дигар мулкҳо хостааст шаҳре бино кунад, ки поягузори тохтубозҳои ояндаи худ гардад.

Поягузори (базаи) шаҳр ба номи Курушкада дар ҷои ҳозираи Истравшан интиҳоб шуд. Шаҳри Курушкада, ки бо номи Киропол низ маълуми машҳур гаштааст, ба қалъа табдил ёфт. Деворҳои баланд, бурҷҳои устувори шаҳар ва дарвозаҳои онро муҳофизат мекарданд. Аз соли бунёд ёфтани шаҳри Курушкада, яъне аз соли ҷорӣшавии Куруши кабир ба самти шарқ, 2558 сол сипарӣ гаштааст.

Аз таърихи соли асос ёфтани Курушкада то лашкаркашии шоҳи Юнон Искандари Мақдунӣ ду аср гузашт. Искандар соли 329 пеш аз мелод деворҳои баланд ва қалъаи мустаҳкамни Курушкадаро бо асбобҳои қалъагирӣи юнонӣ раҳна карда натавонист. Ӯ бо роҳи фиреб, аз маҷрои сои беоб бо як даста сипоҳиёни худ дохили шаҳр шуд. Искандари Мақдунӣ бори аввал баъди ҷангҳои хунрезӣ ва лашкаркашиҳои дурудароз, дар зери девори Курушкада захмдор шуд. Ӯро курушкадагиҳо бо санг ба сару гарданаш зада маҷрӯҳ карданд. Муҳофизатчиёни шаҳр натавонанд Искандари Мақдунӣ балки чанд нафар сардорони лашкари ӯро бо тирӣ пайкон захмдор карданд.

Дар навбати худ, мудофиачиён талафоти зиёд доданд. Аз 18 ҳазори онҳо 8 ҳазор кушта шуд. Вале шаҳриёни часур таслим нашуданд. Кахрамониони нотарси шаҳр, баъди дохили шаҳр шудани юнониён, дар баландии қалъаи ҳокимнишини паноҳ бурданд. Мувофиқи маълумоти муаррихони юнонӣ, танҳо беоби онҳоро маҷбур кардааст, ки бо душман таслим шаванд. Ин навъ таслимшавии маҷбурӣ он маъниро надошт, ки кирополиҳо мутеъи юнониҳо гаштанд. Сокинони ҳафт шаҳри Истравшан ҳамроҳи дигар сугдиён ва бохтариён шӯриш бардоштанд.

Бинобар он Искандари Мақдунӣ шаҳри Курушкадаро вайрон карда, бо ҳок яксон гардонид.

Баъди чанд аср шаҳр аз нав обод гашта номи нав гирифт.

Муаллифони қадима аз Курушкада ҳаҷун шаҳр дигар ёд накарданд. Танҳо дар асри IV мелодӣ ва баъди он вилояти Истравшан бо номҳои гуногун дар асарҳои воқеанависон ва саёхҳои хитой зикр ёфт.

Истравшан яке аз ободтарин ва калонтарин вилоятҳои Сугд ва дар асри VI давлати мустақил ва мутаракқӣ буд. Вилояти Истравшан асосан дар пастхамии (ё ҳавзаи) Ёротеппа ва Шаҳристон воқеъ аст. Пойтахти ин вилоят Бунчикат (ё Бунҷакат) ном дошт.

Давлати мустақили Истравшанро аз асри V сар карда афшинҳо идора мекарданд. Онҳо давлати худро васеъ намуданд. Дар арафаи истилои арабҳо сарҳади Истравшан дар қисмати ҷануб аз водии Ҳисор (яъне аз Ҷағониёну Шумон) гузашта то ҷанубии Тоҷикистони кунунӣ мерасид. Аз навиштаҳои Бобур Мирзо (1487-1530) бармеояд, ки баъдтар Фарғона ва Хучанд ба вилояти Истравшан дохил мешуданд.

Хулоса, номи пойтахти вилояти Истравшан — шаҳри Бунчикат аз миён рафта бошад, ҳам номи вилоят-Истравшан, дар давоми садсолаҳо ҳамчун яке аз вилоятҳои мутарракқи Мовароуннаҳр арзи вучуд намуд.

Ҳамлаи мугулҳо дар ибтидои асри XIII дар таърихи вилояти Истаравшан нақши абадӣ гузошт. Урдуи Чингизхон пойтахти асримиёнагии Истравшан шаҳри Бунчикатро хоку тӯроб

намуданд. Шаҳр номи нав Уротеппаро гирифт. Онро ҷуғрофи-
шиносон ва муаррихони замон дар асри XIV чун шаҳр ба калам
овардаанд.

Сабаби барои чӣ ва бо кадом сабабҳо, тақрибан дар як макон, се навбат шаҳр хароб гашта боз аз нав бино ёфтааст? Бояд тазаққур дод, ки яке аз сабабҳои интиҳоби ҷой барои буноёдефтани шаҳр, ин дар роҳи Абрешим ҷой гирифтани Уротеппа буд. Дар худуди шаҳр чашмаобҳои зиёде аз зери замин фаввора мезананд, ки омилҳои асосии зиндагӣ ва роҳгузарон буд.

Аз навиштаҳои мазкур бармеояд, ки шаҳри Уротеппа (Истравшан) борҳо ҳамчун пойтахт аз байн рафта, хоку тӯроб гашта бошад ҳам, бо номҳои дигар аз нав арзи вуҷуд кард. Шаҳр мақоми худро аз даст намедод, муҳити ҷуғрофӣ, дар ҷои мувофиқ ҷой гирифтани он, сабаби ба пойтахти давлати мустақил ва номустақил табдил ёфтани ин мулк гардид. Соқинони он бо душманони худ муборизаи беамон бурда, бо меҳнати садокатмандиашон дар арсаи касбу ҳунар, илму фарҳанг ва санъати нотакрор, дар таърихи халқи тоҷик ва умуман халқҳои Осиёи Марказӣ, мақоми хос ишғол карда омадаанд.

МАҚОМИ ИСТРАВШАНИҲО ДАР ДАВЛАТИ АРАБҲО

Яке аз вилоятҳои Мовароуннаҳр, ки забти он аз тарафи арабҳо тӯл кашид, Истравшан буд. Оқибат баъд аз сад соли забти шаҳрҳои дигари ин сарзамин, яъне соли 822 ба арабҳо муяссар гардид, ки шаҳри Бунҷикат-пойтахти вилояти Истравшанро забт кунанд. Арабҳо дар ин мулк низ дини исломро ҷорӣ намуданд. Маруфтарин Афшини Истравшан-Ҳайдар, пас аз қабул кардани дини ислом, яке аз сардорон ё амирал умарои халифаи Аббосия-Муътасим (833-842) таъин шуд.

Ҳайдар, дар хизмати Халифаи араб бошад ҳам, дар амал аз дасти арабҳо озод кардани ватанаш - Истравшанро ба нақша гирифта ҷораҳо меандешид, ба шӯриш тайёри медид.

Тахмин мешавад, ки ҳамроҳи афшин Ҳайдар ба ҳузури Халифа як идда мардони аҳли савод, сипоҳиёни чангдида ва аҳли такво рафта буданд. Чунки арабҳо «ба микдори зиёди амалдорони босавод эҳтиёҷ доштанд» (Б. Гафуров).

Бо Ҳайдар падари Абӯбакр Шиблии Истравшанӣ Юнус ва амакаш рафта буданд. Юнус дар Ироқ ҳочиби бузурги халифа ба бародари ӯ амирулумарои халифа дар Искандария (Миср) таъин мешаванд.

Соли 859 дар шаҳри Сомираи Ироқ Юнус писардор шуд. Ба ӯ Абубакр ном дод. Фарзандаш калон шуд ва номи яке аз деҳаҳои Истравшан - Шиблиёро, ба худ нисба гирифт. Бо нисбаи худ, яъне бо номи Шиблии Истравшанӣ ӯ чун марди донишманд маъруф гашт. Аз тарафи Халифа - Шиблӣ ҳокими Дамованд (дар қисмати шимолии Техрон) таъин мешавад. Ғайр аз он Шиблии ҷавон дар ҳузури Халифа вазифаи Ҳочибро дар ӯҳда дошт.

Аз таъинотҳои халифаҳои араб бармеояд, ки дар Истаравшан мардуми аҳли савод ва соҳибистеъдод зиёд буд. Арабҳо як қисми онҳоро ба пойтахташон шаҳри Бағдод бурда, дар идоракунии давлати тавоно ва паҳноварӣ худ чун сарвари мулкҳои алоҳида ё сарлашкар истифода кардаанд.

Аз чунин кирдори арабҳо маълум мешавад, ки дар миёнаи асри IX, дар замони ҳукмронии сулолаи Тоҳириён, то ба сари қудрат омадани сулолаи Солмониён, мардони соҳибмаълумоти кордон, арбобони давлат ва сарварони сипоҳ дар мулки Истравшан нисбат ба арабҳо афзалият дошт. Шояд ба ҳамин сабаб бошад, ки арабҳо Ушрусанаро бо тезӣ ишғол карда натавониста, то соли 822 барои ин вилоят мубориза бурданд.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ ДАР ИСТРАВШАН

Сомониён сулолаеанд, ки дар Мовароуннаҳр ва Хуросони бузург аз соли 875 то 999 ҳукмронӣ кардаанд. Баъд аз ба ҳайати ҳамин давлат дохил шудан вилояти Истравшан давлати Сомониён устуворӣ ва ба истиклолият соҳиб гашт. Академик Бартольд В. чунин хулоса кардааст. Истравшан дорои худуди ниҳоят васеъ

буда, Бутам, яъне саргаҳи дарёи Зарафшон, Масчоҳ, Фалгар, Фон ва Яғноб тобеъи он буданд. Мувофиқи маълумоти ҷуғрофиёт-шиносони асри миёна Истравшан дорои 400 деҳаҳои бузурги деҳқоннишин ва чандин шаҳр буд. Дар замони Нӯҳ бини Асад Усрушана бахалифаи Араб 50 ҳазор дирҳам андоз месупорид (солҳои 826- 828). Дар пойтахти ин мулк шаҳри Бунчикат то даҳ ҳазор одам зиндагӣ мекард. Чаҳорсуи шаҳр - «Чаҳорсуи Амир» ва яке аз чор дарвозаи шаҳр низ «Дари Амир» ном доштанд. Ин истилоҳҳо ба Исмоили Сомонӣ нисбат доранд. Чунки ҳокимони ин вилоят то замони ҳукмронии Сомониён «Афшин» ном доштанд. Илова бар он, дар Бунчикат зарбхонаи давлати Сомонӣ амал мекард. Тасдиқи дар ин вилоят ҳукмронӣ кардани Исмоили Сомонӣ фулуси (пули мисӣ) дар зарбхонаи Истравшан зарб задаи ӯ мебошад, ки ба соли 279 ҳиҷрии қамарӣ (892-893 мелодӣ) мансуб аст. Дар ақиби ин танга «Ал-Амир-Исмоил» хонда мешавад.

Аз таърих маълум, ки Исмоили Сомонӣ соли 872 соҳиби мулки Бухоро гардид. Вале аҳолии Бухоро бар зидди бедодгариҳои ҳоким шӯриш бардошта, ӯро пеш карданд. Байни бародарон Исмоил ва Наср задухӯрдҳои мусаллаҳона сар зад. Заду хӯрди якум, ки соли 886 рух дода буд, бодур кардани Исмоили Сомонӣ аз қоим мақоми Бухоро анҷомид. Задухӯрди дуввум - соли 888 ғалабаи Исмоилро таъмин намуд. Вале Исмоил тахтро аз Наср нагирифт. Ниҳоят соли 892, пас аз вафоти Наср, ӯ ба тахти салтанат нишаст.

Фулусӣ дар Истравшан зарб зада, шоҳиди он аст, ки соли 886 то соли 892 Исмоили Сомонӣ дар Истравшан мустақилона ҳукмронӣ карда, бо номи худ пул мебаровард. Баъд аз он, ки Исмоил ба тахти салтанати Бухоро нишаст, эҳтиёҷ ба зарбхонаи Истравшан намонд ва дастгоҳи онро Исмоил ба Самарқанд кӯчонид.

Таърихи мулки Истравшан баъд аз таназули давлати Сомонӣ ва то асри XV чандон равшан нест ва омӯхта нашудааст. Тахмин мешавад, ки муғулҳо онро бо хоку туроб табдил додаанд. Шаҳр аз нав бино ёфта дар асрҳои XIII-XIV, номи нав - Уротеппаро гирифт.

ҲОКИМОНИ ИСТРАВШАН

Дар даҳ соли охири асри XV дар мулки Истравшан панҷ ҳоким ҳамдигарро иваз кардаанд. Баъзеи онҳо аз тарафи душманони худ ба қатл расиданд, баъзе дигарашон азл гаштанд.

Аз ҳокимони номии ин аср падари Бобур - Умар Шайхро бояд номбар намуд, ки ӯ то соли ҳалокати худ - 1494, дар Уротеппа ҳукм рондааст. Дар ҳамин сол Муҳаммад Ҳусайн Мирзо (таваллуд 1470) ҳокимияти Уротеппаро ба даст гирифт.

Дар замони ҳукмронии ин шахс ҳуҷуми кӯчманчиён бо сарвари Шайбониҳон аз қисмати шимол сар зад. Шаҳри Уротеппа чунон истехкоми мустаҳкам дошт, ки Шайбониҳонро ба ҳайрат гузошт ва ӯро ба ҳулоса овард, ки ин қалъаро ба зарби яроқ ва қувваи лашкар забт кардан аз имкон берун аст. Хон ба қарор омад, ки Уротеппаро муҳосираи дурудароз намуда сокинонашро ба таслим шудан маҷбур намояд. Вале Шайбониҳон саросема буд ва ба муҳосираи дурудароз фурсат надошт. Бинобар он ӯ маҷбур мешавад, ки пешниҳодоти ҳокими Уротеппа Муҳаммад Ҳусайн Мирзоро барои сулҳ имзо кардан қабул намояд.

Бори дигар, соли 1501 лашкари Шайбониҳон зери деворҳои Уротеппа пайдо шуд. Ин навбат ва бори саввум ҳам Шайбониҳон Уротеппаро забт карда натавониста, атрофи онро ғорат карда ба зироат оташ зада рафт.

Шаҳрҳои водии Фарғона, Самарқанд, Тошканд ва Бухоро аз тарафи Шайбониҳон забт шуданд. Уротеппа ягона монд, ки ба душман таслим нашуд. Вазъият номӯтадил гашт. Ҳокими он Муҳаммад Ҳусайн Мирзо маҷбур мешавад, ки соҳибихтиёрона мулки худро тарк намуда фирор намояд. Оқибат ӯ баъд аз забти Ҳирот аз тарафи Шайбониҳон дар ҳамин шаҳр дар синни 38 солагӣ қатл мешавад (соли 912 ҳиҷрӣ /1506-1507 мелодӣ).

Яке аз ҳокимҳои ибтидои асри XVI дар Уротеппа Абдулатиф Султони Шайбони буд. ӯ дар ин мулк то соли 1540 ҳукм рондааст. Дар замони ҳукмронии ин марди соҳибақл ва соҳибирода мулки Уротеппа нашъунамо ёфт. Соли 1537 мадрасаи Абдулатиф Султон (Кӯк Гумбаз) ва чанд биноҳои дигар аз хишти пухта дар дохили шаҳр ва дар ҳудуди базе деҳаҳо сохта шуданд. Султон ду чорбоғ бино кард. Яке дар назди шаҳр ва дигараш дар ҳудуди Зомин.

Дар замони ҳукмронии ӯ дар Уротеппа Усмон Масъуди Кухистонӣ асари пурарзиши худ «Таърихи Абулхайронӣ»-ро ба итмом расонид. Чанд китобҳои соҳаи фикҳ низ дар ҳамин шаҳр навишта шуда ё рӯйнавис шудаанд.

Дар нимаи дуюми асри XVI дар Уротеппа чандин ҳокимҳо ҳамдигарро иваз карданд. Абдуллоҳони Шайбонӣ (1583-1598) низ якчанд маротиба ба ин мулк лашкар кашидааст (солҳои 1574-1579). Ивазшавии пасиҳами ҳокимон шаҳодат медиҳад, ки дар ҳудуди Уротеппа задухӯрдҳои зиёди хунин ҷой доштанд.

Дар асри XVII, дар замони ҳукмронии сулолаи Аштархонӣ, дар Уротеппа, ба мисли асри XVI, хунрезӣҳо идома ёфта, ҳокимони зиёде ҳамдигарро иваз карданд. Ин мулк зери ҳукмронии сулолаи номбурда монда аст.

Дар асри XVIII вазъият дар мулки Уротеппа нисбат ба асрҳои XVI-XVII фарқ кард.

Дар соли 1702 то соли 1734 дар Уротеппа ва Хучанд Оқбӯтабий, писари Муҳаммадраҳимбий ҳукм ронд. Дар солҳои мазкур дар музофоти Уротеппа ва Масчоҳ яке аз феодалони сернуфус Ҳоҷа Мӯсо мақоми хос пайдо карда буд.

Оқбӯтабий иқдом гузошта буд, ки марзҳои мулкашро аз ҳисоби Хӯқанд васеъ намояд. Вале ин кор ба вай муяссар нагашт.

Дар миёнаи асри XVIII яке аз ҳокимони шӯҷоъ ва тавонои Уротеппа-Фозилбий ба арсаи давлатдорӣ қадамҳои чиддӣ гузошт. Ӯ яке аз фаъолтарин намояндаи синфи ҳукмрон буд, ки хони Бухоро ба ташвиш андохта аст. Фозилбий борҳо дар амалиётҳои ҷанги бар зидди Бухоро иштирок намуда дастболо гашт.

Соли 1758 хони Бухоро Раҳимхон вафот кард. Фозилбий ин воқеаро истифода намуда шаҳри Самарқандро забт карда, қасди Бухоро намуд. Ӯ Хатирҷӣ, Кармина ва Каттақурғонро ишғол намуда ба самти Бухоро ҳаракат кард. Вале бо сабаби новобаста ба лашкару сарлашкар, талафоти калон руҳ дод ва Фозилбий ақибнишинӣ намуд. Ҳукмронии Фозилбий тақрибан то соли 1775 идома ёфт. Баъд аз ба сари қудрат Худоёр валламаи омада тақрибан то соли 1800 ҳукм ронд.

Солҳои ҳукмронии ин ду шахс, яъне нимаи дуввуми асри XVIII, замони мустақилияти мулки Уротеппа буд. Душманони ин

мулк кӯшиш мекарданд, ки истиклолияти Ӯротеппаро аз байн бардошта, худуди онро ба давлати худ ҳамроҳ намоянд. Вале ин инкдоми хатарнок ва аз тарафи як хон имконнопазир буд.

Хошроҳ Муҳаммадраҳимхон ва хони Хӯканд Ирдонабий бо ҳам муттаҳид шуда, барои таъмини галабаи худ қувваи қабилаҳои Қипчоқро ба юриши зидди Ӯротеппа ҷалб намуданд.

Соли 1754 онҳо якҷоя ба сарҳади ин мулк ҳамла оварданд.

Фозилбий ба ёри худ ҳокими Ҳисор Муҳаммадамини юзро, ки яке аз хешовандонаш буд, ҷалб намуд. Ба ин ду қувва муяссар гардид, ки бо роҳҳои гуногун аз болои иттифоқчиён галаба ба даст оварданд. Ин мақоми Ӯротеппа ва Ҳисорро дар Мовароуннаҳр баландтар гардонид.

Нимаи дуюми асри XVIII, солҳои ҳукмронии Фозилбий ва Худоёр валламай давраи нашъу намои мулки Ӯротеппа буда, сокинонаш ҳаёти нисбатан осударо аз сар гузаронида, аз торочи ҳамсоягонашон эмин монда буданд.

Коре, ки дар нимаи дуввуми асри XVIII ба душманони мулки Истравшан муяссар нагашт, дар асри XIX ба сари Ӯротеппа омад. Ду хонигарии дар Мовароуннаҳр тавоно - Бухоро ва Хӯканд ин мулкро байнашон тақсим намуданд. Шаҳри Қиззах бо заминҳои тобеи худ аз тарафи Бухоро забт шуд. Шаҳри Хучанд ва деҳоти атрофи он тобеи хони Хӯканд гашт. Хонҳои ин ду мулки номбурда хостанд, ки заминҳои боқимондаи Ӯротеппаро байни худ тақсим намоянд ё худ ҳокимон - дастпарварони худро дар Ӯротеппа дошта бошанд, то ки ин мулк дигар онҳоро ташвиш надихад. Аз сарвати ин сарзамин истифода намудан мақсади асосии онҳо буд.

Бо ҳамин сабабҳо аз соли 1800 то соли 1866, яъне то барҳамхӯрда ба мустамликаи Русия табдил гаштани мулки Ӯротеппа, дар ин ҷо 30 маротиба ҳоким иваз шуд. Аз ҷумла Исобек ду маротиба, Рустамбек се маротиба ва Абдугаффорбек чор маротиба ба сари ҳокимият омода азл гаштаанд.

Аз ҳокимони дар ин муддат ҳукмронда Рустамбек дар таърихи шаҳр нақши худро гузошта, дар хотири мардум ҳамчун марди шучоъ боқӣ мондааст. Дар давоми ҳукмронии даҳсолааш

(1849-1858) ӯ сохтмонҳои назаррасро аз худ боқӣ гузошт; мадраса ва масҷиди Рустамбек, ҳамом, корвонсарой, айвони тиллокори дар Муг ва ҳоказо, шаҳри бостонии Уротеппаро зеб дода буданд.

Бӯида забтӣ Русия соли 1866 шаҳри Уротеппа ва дехоти он тобеъи уезди Хучанд шуд. Ин уезд даставвал тобеъи вилояти Сирдарё ва баъдтар (аз соли 1887) тобеъи вилояти Самарқанд мешавад. Шаҳр ва уезду вилоятро афсарон ва генералҳои ҳукумати подшоҳии рус идора мекарданд.

Давраи мустамликавӣ ҳарчанд давраи итоаткорӣ, тангдастӣ буд, вале аз замони гузаштаи феодалӣ бо он фарқ дошт, ки мардум аз ҷангҳои хонумонсӯзи пай дар пай осуда гаштанд, горагарихо хотима ёфт, тартиботи нагвоарӣ гуломдорӣ барҳам дода шуд.

Шаҳрони маъруфи Уротеппа дар асри XIX зиёданд. Мо танҳо номи ду нафарашонро дар ин ҷо шарҳ медиҳем.

Дилшоди Барно - шоира ва оқила. Ин зани ҷасур соли 1800 таваллуд ёфтааст. Соли 1816 вақте, ки духтарак 17 сола буд хони Хӯканд Умархон Уротеппаро забт намуда, 13400 нафар аҳолии онро асир кард. Аз ин миқдор 400 нафар мардони бегуноҳ ба дор кашида шуданд. 13 ҳазор асир, ки байнашон занон ва духтарон низ буданд, ба самти Хӯканд ба мисли пода ронда шуданд. Онҳоро бо фармони хони Хӯканд ба ҷои нообод бурда, шаҳр бино кунониданд. Ин шаҳр ба номи Умархон -Шаҳрихон номида шуд.

Дилшод ин воқеа ва тақдирӣ худро дар хотираҳое, ки бо номи «Таърихи муҳоҷирон» маъруф аст, зикр кардааст. Ӯ навиштааст, ки маҳрами хон ӯро ба назди Умархон бурд. Дар назди хон хонтахта меистод. Дар болои он як коса об, корд ва як анор гузошта буданд. Умархон ба Дилшод мурочиат намуда мегуяд: «Биё духтари газалхони тоҷик... дар шаъни анор газал гӯй!»

Дилшод бадеатан дар он ҳангом гуфтааст:

Дар ин дун гунбази афлок дидам,
Дарунаш пур ҳама гамнок дидам.
Ба рӯшон аз ҳарире парда доранд,
Ба дил хун дидаҳо намнок дидам.
Зи теги золими ҳукми Умархон
Дили ҳар нозанинро ҷок дидам.

Ин байтҳо газаби Умархонро оварданд. ӯ ба маҳрами худ фармуд, ки Дилшодро ба зиндон баранд. Хушбахтона маҳрам, ки ҳамшаҳри Дилшод буд, ба ҳоли духтарак тараххум намуда ӯро раҳо кард.

Дилшод дар хонаи Тош Маҳдум ном имоми масҷид сокин шуда, мактабдорӣ мекунад ва дахҳо духтаронро саводнок кардааст. Аз байни онҳо шоираҳои сохибзод сабзида баромадаанд. Яке аз онҳо мутафакири халқи узбек Анбар отун мебошад.

Дилшод бошад зиёда аз 100 сол умр дида дар шаҳри Хӯканд соли 1905 вафот кардааст.

Шаҳси дигари маъруф - Зуфархон Ҷавҳарӣ мебошад. ӯ соли 1872 дар оилаи шоир Назмӣ ба дунё омада дар Уротеппа ва Бухоро таҳсил кардааст. Эҷодиёти ин марди бузург гувоҳӣ медиҳад, ки ӯ яке аз пайравони маъруфи услуби бедилӣ дар адабиёти классикии халқи тоҷик буд. Ин шоири забардаст соли 1945 вафот карда аз худ мероси бузург боқӣ гузоштааст.

Дар асри XX Уротеппа яке аз калонтарин (баъд аз Хучанд) шаҳрҳои Тоҷикистон ҳисоб мешуд. Дар ин ҷо намудҳои гуногуни ҳунармандӣ маъруф гашта буд. Ангуру мавизи ин мулк шӯхрати офоқ гашт. Уротеппа калонтарин ноҳияи ғаллакор ҳисоб мешуд. Шаҳр маркази савдои чандин шаҳру ноҳияҳо буд. Дар бозори Уротеппа харидорон ва фурӯшандагони зиёдеро аз ҷумҳуриҳои Ўзбекистон ва Қирғизистон дучор мешуданд. Осорҳои сершумору бостонии ин ҷо диққати саёҳони оламо ба худ ҷалб мекунад.

Ҳоло дар шаҳри Истравшан ва ноҳияи он 190 ҳазор аҳоли зиндагӣ ва кор мекунад.

Фармони президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмонов дар бораи ҷашн гирифтани 2500-солагии шаҳри бостонӣ, сабаби боз ҳам ободии мулк, равнаку ривҷ гирифтани соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ, ҷамъиятӣ ва фарҳангии ин диёр гардид.

Китоби мазкур бахшида ба ҳамин ҷашни муборак ба ҷоп омода гашт.

PDF Compressor Free Version

МАҚОМИ АФШИНИ УШРУСАНА ДАР ТАЪРИХИ ХУЛАФОИ АРАБ

Афшин истилоҳи Сугдӣ буда хони Ушрусана (ё Уструшана, ва Истравшан)-ро ифода мекунад. Афшинҳо дар асрҳои VIII-IX аз сулолаи Қовусиён буданд. Мутаасифона дар бораи ин сулола ва Афшин Ҳайдар (ё Ҳайдар ва Ҳайзар) тадқиқоти ҳартарафа ба сомон нарасидааст. Маълумотҳои пароканда, ки дар асарҳои монографӣ ва ҷамъбастикуанда мансуб ба таърихи халқи тоҷик ба ҷои омода гаштааст, аз ҳамдигар фарқ дошта ва ниҳояте мухтасаранд. Ҳол он, ки Афшинҳо, махсусан Афшин Ҳайдар, дар таърихи ишғоли Осиёи Миёна аз тарафи арабҳо, дар дохили хилофат мақоми хосро ишғол карда омадааст. Афшин Ҳайдар дар мустаҳкам намудан ва аз парокандагӣ наҷот додани давлати пуриктидори арабҳо хизмати арзанда кард¹.

Таърихи сулолаи Қовусиён ва қорнамоии Афшин Ҳайдар дар асарҳои муаллифони В. В. Бартольд, А. Ю. Якубовский, З. М. Бунятов, Б. Фафуров, Т. Қодирова, Н. Неъматов ва дигарон нисбатан мухтасар зикр ёфтаанд, Вале ҳеҷ кадоми онҳо аз асарҳои муаррихи асри XI араб Ҳилол ас-Сабӣ «Русум дор ул-хилофа», Байҳакӣ (996-1077) «Таърихи Масъудӣ» ва асарҳои олимони Эрон нисбати Афшин истифода накардаанд. Мо зарур донистем, ки дар асоси маълумотҳои мавҷуда ва ба тозагӣ дастраси мо гашта ба таърихи Афшини Ушрусана бори дигар баргардем. Инчунин дар хотимаи тадқиқотҳои худ маълумотҳои муаллифони асри XI Абулҳасани Балазурӣ ва Ҳилол ас-Сабиро нусха намуда, пешкаши хонандагон намоем.

¹ Нигаред: Мухторов А Курушкада, Истравшан, Уротеппа. Душанбе, 2000, с. 35-38.

Бояд илова намоем, ки сулолаи Ковусиён ва таърихи вилоятҳои идора кардаи онҳо ба таври мукамал омӯхта нашудааст. Маълум, ки Ковусиён бо сулолаи Тоҳириён (марказаш Нишопур) ва давлатҳои минтақаи Қавқоз (Озарбойҷон ва Арманистон) муносибатҳои бевосита доштанд. Инро мо аз ҳодисаҳои руҳ дода, ки дар ин ҷо зикр мешаванд, тасаввур карда метавонем.

Аз маълумотҳои ба даст омада хулоса мешавад, ки Афшинҳо дар ҳудуди худ ободии зиёде кардаанд. Масалан, ҷуғрофиёшиноси араб Абуисҳоқ Истаҳрӣ навиштааст, ки «... ба ду фарсанги шаҳри (Дизах) рабате ҳаст, ки онро рабати Ҳалис (Ҳадас) хонанд. Афшин бино кардааст. Бехтарини ҳамаи рабатиҳост. Мардумони Самарқандро ҳеҷ рабати бехтар аз ин нест. Дар миёни рабати чашмае об бармеояд, ва бар сари чашма гумбадҳо сохтаанд. Ва ҳеҷ рабати ба вилояти душман наздиктар аз ин нест».² Аз маълумоти мазкур бармеояд, ки рабати назди Дизах барои муҳофизати ҳудуди Ушрусана аз душман бино ёфта буд. Инчунин ин рабати барои тоҷирон низ хизмати мекард.

Аз таърихи халқи тоҷик маълум, ки арабҳо то соли 822 барои ишғоли Ушрусана ва пойтахти он шаҳри Бунҷикат мубориза бурдаанд. Танҳо баъд аз ғалаба аз сад соли ишғоли Бухоро, Самарқанд, Хучанд ва дигар шаҳрҳои калонтарини Мовароуннаҳр, арабҳо ба сарзамини саркаши Ушрусана ворид гаштанд. Доир ба сабаби ишғоли ин мулк олими маъруфи Эрон Абдулхусайни Зарринқуб ба чунин хулоса омадааст: «... Афшин, ки Ҳайдар б. Ковус ном дошт, дар замони Маъмун ислом оварда буд ва чун аз падар ва бародар нохурсандиҳо медошт, лашқари халифаро ба сарзамини Ушрусана, ки байни Фарғона ва Самарқанд буд, ва то он замон истиклолӣ дошт, хидоят карда буд».³

² Абуисҳоқ Иброҳим Истаҳрӣ. Масолик ва мамолик. Бо эҳтироми Эраҷ Афшор. Техрон, 1368, с. 258.

³ Абдулхусайни Зарринқуб. Таърихи Эрон баъд аз ислом. Техрон, 1363, с. 460. (солҳои ҳукмронии Маъмун 813-833); Неъматов Н. Н. Государства Саманидов (Мавераннаҳр и Хорасан в IX-X вв) Душанбе, 1977.

Яке аз сабабҳои асосии нотавон гаштани лашкари араб дар ишғоли Ушрусана руҳи озодихоҳонаи мардуми ин диёр, ба сари давлати мазкур ҳукмрондани сипоҳиёни кордону шучоъ буд. Аз тарафи дигар рабобҳои мустаҳкамӣ биносохтаи Афшинҳо дар сарҳадоташон ва мустаҳкамӣ истехкомҳои шахрӣ буданд.

Афшин Ҳайдар Ушрусанаро тарк намуда ба хизмати халифа рафт. Саргузашти аҷоибу гароиби ӯ дар ҳузури халифаи араб аз часурӣ, кордонӣ в ӯҳдабароии моваронахриҳо нисбат ба дигар мардумони зери дасти арабҳо гувоҳӣ медиҳад.

Даставвал Афшини Ушрусана Ҳайдар (ё Ҳайзар ⁶наишгааст Зарринқуб) дар ҳузури халифа вазифаи Ҳочиб-ул умароро адо мекард. Сардори посбонони халифа таъин шудани ин марди мусофир шоҳиди он аст, ки ӯ мансуб ба қорҳои сипоҳӣ ном бароварда буд. Ӯро инчунин ба дигар хизматҳо муносиб дидаанд. Мувофиқи баъзе дигар маълумотҳо ӯ сардори гвардияи Халиф низ таъин шуд⁴. Хизмати шоиста ва ба назари халифаи араб арзандаву ӯҳдабарояндаи Афшини мазкур баъд аз паҳш кардани шӯриши Бобак қарда мешавад.

ШҶРИШИ БОБАК ВА ОҚИБАТИ ПАХШ ҚАРДАНИ ОН

Асрҳои VIII-IX замони таназзули ҳукмронии арабҳо дар якҷинад кишвару вилоятҳо буд. Масалан, дар нимаи аввали асри VIII Осиёи Миёна, дар нимаи аввали асри IX Эрон, дар нимаи дуюми асри IX Қавқоз, аз асорати арабҳо озод мешаванд. Сабаби асосии озодии онҳо наҳзати халқӣ буданд. Дар Осиёи Миёна шӯриши Муқанаъ, дар Қавқоз шӯриши Бобак ва ҳоказо, истиклолияти минтақаҳои номбурдари таъмин карданд. Дар Осиёи Миёна, Табаристон, Озарбойҷон, Систон ва ҷойҳои дигар «... аз ҷаври аъмол ва ҳуққоми араб ба сутух (танг) меомаданд ва муқаррар (такрор ба такрор) бар лашкариёни халифа мешӯриданд⁵». Дар Озарбойҷон фитнаи бузурге падид омад, ки тулонӣ шуд ва Халифарио саҳт ба ташвиш андохт.

⁴ Кодирова Т. Из истории крестьянских движений в Мавераннахре и Хорасане, Ташкент 1965, с. 155.

⁵ Зарринқуб. Асари номбурда. с. 458.

Яке аз ин шӯришҳо соли 200 хичрӣ (815-816) бо сарвариин Бобак рух дод. Хотам бини Ҳарасма - волии Арманистон, ки худ нақшаи тугён дошт, соҳибмаслиҳати ӯ буд. Ба сабабаи дур будани халифа Матъун (813-833) аз макони шӯришчиён, Бобак пешрафти бисёре ёфт ва чанд бор лашкари халифаро мағлуб кард. Халифа ба сабаби мушкилии роҳҳо ва сармои саҳти он ҳудуд аз дафъи шӯриш очиз шуд. Илова бар он императори Византия, ки мақсади нишголи сарзамини арабро дошт, ба Бобак кӯмак мерасонид. Хуллас, шӯриши Бобак тӯл кашид. Халифа Муътасим (833-824) зери хавфи ҳамлаи Византия, паҳш кардани ин шӯришро як зарурати фаврӣ ва қатъӣ мешуморид. Идомаи шӯришро илова бар он, халифа шикасти худ ва паст гаштани эътибори дини ислом мешуморид. Аз ин хотир халифа барои паҳш кардани шӯриш чораҳои фаврӣ андешида, борҳо сарлашкарони номвари худро бо дастаҳои калон равои кард. Вале ҳамаи онҳо галаба ба даст оварда натавонистанд.

Ба қавли Абулхусайни Зарринқуб⁶, «халифа ночор сардори эронинаҷод ва наwmусолмони хеш Ҳизар (Ҳайдар) бини Ковусро, ки аз Ушрусана дар сарзамини Ҳайотала (Ҳайтолиён ё худ Эфталитҳо) бархоста буд, ба ихтиёрати бисёр (яъне ҳуқуқҳои зиёд - А. М.) ва бо лашкари анбӯҳу созубарги комил ба дафъи ӯ (Бобак) равона кард, бо ваъдаҳои дилнавоз ва бо фармони ҳуқумат: харчо, ки дар ҷанг ба тасарруф тавонад оваранд»⁶.

Саволе пеш меояд, ки чаро халифаи араб, соҳиби ҳазорҳо лашкару сарлашкарони кордида ба хизмати Афшини тозамусулмон эҳтиҷманд гашт? Аввал он, ки ноӯҳдабарони сарлашкрони араб, ки шӯриши халқиро паҳш карда натавонистанд. Дигар ҳамин, ки Афшин Ҳайдар то ин дам аз тарафи халифа имтиҳон шуда буд. Халифаи араб ӯро ба ҷанги Миср ва Рум равои карда корнамоиҳояшро дида буд. Бинобар он халифа ба ӯ ҳуқуқи комил ва лашкари анбӯхро дод. Табарӣ навиштааст, ки дар ихтиёри Ҳайдар сиюсе ҳазор лашкар буд. ⁷

⁶ Зарринқуб А. Рӯзгорон, ҷ. 1., Техрон, 1357, с. 46-47.

⁷ Табарӣ. Таърихи Табарӣ, Канпур, 1896. С. 789.

Вале ин навбат Афшин бо душмани ниҳоят тавоно, кордон ва соҳибтаҷриба, ки дар ҳимояти оммаи халқ буд, рӯбарӯ гашт. Аз ин хотир Ҳайдар барои ба даст овардани галабаи душвор саросема оддӣ андешид. Даставвал ӯ бо лашкари худ роҳи Озарбойҷонро аз шӯришчиён пок сохт ва то навоиҳи Ардабил пеш рафт. Барзанд ном дизро лашкаргоҳи хеш сохт ва қалъаҳои он навоҳӣ, ки Бобак вайрон карда буд, аз нав бино кард. Дар ҳар қалъа Афшин саркардае аз ёрони худ ва дастае аз ҷангҷӯёни корозмуда баргумошт. Ҳаргуна чораҳои ҷангӣ дар атрофи қалъаи Базз, ки Бобак он ҷо буд, дида шуд. Ба ҳамин минвал се сол сипарӣ гашт, то ки қалъаи Базз ихота карда шавад. Дар ин муддат ҷангҳои зиёде шуда иддае аз исёнгарон кушта ё асир афтоданд. Вале онҳо таслим нашуданд.

Вазъият водор намуд, ки муносибати худро Ҳайдар нисбати шӯришчиён дигар намоянд. Ӯ бо роҳҳои сиёсӣ ва бо роҳи истифодаи барӣ аз хизмати ҷосусон, бо Бобак «дари дӯстӣ» «мекушояд» ва ба ӯ нома ва паёмҳо мефиристад.

Билохира бо изҳори дӯстӣ ва бо ваъдаҳои, ки дар ҳамкорӣ барои барқарор намудани онини кӯҳан (ва хоказо), Афшин водор шуд, ки Бобакро ба тарки қалъа розӣ кунонида қалъаро ишғол намоянд (моҳи рамазони соли 224-июл-августии соли 832). Бобак ба умеди ёрӣ ба Арманистон гурехт. Аммо шохзодани ин мулк Саҳл бини Синбот Бобакро ба душманонаш супорид. Бобак ба шаҳри Сомаррои назди Бағдод, ки тахтгоҳи Халифа буд, бурда мешавад.

Халифа Муътасим бифармуд то Бобакро ба филе нишонанд ва ба гирди шаҳр баргардонанд. Баъд ҳам ӯро бо шиканча кушта, ҷасадашро ба дор меовезанд. (Таърихи қатли Бобакро Абдулхусайни Зарринқуб дар ду асараш ду рақам додааст. Дар «Таърихи Эрон баъд аз ислом» моҳи сафари соли 223 (январии соли 838) ва дар «Рӯзгорон» моҳи сафари соли 225 (декабри 839- январии 840) омадааст. (Таҷрибувар ки Бобак соли 832 дастгир шуда баъди тақрибан 7 ё 8 соли он ба қатл расидааст).

Шӯриши Бобак, ки тақрибан ду даҳсола давлати арабро ба таҳлука андохта буд, бо сарвари Афшини Ушрусана Ҳайдар паҳш карда шуд. Афшин ба хотири ин галаба мавриди таҳсин ва

навошти халифа сазовор гашт. Халифа ба ӯ 20 млн дирхам инъом кард. Шоирони араб ӯро ба хотири ин фатҳ сутудаанд⁸. Хилол ас-Сабӣ Афшинро ба ҷои дуввум гузашта ба сафи ҳафт тан лашкаркашонӣ араб дохил кардааст, ки сазовори мукофотҳои олии гардида буданд.⁹

«Бешак пешрафтҳо ва пирӯзиҳои Афшин нафақат атрофиёни халифа балки ҳатто ҳуди ӯро низ ба рашк (ҳасад) андохта буд»-навиштааст Зарринқӯб.¹⁰ Рафтору кирдори Афшин Ҳайдар ба ҷое расид, ки ӯ бидуни хоҳиши халифа амал мекардагӣ шуд. Хешовандони ӯ бошанд аз мақоми Афшин истифода намуда бар зидди халифа исён бардоштаанд. Яке аз чунин қасон, ки Мингзур ном дошт (бародари зани ӯ буд), дар Озарбойҷон исён кард.

ҚИССАИ БУДУЛАФ

Доир ба худсарии Афшин нисбати халифа, муаллифи маъруфи замони газнавиён - Абулфазл Байҳақӣ дар асараш «Таърихи Байҳақӣ» (ё худ «Таърихи Масъудӣ») махсус истода гузаштааст. Муаллиф Афшин Ҳайдарро зери сарлавҳаи зерин тасвир мекунад: «Зикри ҳикояти Афшин ва халос ёфтани Будулаф аз вай».

Пеш аз иқтибоси нақли Байҳақӣ оиди Афшини Истравшан бояд донист, ки Будулаф кӣ буд?¹¹

Олими Эрон Манучехри Алипур тавсиф дар таърихи Байҳақӣ намуда, китобро бо номи «Пири порсои Байҳақ» ба ҷоп омода сохтааст.¹²

Дар ин асар омадааст.

«Будулаф: Қосим бини Умар бини Шайх бини Исо бини Идрис бини Муакқл бини Умар бини Шайх бини Муавията бини

⁸ Ҳамон ҷо, с. 47; Таърихи Эрон баъд аз ислом, с. 460.

⁹ Хилол ас - Сабӣ, Установления и обычай двора Халифов. М. 1983, с. 67-68.

¹⁰ Зарринқӯб А. Таърихи Эрон баъд аз ислом, с. 462.

¹¹ Байҳақӣ Ф. Таърихи Байҳақӣ. Машҳад, 1375, с. 213.

¹² Манучехри Алипур. Пири порсои Байҳақ. Ҷопхонаи «Ромин», 1376, с. 118-119.

Хазоан бини Абдулазӣ бини Дулафи Ачамӣ - яке аз сарҳангони Маъмун, халифа Муътасим ва яке аз асхиё ва чавонмардони бузургвор ва шучоъ ва соҳибвиқоие машҳура ва саноеъ маъсарат (некии интибона) (буд. ӯ Марчаъ (пушту паноҳи) удабо ва фузалои асли хеш буд ва дар санъати гано (тавонгарӣ) маҳорат дошт. Чадди ӯ Идрис мураббии Абӯмуслими Соҳиб уд-даъват аст. Хафиди (набераи) ӯ Амир Абӯнаسر Алӣ бини Мокуло, соҳибкитоби «Акмол» аст. ӯ ба аввал дар хидмати Муҳаммад бини Хорунарашид буд ва дар ҷидоли (низой) миёни Амин ва Маъмун Будулаф бо Алӣ бини Исо бини Моҳон мусоид ва ба муҳорибаи Тохир шуд. Пас аз кушта шудани Алӣ, Абудулаф ба Ҳамадон рафт ва Тохир ӯро ба байати (дӯстии) Маъмун хонд ва вай сарбоз зад. Лекин онгоҳ, ки Маъмун худи ӯро даъват кард, ба хидмати Маъмун шитофт ва халифа ӯро ҳукумати Курдистон дод. Ин ҳукумат ба ирс ва фарзандони ӯ монд ва силсилаи ҳуққом ба Будулаф бадӯ мансубанд ва шаҳри Караҷро, ки падари Абудулаф пай афканда буд, ба поён бурд. Худ ва хонадон ва касони ӯ дар онҷо иқомат карданд ва ин Караҷ чабали миёни Ҳамадон ва Исфаҳон аст. Абдулазиз - писари ӯ ва аҳфали (набераи) ӯ ҳукумати он шаҳр ва фармонравой навоҳии чибал доштанд ва шуарои аср ӯро мадоеҳ (мадҳ) гуфтаанд».

Маълум мешавад, ки Будулаф яке аз мардони обрӯманд, корнишондодаи арабҳо, шахси ба халифа наздик ва мансабдори замони худ будааст. Табарӣ навиштааст, ки ҳангоми паҳш кардани шӯриши Бобак, Будулаф ҳамроҳи Ҳайдар буд. Бидуни чунин обрӯю эътибор Афшини Ушрусана нисбати ин шахс безътиной ва бераҳмона муносиб карда, наздик буд, ки ӯро ба қатл расонад.

Байҳақӣ дар ин бора муфассал овардааст: «Исмоил бини Шаҳоб гӯяд: аз Аҳмад бини Абудувод шунидам. Ин Аҳмад марде буд, ки бо қозӣ-ул-қуззоте, ки дошт аз вазирони рӯзгор мӯхташамтар буд ва се халифатро хизмат кард». Аҳмад гуфтааст, ки як шаб хобам набурд. Аз хоб бедор шуда ба васваса афтадам ва февран саворӣ карда ба назди халифа омадам. Ба сабаби бевақтин шаб ҳочиб (сарвари посбонҳо) маро ба назди халифа намонд. Илтимос кардам. Вақто ки бо халифа Муътасим рӯбарӯ

омадам ӯ ҳам нахуфта буд ва аз ман савол кард, ки барои чӣ дер кардаам. Баъд аз сӯхбати кӯтоҳ Мӯътасим гуфт: «... инак ин саги нохештаншиноси нимкофир Булҳасани¹³ Афшин ба ҳукми он ки хидмати писандида кард ва Бобаки Хуррамдинро барандохт ва ба рӯзгори дароз ҷанг пайваст, то ӯро бигирифт ва мо ӯро бадин сабаб аз ҳадди андоза афзун бинавохтем ва дараҷаи саҳт бузург биниҳодем. Ҳамеша вайро аз ҳоҷати он буд, ки дасти ӯро бар Будулаф ал-Қосим бини Исо ал-Куруҳӣ ал-Аҷалӣ кушода кунем, то неъмату вилояташ биситонад ва ӯро бикушад, ки донӣ, ки адоват ва асабият (ғазабнокӣ) миёни эшон то кадом ҷойгоҳ аст. Ман ӯро ҳеҷ иҷобат намекардам аз шоистагӣ ва коромодагии Будулаф ва ҳаққи хидмати қадим, ки миёни шумо ду тан аст (яъне миёни қози ул-қуззот ва Будулаф - А. М)

Дӯш саҳве афтод, ки аз бас Афшин бигуфт ва чанд бор рад кардам ва боз нашуд, иҷобат кардам (қабул кардам). Пас аз ин андешамандам, ки ҳеҷ шак, ки ӯро чун рӯз шавад бигиранд, ва мискин хабар надорад. Наздик ин мустаҳил (раво дидан) баранд (яъне раво донанд -А. М)

Чандон аст, ки ба қабзи вай (Афшин) омад, дар соате ҳалок кунандаш».

Шайх ул-ислом ба халифа гуфт, ки агар Будулаф қатл шавад ҳешон ва мардуми зери дасти дар вилояти Ҷибол будаи ӯ ба шӯр оянд ва бисёр фитна барпо шавад.

Баъд Мӯътасим мегӯяд, ки Афшин «дӯш дасти ман бигрифтааст ва аҳд кардаам ба савгандони муғаллаза (устувор) ки ӯро аз дасти Афшин наситонам ва нафармоям, ки ӯро биситонанд».

Бо ибораи дигар Халифаи араб Будулафро ба ихтиёри Афшин гузошта, барои раҳоии ӯ очизӣ кашидааст. Ҳатто раҳоии ин марди номварро ба каси дигар ҳам насупоридааст.

Халифа Мӯътасим ба ҳамсӯхбаташ мегӯяд, ки ин дардро, яъне халосии Будулафро аз дасти Афшин, чунин дармон дорад: «Ҷуз он нашиносам, ту ҳам акнун наздики Афшин рави ва агар

¹³ Номи Афшин ба шакли дигар омадааст.

бор (натича) надихад хештанро андар афканӣ ва бо хоҳиши тазарруъ (илтичо) ва зорӣ пеши ин кор боз шавӣ, чунон ки албатта ба қалил ва касир аз ман ҳеҷ пайғоме надихӣ ва ҳеҷ сухан нагуӣ, то магар ҳурмати туро нигоҳ дорад, ки ҳолу маҳали ту донад ва даст аз Будулаф бидорад ва вайро табоҳ накунад ва ба ту биспорад ва пас агар шафоати ту рад кунад, қазо кори худ бикард ва ҳеҷ дармон нест».

Аз ин супориши халифа Муътасим бармеояд, ки ихтиёри Будулафро ӯ ба Афшин гузошта, барои наҷот додани ӯ ҳоло очизӣ мекашад. Халифа, ки соҳиби лашкар низ буд, метавонист Будулафро бо қувваи яроқ аз дасти Афшин озод кунад. Вале ин корро накардааст. Шояд барои он бошад, ки Афшин худ соҳиби лашкар буда бар зидди қувваҳои халифа истодагарӣ карда метавонист.

Халифа Муътасим барои наҷот додани Будулаф аз дасти Афшин ба шайх ул-ислом дастур додааст, ки худро дар назди Афшин то ба пастӣ занад, яъне «илтичо ва зорӣ» намуда худро ба пой Афшин андозӣ («хештанро андар афканӣ»). Ба фикри халифаи араб зориву тавалло натича набахшад, дигар дармон барои халосии Будулаф набудааст. Яъне Афшин ӯро қатл мекард.

Байҳақӣ бо Афшин ва мансабдорони ғобей-ӯ рӯбарӯ шудани Аҳмади Шайх ул-исломро муфассал ва ба таври ҷолиб баён кардааст, ки мо онро интихобан иқтибос кардаем: «ман чун аз халифа ин бишнидам ақл аз ман зоил шуд ва боз гаштам ва барнашастам ва рӯй кардам ба маҳаллоту вазирӣ ва тани чанд аз касони ман, ки расида буданд, ба хештан бурдам. Ду се савор тохта фиристодам ба хонаи Будулаф ва ман асп тохтан гирифтам, чуноне ки надонситам, ки дар заминам ё дар осмон. Тайласон (чома) аз ман чудо шудаву ман огоҳ не! Рӯз наздик буд. Андешидам, ки набояд ки ман дертар расам ва Будулафро оварда бошанд ва кушта ва кор аз даст бишуда. Чун ба даҳлези дари сарои Афшин расидам хучҷоб (дарбон) ва мартабадорони вай (Афшин) ба ҷумла пеши ман давиданд, бар одати гузашта ва надонистанд, ки маро ба узре боз бояд гардонид, ки Афшинро саҳт нохуш ва ҳавл ояд дар чунон вақт омадани ман наздики вай. Маро ба сарое

фуруд оварданд ва парда бардоштанд. Ман кавми хешро мисол (супориш) додам то ба дахлез бинишинанд ва гӯш ба овози ман доранд.

Чун ПДФ-Компрессор Free Version додам ёфтам Афшинро бар гӯшаи садр нишаста ва натъ (фарши чармӣ) пеши вай фуруди суфа боз кашида, Будулаф бо шалворӣ ва чашм бибаста ончо бинишонда ва сайёфи (чаллод) шамшер барахна ба даст истода ва Афшин бо Будулаф дар мунозира. Сайёф мунтазири он ки бигӯяд «дех», то сараш биандозад. Чашми Афшин бар ман афтод сахт аз чой бишуд ва аз хашм зард ва сурх шуд ва рағҳо за гарданаш бархост. Одати ман бо вай чунон буд, ки чун наздики вай шудаме, баробар омадӣ ва сар фуруд кардӣ чунон, ки сараш ба синаи ман расидӣ. Ин рӯз аз чой начунбид ва истихфофи (бекадри) бузург кард.

Ман худ аз он наандешидам ва бок надоштам, ки ба шугли бузург рафта будам ва бӯса бар рӯи вай (Афшин) додам ва бинишастам.

Худ (Афшин) бар рӯи ман нанигарист ва ман бар ин сабр кардам ва ҳадисе пайвастам то ўро бадон машгул кунам, аз ман он, ин набояд, ки сайёфро (чаллодро)- гӯяд: «Шамшер бирон». Албатта сӯи ман Афшин нанигарист. Фаро истодам ва тарзи дигар сухан пайвастам, сутудани ачамро ки ин мардак аз эшон буд ва аз замини Ушрусана буд ачамро ба шараф бар араб ниҳодам (яъне ачамро аз арабҳо афзал тасвир кардам), харчанд, ки дониستم, ки андар он базаҳ (гуноҳ) бузург аст, лекин аз баҳри Будулафро то хуни вай рехта нашавад ва сухан нашнид.

Гуфтам:

Ё, Амир!¹⁴ Худо маро фидои ту кунад. Ман аз баҳри Қосим Исоро омадам, то борхудоё кунӣ ва вайро ба ман бахшӣ, дар ин туро чанд музд бошад.

(Афшин) ба хашм ва истиғфог (бекадршиносӣ) гуфт: «набахшидам ва набахшам, ки вайро Амирал - мӯминин (Халифа

¹⁴ Амир - «Ба ҳаким ҳамчун халифаи Бағдод ба унвони амир мурочиат мекарданд ва ин унвон маънои фармондеҳ ё ҳокимро дошт» (с. 236).

Маъмур) ба ман додааст ва дӯш савгандхӯрда, ки дар боби вай сухан нагуяд, то ҳарчӣ хоҳам кунам, ки рӯзгори дароз аст, то ман андарин орзу будам».

Модар гуфт: «Аҳмад сухан ва тавқеи (ҳукми) ту дар шарқ ва ғарб равон аст ва ту аз чунин саре чунин истиғфоф (беқадри) кашӣ?! Боз дил хуш кардам, ки ҳар хориё ки пеш ояд, бибояд кашид аз баҳри Будулафро. Бархостам сарашро бибӯсидам ва беқарорӣ кардам. Суд надошт. Бори дигар китфаш (Афшинро) бӯса додам, иҷобат накард. Боз ба дасташ омадам ва бӯса додам. (Афшин) бидид, ки оҳанги зону дорам, ки то бибӯсам ва аз он пас бахшам. (Афшин) маро гуфт: «То кай аз ин хоҳад буд? Ба ҳудои агар ҳазор бор заминро бибӯсӣ ҳеҷ суд надорад ва иҷобат наёбӣ!» (Афшин) ҳашме ва дилтангие сӯи ман шитофт, чунон ки хӯй аз ман бишуд ва бо худ гуфтам: Ин чунин мурдоре ва нимқофире бар ман чунин истиғфоф мекунад ва чунин газоф (савсата) мегӯяд!»

Вақто ки сухани Шайх ул-ислом, хушомад задан ва таваллоҷи суд набахшид, ӯ аз номи халифа сухан ронда, фармони вучуд надоштан ӯро бо пешгуфтори зерин кироат кард.

Эшон ба Афшин мурочиат карда мегӯяд: «Эй Амир! Маро аз озодмардӣ он чи омад гуфтам ва кардам. Ту ҳурмати ман нигоҳ надоштӣ. Донӣ ки халифа ва ҳамаи бузургони ҳазрати вай, чӣ ононе ки аз ту бузургтаранд ва чи аз ту хурдтаранд, маро ҳурмат доранд. Ба машриқу мағриб сухани ман равон аст.

... Туро аз ин миннат дар гардани ман ҳосил нашуд ва ҳадиси ман гузашт. Пайгоми Амирал мӯминин бишнавар: Халифа гӯё ба Афшин фармон карда бошад, ки Будулафро ба хонааш ҷавоб диҳад. Ӯ дар охири фармонаш ба Афшин гуфтааст, ки «... Ва агар ӯро бикӯшӣ туро бадали вай қасос кунам».

«Чун Афшин ин сухан бишнид ларза бар андоми ӯ афтод ва ба дасту пой бимурд (яъне дасту пояш аз кор монд - А.М.) ва гуфт: «Ин пайгоми худованд ба ҳақиқат мегузори?» Гуфтам оре, ҳаргиз шунидаӣ, ки фармонҳои ӯро баргардонидаам?»

Ин вақт Шайх ул-ислом овоз дода 30-40 нафар одамони ҳамроҳаш бударо ба шохидӣ даъват кард. «Эшонро гуфтам, гувоҳ бошед, ки ман пайгоми Амир-ал-Мӯъминин Мӯътасим мегузорам.

Бар ин Абулхасан Афшин, ки мегӯяд. Бидулаф Қосимро макуш ва тааруз макун ва ба хона боз фирист, ки агар вайро бикуши туро ба бадали вай бикушанд. Пас гуфтам: Эй Қосим, гуфт; «лаббайк». Гуфтам: тандуруст хастӣ? Гуфт, хастам. Гуфтам: Ҳеч чароҳат дорӣ? Гуфт: Надорам. Касҳои худро низ гуфтам: Гувоҳ бошед, тандуруст аст ва саломат аст. Гуфтанд: Гувоҳем. Ман бо ҳашм боз гаштам ва асб дар тағ афкандам. Чун мадхуш ва дилшудае ва ҳама роҳ ба худ мегуфтам. Куштани онро маҳкамтар кардам, ки ҳам акнун Афшин бар асари ман даррасад ва Амир-ал-Муъминин гӯяд: Ман ин пайғом надодам, боз гардад ва Қосимро бикушад? Чун ба ходим расидам ба ҳоле будам, арак бар ман нашаста ва дам бар ман чира шуда, маро борхост ва дар рафтам ва биншастам. Амир-ал-Муъминин чун маро бидид бар он ҳол, бо бузурги хеш фармуд ходимеро, ки арак аз рӯи ман пок мекард ва ба талаттуф (меҳрубонӣ) гуфт: Ё бо Абдулло туро чӣ расид? Гуфтам зиндагонии Амир-ал-Муъминин дароз бод! Имрӯз он чи бар рӯи ман расид, дар умри хеш ёд надорам. Дарего, мусулмонӣ, ки аз палиди номусулмонӣ инҳо бояд кашид! Гуфт: Қисса гӯй! Оғоз кардам ва он чӣ рафта буд ба шарҳ боз гуфтам. Чун он чо расидам, ки бӯса бар сари Афшин додам он гоҳ ба китф ва он гоҳ бар ду даст ва он гоҳ сӯи по шудам ва Афшин гуфт: «Агар ҳазор бор замин бӯса диҳӣ, суд надорад, Қосимро бихоҳам кушт». Афшинро дидам, ки аз дар даромад бо камар ва кулоҳ. Ман бифусурдам ва суханро бибуридам ва бо худ гуфтам: «иттифоқи бадбин, ки бо Амир-ал-Муъминин тамоман нагуфтам, ки аз ту пайғоме, надода будӣ бигузоридам, ки Қосимро накушад. Ҳам акнун Афшин ҳадиси пайғом кунад ва Халифа гӯяд, ки «Ман ин пайғом надодаам» ва расво шавам ва Қосим кушта ояд, андешаи ман ин буд... Халифаро саҳт дард карда буд аз бӯса додани ман бар китф ва даст ва оҳанги пойбӯсӣ кардан ва гуфтани ӯ, ки «агар ҳазор бор бӯса диҳӣ бар замин суд надорад!»

Вале бе ҳеч маъмоният ба назди халифа бо камар ва кулоҳ даромадани Афшин ва ҳашмигнона сухан оғоз намудани ӯ дар хузури Муътасим чолиб буда, онро Байҳақӣ чунин тасвир кардааст: «чун Афшин биншаст бо ҳашм Амирал муъмининро

гуфт: Худованд (яъне Муътасим) дӯш дасти ман бар Қосим (Будулаф) кушода кард. Имрӯз ин пайгом дуруст ҳаст, ки Аҳмад овард, ки ўро набояд кушт?»

Муътасим гуфт: «пайгоми ман аст. Кай, то кай шунида будӣ, Буабдулло аз мо ва падарони мо пайгом гузорад ба кас ва на рост бошад?» Баъди баъзе суханон нисбати Будулаф халифа ба Афшин фармуд: «Боз гард ва пас аз ин хушёртар ва хештандортар бош!»

«Афшин бархост, шикаста ва ба дасту пой мурда бирафт. Муътасим аз дурӯги манфиатнок, ки ҷони Будулафро раҳо дод, хурсанд шуда бихандид ва гуфт: «рост ҳамин боист кардан, ки кардӣ ва ба худои азза ва чалла савганд хурам, ки Афшин ҷон аз ман набарад, ки вай мусулмон нест».

Муътасим хоҷиборо даъват кард ва ба ӯ гуфт: Ба хонаи Афшин рав бо маркаи хоси мо ва Будулаф Қосими Исои Ачалиро барнишон ва ба сарои Буабдулло бар, азизан ва мукарраман». Баъди мулоқот, сипосгузорию Будулаф ва гиряҳои ӯ, хоҷибӣ Муътасим ўро ба ҳамон мукарраман ба хонааш мебарад.

Дар хотимаи қиссаи Афшин бо Будулаф муаллифи асар - Байҳақӣ ба хонандагон (инчунин хонандагони имрӯза) мурочиат карда навиштааст:

«Ҳар кас аз ин хикоят битавонад донист, ки ин ҷӣ бузургон будаанд, ва ҳамагон бирафтаанд ва аз эшон ин номи неку ёд орондааст. Ва гарази ман аз навиштани ин ахбор он аст, то хонандагонро аз ман фоидае ба ҳосил ояд ва магар касеро аз ин ба кор ояд. Ва чун аз ин фориғ гаштам ба сари рондани таърих бозгаштам. Воллоху аълам»¹⁵

Чуноне ки дида мешавад, Байҳақӣ Афшини Ушрусанро ба қатори бузургони давлати араб дохил кардааст. Аз хикояи мазкур баъзе хулосаҳо чунинанд. Афшини Ушрусанӣ дар ҳузури халифа Муътасим ба обрӯи калон соҳиб шуда ба мансаби амири сазовор мегарад. Дар ин бора Табарӣ низ навиштааст. Ӯ дар қасри бошукӯх зиндагӣ мекард. Хоҷибони (посбонони) худро дошт.

¹⁵ Байҳақӣ. Таърихи Байҳақӣ, с. 213-221.

Чаллод дар ихтиёри ӯ буд, ки метавонист ҳукми қатл барорад, ҳатто нисбати мардони соҳибмансаб ва асилзодаи арабҳо, дар шахсияти Будулаф. Афшин беамониат дохили қасри халифа гашта бо **PDF Compressor Free Version** тугӯй карда метавонист.

Бартольд В. В нисбати ба мартабаҳои бузург соҳиб гаштани Хайдар навиштааст: Падари Хайдар «Ковус поехал в Багдад, принял ислам и был оставлен правителем области; ему наследовал Хайдар, впоследствии сделавшийся первым лицом при дворе халифа и получивший широкую известность под именем Афшина¹⁶».

Кодирова Т. низ ба хулоса омадааст, ки баъд аз паҳш кардани шӯриши Бобак Афшин мушовири асосии халифа шуд. Халифа ҳатто ӯро ҳокими Арманистон таъин кард.

Чуниин ҳуқуқҳои калон Афширо ба худписандӣ, такаббур ва ба бемаслиҳатӣ нисбати амалиётҳои расонидааст. Халифа Муътасим ва мансабдорони атрофи ӯ нисбати амалиёти Афшин то ба дараҷаи хоҳиш расида ӯро ба номусулмонӣ айбдор мекунанд. Муносибати Афшин нисбати Будулаф ва қасди қатли ӯ сабаб ва баҳона мешавад, ки халифа ба худо қасам ёд мекунад, то ки Афшин «чон ба саломат набарад».

Баъд аз паҳш кардани шӯриши Бобак воқеаеҳое рух доданд, ки халифа Муътасим аз нақшаҳои Афшини Ушрусанӣ огоҳ гашта қасди худро аз ӯ мегирад.

Хатари навбатӣ бар зидди ҳукмронии арабҳо дар қуҳистони Табаристон рух дод. Шохзодаи ин мулк Мозёр онни хурраи пеш гирифта бо ёрони худ, ки сурхаламон хонда мешуданд, сар ба шӯриш баровард.

Мозёр аз хонадони умарои маҳаллии қадими Табаристон буда, падараш Қорун ном дошт. Баъд аз вафоти падар Мозёр ба даргоҳи халифа Маъмун рафта мазҳаби мусулмониро қабул кард. Халифа ӯро Муҳаммад ном ниҳод ва ҳукмронии қисмати Табаристон ва Равенро ба ӯ дод.

¹⁶ Бартольд В. В соч. Т-1, с. 269.

Мозёр ба Табаристон баргашта амакашро қатл кард ва тамоми Табаристонро зери ҳокимияти худ кард. Табаристон дар ин замон зери итлоати Тоҳириён буд. Якчанди ин хирочро бевосита ӯ ба дар ~~PDF Compressor Free Version~~ фиристод. Оқибат Мозёр ба маслиҳати Афшин, ки худ бо Тоҳириён душманӣ ва захираи даъвои вилояти Хуросонро дошт, аз фиристондани хироч ба халифа худдорӣ кард¹⁷. Гайр аз ин Мозёр соли 224 (838 - 839) бар зидди халифа шӯриш бардошт, мазҳаби сурхаламонро ошкор намуд. Ӯ оини Хуррамдинонро гирифта кишоварзонро водошт, то ки бар худованди мусолмони хеш бишӯранд ва амволи ононро ба гонат баранд. Мозёр дар ҳама билоди Табаристон масҷидхоро вайрон ва мусулмонро ҳабс кард.

Ба фикри олими Эрон Зарринқуб¹⁸ чустуҷӯйҳо нишон додаанд ки шӯриши Мозёр бо сабаби иштироки Афшин ва насупоридани андози халифа рух додааст. «Дар воқеъ, - навиштааст муаллиф, - Афшин ба хотири маҳбубияте, ки баъд аз пирӯзӣ бар Бобак дар назди халифа ёфта буд, ба ҳукумати Хуросон - қаламрави ҳукумати Тоҳириён, ки вилояти Ушрусана сарзамини фармонравони падарони вай низ бадон вобаста буд, тамаъ карда буд ва мехост ба ҳар нахве мумкин мешуд Тоҳириёнро аз халифа дур кунад ва бо... тавачҷуҳи ҳукумати Хуросонро барои хеш ба даст оварад¹⁹».

Афшин, ки Мазёрро ба тугён ташвиқ карда буд, гумон мекард, ки ин шӯриш мисли шӯриши Бобак тӯл мекашад ва Абдулло Тоҳир аз дафъи ӯ очиз хоҳад монд. Дар он сурат халифа худи Афшинро барои дафъи шӯриши Мозёр хоҳад фиристод. Ӯ зимни фурунишондани шӯриш метавонад эътимоди халифаро аз Тоҳириён бигардонад, ҳукумати Хуросонро аз халифа дарёфт кунад. Бадингуна ҳукумати падаронро дар тамоми Мовароуннаҳру Хуросон барқарор намояд. Ин навоҳиро бо ҷангу шӯриш аз тасарруфи халифа ва ҳукмронии Бағдод берун оварад.

¹⁷ Байхакӣ. Таърихи Байхаки, с. 213-221

¹⁸ Зарринқуб А. Таърихи Эрон баъд аз ислом, с. 460-461.

¹⁹ Зарринқуб А. Рӯзгорон, с. 48.

Мутаасифона дар чараёни фуру нишонидани киёми Мозёр Афшин ба шӯришчиён ҳеҷ гуна кӯмак накард. Абдулло Тоҳир (828 - 845) аз дафъи исёни Мозёр очиз намонд²⁰. Файр аз ин Муътасим низ аз даргоҳи халифа ба дафъи исёни Мозёр гусел кард.

Мозёр қабл аз ҷанг ва ба хиёнати Кухёр - бародари хеш ба даст афтод. Ӯро ба Сомарра назди Муътасим бурланд. Дар онҷо пардохти маблағро ӯ барои озодии хеш пешниҳод кард. Аммо Халифа напазируфт. Ӯро куштанд ва ҷасадашро наздики ҷасади Бобак бар дор овехтанд.

Дар Сомарра Мазёрро бо Афшин рӯбарӯ карданд. Аз гуфту шуниди онҳо чунон доништа шуд, ки Афшин низ ба ӯ муқотиба доштааст, то ҳадди дар ин шӯриш муҳаррики (ба шӯр оварандаи) ӯ будааст. Аз ин рӯ бадгумоние ки дар ҳаққи Афшин мерафт ва баҳонаи боздошти ӯ шуда буд, тасдиқ мешавад. Бо фикри Зарринқуб халифа «Муътасим ба сардоре, ки Бобакро мағлуб карда буд, дар Мисру Рум ҳам он ҳама барои ӯ шамшер зада буд, ҳамон подошero дод, ки пеш аз ӯ Мансур ва Хорун ва Маъмун ба бар кашидагон ва хидматгузaronи хеш дола буданд»²¹.

Исёни Мингҷур - бародари зани Афшин дар Озарбойҷон, бадгумонии халифаро нисбати Афшин афзуд. Қасоне наздики халифа ва мансабдорони ӯ, монанди Аҳмад бини Абудауд низ, ки аз Афшин нохурсандиҳо дошт (ба хотир оварем муносибати Афшинро бо Будулаф ва даҳолати Шайх ул- Исломо). Ин бадгумониҳо ба ҳадди тарсу бадбинӣ расониданд. Илова бар он, маълум мешавад, ки ӯ бар ҷони халифа низ қасд кардааст. Афшин нақша кашидааст, ки Муътасимро ба меҳмонӣ бихонад ва ба заҳр халок кунад. Аммо нақшаи Афшин ошкор гашта, бо амри халифа ӯро гирифтанд, бо ҳамдасти бо Мозёраш мутаҳам карданд. Афшин аз бадгумонии халифа нисбати худ пай бурда, хостааст аз Сомарра берун равад ва роҳи Ушрусанаро бо воситаи Қавқоз пеш гирад. Бо ин мақсад ӯ молҳояшро ба ватанаш фиристода буд.

²⁰ Ҳамон ҷо, с. 49.

²¹ Зарринқуб А. Таърихи Эрон, с. 462.

Заринкӯб хеле дақиқ чунин хулоса кардааст: «Достони муҳокимаи ӯ (Афшин), ки Аҳмад бини Абдулмалики Заёт - вазир, ва чанд тани дигар доварони он буданд, вазъи дарбори хилофатро дар он замон равшан мекунад. Ва ҳам нишон медиҳад, ки дар он замонҳо ҳануз ҳавои бозгашт ба ақоид ва адёни (дини) куҳан дар байни тоза мусулмонон қуввате доштааст. Аз ин муҳокима маълум гашт, ки Афшин дар Ушрусана, ки сарзамини ниёкони вай буда аст, подшоҳӣ доштааст. Ҳанӯз дар номае, ки ба вай менавиштаанд, ӯро низ мисли падари ниёконаш «Худои Худоён» мехондаанд. Гузашта аз он, вай ба маҷусон (офтобпарастон) ва бутпарастони он сарзамин беш аз мусулмонони онҳо алоқа меварзидааст. Ҳамчунин китобе ба номи Заров (ё Зарвон?) аз хонааш баровардаанд, ки . . онро бо дебо ва зарру гавҳар орошта буд ва он китобро ҳам нишонаи эътиқоди ӯ ба оини падарони хеш шумурдаанд. Чуноне, ки як шоҳид низ аз қавли вай нақл кард, ки вақте гуфта будааст: «ман барои ин тозиён (арабҳо) ҳарчиро аз он нафрат доштам кардам. То онҳо ки рағани думба хӯрданд ва бар шутур савор шудам ва наълайн (кафши чӯбин) бар по кардам. Чуз он, ки то кунун мӯе аз танам кам нашудааст. Яъне на мӯе ба оҳак сутурдаам ва на хатна шудаам»²².

Абулҳусайни Зарринкӯб баъд аз омӯхтани маводҳои арманӣ ва озарӣ чунин маълумотеро низ пайдо кардааст: «Номи Девдод дар хонадони Соҷӣёни Озарбойҷон, ки бо Афшини Ушрусана хешовандон будаанд, нишон медиҳад, ки бо эҳтимол дар давоили аҳди Аббосиён низ ҳанӯз парастии дев дар гӯшаву канор вучуд доштааст»²³.

Ҳарчанд, ки Афшин ҳангоми рӯбарӯ шудан бо Мозёр гуноҳашро ба сар нагирифта рад кард ва изҳор намуд, ки кори хешро ҳиллае донист, ки барои ба даст овардани Мозёр ба қор барад, доварон ӯро нисбат ба халифа гуноҳгор ва хоин нишон доданд ва ба зиндон андохтанд. Дар зиндон ӯро гурусна нигоҳ дошта ба ҳалокат мерасонанд. Бо ақидаи дигар ба ӯ гӯе захр дода

²² Ҳамонҷо, с. 462.

²³ Ҳамонҷо, с. 190.

куштаанд. Соли 226 хичрӣ (840-841) мурдаи Уро аз зиндон берун оварда дар Боб-ул-Омма бар дор кашиданд. Баъд маълум шуд, ки бутони чанд ният, ки таҳмин мекардаанд, аз хонаи ӯ берун оварданд ва дар ҳамон ҷо бо часади ӯ сӯзонданд. Бо ҳамин ба қавли Зарринқуб, достони Афшин дар таърихи халифаи араб ба охир расид ва дар он ҷо сардорони турк майл пайдо кард²⁴.

PDF Compressor Free Version

²⁴ Ҳамонҷо, с. 462-463.

ХУЛОСА

Шӯриши бисёрсолаи Бобак, исёни Мозёр ё сурхаламон, ки онҳоро сурхчомагон ҳам меноманд, ҳаракатҳои тақрибан 18 солаи Афшини Ушрусана Хайдар, моҳияти зидди арабӣ, зидди хулафот ва зидди исломӣ доштанд.

Аз рӯи мушоҳидаҳои таърихи ишголи Мовароуннаҳр ба чунин натиҷа омадан мумкин.

Арабҳо Осӣи Миёнаро бо шаҳрҳои калонтарини он - Бухоро, Хева, Самарқанд ва Хучанд ишғол намуданд. Ушрусониҳо дар давоми зиёда аз сад сол баъди забти Хучанд (соли 722) бо арабҳо истодагарӣ намуда, тобеи онҳо нагаштанд ва дини исломро қабул накарданд. Муносибатҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ то ҳол вучуд доштаи Ушрусана бо шаҳрҳои номбурда қанда шуданд. Ҳаёти ояндаи мустақилона хатари тасаввур наshawанда дошт. Дар ҳамин асно Аҳмад бини Абдуҳомид - аз умарои Тоҳириён, бар баъзе шаҳрҳои Хуросон иморат дошт. Халифа Маъмун соли 207 ҳиҷрӣ (822-823) ўро маъмури Мовароуннаҳр таъин кард ва ў Ушрусанаро дар ҳамин сол ба даст даровард.

Аз навиштаҳои олимони Эрон чунин ба назар мерасад, ки арабҳо ин мулкро забт накарданд. Балки Хайдар як сахна бозида, вонамуд кардааст, ки ў аз падараш Ковус ва бародараш норозӣ ва носоз шуда шаҳрро бо лашкари араб месупорад. Худи Хайдар бо як адад китоби муқаддаси ниёгонаш ва бо чанд адад бутчаҳо бо лашкари араб пайваст, бо тезӣ забони арабиро омӯхт ва бо сабаби ақлу заковат ва кордонияш ба мансабҳои баланди дарборӣ соҳиб гашт. Арабҳо ба ў бовар карда барои забти Мисру Шом равон карданд. Ў ҳокими Арманистон таъин шуд.

Солҳои дар Озарбойҷон амалиёт гузаронидани Хайдар бар зидди шӯришчиён ў аз номи халифа ин мулкро идора мекард.

Масҷиду кӯргонҳои зиёдеро аз нав барқарор кард. Баъд аз паҳш кардани шӯриши Бобак, ба Хайдар инъому илтифотҳои зиёди Халифа ӯ ба вилояти Синди Ҳиндустон соҳиб мешавад.

Баъд аз шӯриши Абдус-ал-Фахрӣ дар Миср (соли 832) амалиёти навбатӣ ва мустақилонаи Хайдар ин паҳш кардани шӯриши тӯл кашидаи Бобак дар Озарбойҷон буд. Баъди ин амалиёт Афшини Ушрусана марди дар назди халифаи араб эрка гашта ба мансаби амирӣ соҳиб гашт, аҳли дарбори араб ҳатто Шайх-ул-ислом мутеъӣ ӯ мешавад.

Аз амалиёти ояндаи Афшин маълум мегардад, ки нисбати шӯриши Мозёр соҳибмаслиҳати шӯришчиён шуда мақсад гузошт, ки бо баҳонаи паҳш кардани ин шӯриш ба вилояти Табаристон соҳиб шавад. Дар ҳудуди Табаристон, Хуросон ва Мовароуннаҳр давлати мустақил бино намояд, ки бар зидди арабҳо истодагарӣ карда тавонад. Албатта ин нақшаи бузург ва қаҳрамонона буд.

Афшин дар дарбори халифа душманони зиёде пайдо кард. Онҳо ӯро «ниммусулмон» ё «тоза мусулмон» меномиданд ва дар касби ӯ шуданд. Ба душманони Афшин муяссар мешавад, ки дар назди халифа ӯро сиёҳ намуда аз обрӯю эътибор маҳрум гардонанд. Афшин ба қатл расид. Дар бадали 18 соли амалиёт ӯ дар дарбори Халифаи араб, Афшин мусулмон нашуд. Ӯ хатна нашуда бутпараст монд. Ҳатто бо ватани падаринаш мукотиба дошта, баъзе сарватҳои гирд овардаашро ба онҳо равон мекард. Ҳатто Ушрусаниҳо Хайдарро ҳокими қонунии худ шуморида ӯро «Худои Худоён» меномиданд. Маълум, ки дар ин солҳо дар Ушрусана писари Хайдар - Ҳасан ҳукм меронд. Абдуллои Тохир ба Нӯҳ ибн Асади Сомонӣ фармон дод, ки ӯро аз ҳокимият маҳрум намуда ба ҳабс гирад. Писари дигари Хайдар низ ҳабс карда мешавад²⁵.

Ба ин хотир ҳулоса кардан мумкин, ки Ушрусаниҳо бо вучуди тобеъӣ арабҳо гаштан дер муддат расму оини ниёғони худро тарқ накардаанд.

²⁵ Қодирова Т. Китоби номбурда, с. 156.

Барои ба мақсад расидан Хайдар вонамуд кардааст, ки ӯ дини «сломо» қабул карда, барои бартараф намудани бадгумонии душманонаш, уштурсаворӣ карда, рағани думба хӯрдааст ва кафши чӯбин ҳам пӯшидааст. Чунин маълумотҳо ҳолиб буда, аз тарафи тадқиқотчиён омӯхтани ҳартарафаро талаб мекунад. Магар зардуштпарастон рағани думба намехӯранд? Нисбати посдоштани оини ниёкон дар Ушрусана В. В. Бартольд навиштааст: Ушрусана «область менее других подверглась влиянию арабской культуры и потому должна была дальше сохранить особенности древнеарийского аристократического строя»²⁶.

Дар ин бора ба сарчашмаи маъруфи қадима муроҷиат мекунем.

Дар қисми аввал, яъне то христионии Таврот (Библия), ки Веғхий Завет (Аҳди қадим) ном дорад, навиштаанд, ки «истеъмоли гӯшти уштур, харгӯш рағани барзагов ва гӯсфанд манъ аст»²⁷.

Ин одат то пайдо шудани қисми нави Таврот - Новый Завет (Аҳди қадид) байни яҳудиён ва ориёӣҳо (арамейӣҳо) маъмул будааст. Дар қуръони мачид ҳам ишора ба ҳамин одат шудааст²⁸.

Сабаби байни Ориёӣҳо маъмул будани ин одат шояд дар он бошад, ки мувофиқи навиштаҳои Аҳди қадими Таврот Мовароуннаҳр тобеи подшоҳони Ерусалим буд. Дар китоби муқаддас чунин мати хонда мешавад:

«Ва подшоҳони қавӣ бар Ерусалим будаанд, ва онҳо дар тамоми Мовароуннаҳр салтанат мерондаанд ва зақот, боҷ ва хироч ба онҳо дода мешудааст»²⁹.

Онд ба истифодаи пойафзоли чӯбин мо алҳол маводе надорем. Бути чубине, ки соли 1979 аз Кӯхи Сурхи ноҳияи Айний (вилояти Сугд) дастрас гашт, пойафзоли чарми дорад ва хатна нашудааст. Шояд ин бесабаб набошад.³⁰

²⁶ Бартольд В. В. соч. т. 1, с. 224.

²⁷ Қуръон, ҷоми Димишқ, 1420 хичрӣ, с. 654. Тарҷимаи русӣ, тарҷимон Л. Порохова, шарҳи 262.

²⁸ Қурон, сураи 4 (Нисо), байти 160, Техрон 1371, с. 104.

²⁹ Библия, Стогольм, 1992, с. 709.

³⁰ Мухторов А. Шедевр в единственном числе. Путешествие в Согдиану. Душанбе, 1982. с. 5-48.

Бо игвои душманон Афшин Ҳайдар ба қатл расид. Қодирова Т. дар ин хусус навиштааст, ки халифаи араб аз сарлашқари тавонои худ маҳрум гашт. Абдулло бини Тоҳир ба мақсади ифлоси худ расид. Дар китоби маъмуллиф чунин хулоса кардааст: «Ликвидация Осрушанских царей укрепила положенные династии Саманидов».³¹

Дар ин чо як масъала ҷолиб аст. Ин ҳам бошад, маълум мешавад, ки қаҳру қазаби халифа ва аҳли дарбори ӯ дар он солҳо ва баъди он ҳам нисбати ушрусаниҳое, ки дар хизмати халифаи Бағдод буданд тағир наёфт. Инро мо дар мисоли Шиблии Ушрусани мушоҳида мекунем. Падари Шиблӣ - Юнус Ҳочиби (посбони) бузурги халифа таъин мешавад. Амаки ӯ вазифаи Олӣ - «Амир ул-умарои» Искандарияро дар ӯҳда дошт, ки фармондеҳи мутлақи ҳарбӣ ва ходими маъмурий ҳисоб мешуд. Худи Шиблӣ ҳокими музофоти Дамованд (дар қисмати шимолии Техрон) таъин шуд. Дар хизмати халифа сарлашқарони дигари зодаи Ушрусана, ба мисли бародари зани Ҳайдар - Мингчур, буданд.

Ҳамаи онҳо дар нимаи дуввуми асри IX ва нимаи аввали асри X ба халифаи араб хизмат карда, ҳаёт ба сар бурда ба обрӯи баланди давлатӣ ва ҷамъиятӣ сазовор гаштанд.

Дар ин бора ба донишманди мӯҳтарам, академик В. В. Бартольд муроҷиат мекунем, ки навиштааст: «Халиф Мамун, поручив своим заместникам продолжать войну с непокорными, в то же время велел послам приглашать на службу к халифу знатных туземцев, которым после их прибывания в Багдад назначал щедрое вознаграждение».³²

Академик Б. Гафуров низ навиштааст, ки арабҳо ба миқдори зиёди амалдорони босавод эҳтиёҷ доштанд.³³

Маълум мешавад, ки дар асри IX, пеш аз ба қудрат расидани давлати Сомониён, дар Ушрусана чунин қасони зиёд будаанд.

³¹ Қодирова Т. китоби номбурда, с. 156.

³² Бартольд В. В. соч. т-1, с. 224-225.

³³ Гафуров Б. Тоҷикон китоби 1, Душанбе, 1983, с. 446. (Мухарири м^о - ӯл
А. Мухторов.)

Чунин сиёсати арабҳо сабаб шудааст, ки Ушрусаниҳо дар васеъ намудани ҳудуди хилофат ва пешравии илми асрҳои IX-X-он саҳми арзандае гузаранд.

Боз як далели дигар То алҳол номи ҳокимони то исломии Ушрусана (Ковус ва Афшин) байни зардуштпарастон маъруф ва дар истифода аст. Дар Техрон зардуштпараст, яке аз муаллифони «Фарҳанги вожаҳои авастӣ»³⁴. Фаридуни Чунайӣ ҳаёт ба сар мебарад. Писари ӯ Афшин ном дорад. Номи Ковус бошад боз ҳам маъруфтар аст.

Аз навиштаҳои боло бармеояд, ки муаррихони тоҷик бояд ба ҳаёт ва фаъолияти Афшини Ушрусана Хайдар бештар эътибор дода онро омӯзанд, ва дар асарҳои таърихӣ ҷамъбаस्तкунанда ва китобҳои дарсӣ дарҷ намоянд.

БАЛАЗУРӢ ДАР БОРАИ КОВУС ВА ҲАЙДАР

Барои пурра гардонидани тадқиқоти худ ва равшанӣ андохтан ба баъзе паҳлуҳои ҳаёт ва фаъолияти часуронаи Ушрусаниҳо, даставвал Афшин Ҳайдар, дар давлати арабҳо, ба сарчашмаи ниҳоят гаронбаҳои асри IX муроҷиат менамоем. Аҳмад ибн Яхъё ибн Қобир ул-Балазурӣ таърихи хулафои арабро дар асараш «Футӯҳ-ал-булдон» зикр кардааст. Олими тоҷик Ғ. Ғоибов як қисми ин асарро бо номи «Забти Хуросон» (Завоевание Хорасана) ба забони русӣ тарҷима ва нашр намудааст. Аз ин асар мо маълумоти муфидро нисбати подшоҳони Ушрусана Ковус ва писари ӯ Ҳайдар, бо шарҳи Ғ. Ғоибов иктибос намудем.¹

Кавус¹, правитель Ушрусаны, написал письмо ал-Фадлу ибн Сахлу², известному как «зуррийасатайн»³ (обладателю двух чинов или министерств), который был министром и секретарем ал-Маъмуна. (Кавус) условился предоставить ему дань с тем, чтобы мусульмане не нападали на его страну. (Ал-Маъмун) дал согласие на это. Когда ал-Маъмун, да помирует его Аллах, вернулся в город мира (Багдад), то Ковус отказался выполнять условия мира, предложение им самым. Ковус имел управляющего, которого очень почитал. Последний выдал свою дочь замуж за ал-Фадла, сына Кавуса. Он очень почитал ал-Фадла и ставил его выше других, но в то же время не любил Ҳайдара⁴, сына Кавуса, известного как Афшин, злословил насчёт него. Ҳайдар (однажды)

¹ Аҳмад ибн Яхъя ибн Джабир ул-Балазурӣ Завоевание Хорасана (извлечение из сочинения «Футух ал-булдан») (перевод с арабского, предисловие, комментарий и указатели кандидата исторических наук Ғ. Ғоибова, из-во «Дониш», Душанбе, 1987, с. 38-39, 96-99.

набросился на этого управляющего и убив его около ворот города (столицы) Кунб⁵, бежал к Хашиму ибн Мухавиру ал-Хуттали⁶, который был правителем в своей стране.

Хайдар просил написать письмо отцу и получить его благосклонность. Между тем Кавус женился на Умм Джунайде после своего управляющего Тарадуса и помог сбежать некоторым своим дихканам.

Узнав об этом Хайдар принял ислам и прибил в город мира (Багдад). Он описал ал-Маъмуну благоприятные обстоятельства, сложившиеся в Ушрусане, и уверял его в легкости победы, хотя раньше ал-Маъмуна пугали трудностями борьбы; к тому же он описал ему ближайшую дорогу туда. Ал-Маъмун направил огромное войско под командованием Ахмада ибн Аби Халеда ал-Ахвала ал-Катиба⁷, чтобы написать на (ушрусанцев). Когда Кавус узнал о приближении (арабов), то направил ал-Фадла ибн Кавуса к тюркам за подмогой. Они прислали ему большое войско. Ахмад ибн Аби Халед вступил в страну Ушрусаны и вошёл в её центральный город до прибытия ал-Фадла с тюрками, хотя Кавус рассчитывал на то, что Халед, не зная более короткого пути, пойдёт дальней дорогой. Когда ал-Фадл узнал об этом, то ушёл с тюрками в пустыню. Затем он оставил тюрков и поспешил к своему отцу. Когда он добрался до него, на (ал-Фадла) также распространились гарантии безопасности отца. А тюрки, (оставшиеся в пустыне) погибли от жажды. Кавус вошёл в Город мира и принял ислам. Ал-Маъмун назначил его правителем его же страны (т. е. Ушрусаны). После него ал-Маъмун назначил правителем его сына Хайдара, он же Афшин. Еще раньше ал-Маъмун, да помилует его Аллах, писал своим наместникам в Хорасане, приказывая напасть на тех жителей Мовераннахра, кто проявляет непокорность и не принимает ислам. Он направил своих людей в эту страну, и они назначали на должности тех, кто изъявлял желание работать с ними в диване, будь то местные жители или сыновья их правителей, и определяли им жалованье. (Ал-Маъмун) питался вселить в их сердца желание видеть его. Если они (Хорасанцы) приходили к нему (ал-Маъмуну), он проявлял гостеприимство и щедро одаривал их.

После него халифом стал ал-Муътасим биллах, и все продолжало оставаться по прежнему и получилось так, что большая часть войска состояла теперь из числа воинов Мавераннахра - из Согда, Ферганы, Ушрусаны, Щаша и других мест. Правители этих городов стали приходить к нему (ал- Муътасиму), и ислам победил во всех этих местах. Их жители теперь сами стали нападать на тюрков, находящихся по соседству с ними.

Комментарии:

1. Кавус— царь Уструшаны. Ат-Табари приводит имя деда Кавуса -Кара-бугра (очевидно, Карабугра - чёрный верблюд, самец), который в 737 г в составе коалиции воевал в Джузджане аротив Асада б. Абдаллаха. Отца Кавуса звали Хана-хура или Харахура. У Кавуса было двое сыновей - Фадл и Хайдар. После завоевания Уструшаны арабами, Кавус фармольно принят ислам и был назначен её правителем.

2. Ал-Фадл б. Сахл-зу-р-рийасатайн (обладатель двух главных постов: командующего войсками и управляющего всеми делами государства). Родился, по одним сведениям, в 771 г. по другим в 758г в Серахсе (в Хорасане). Принял ислам по воле ал-Маъмуна в 805 г. До этого был огнепоклонником. Являлся большим другом ал-Маъмуна. Последний уважал его и ставил выше всех из своего окружения. Ал-Фадл считался мудрым и талантливым человеком. Однако, находясь в Хорасане с ал-Маъмуном, он скрывал от него истинное положение дел в Багдаде. Об этом ал-Маъмун узнал через других и приказал ему направиться в Багдад. По дороге они остановились в Серахсе, где ал-Фадл б. Сахл в 818г. был убит в бане четырьмя слугами двора. Когда они были пойманы, то сказали, что делали это по приказу ал-Маъмуна. Последний казнил их всех.

3. «Зу-р-рийасатайн»-см. пр. 2.

4. Хайдар б. Кавус он же знаменитый Афшин. Афшин - титул правителей Уструшаны, но арабские истории под ним подразумевают Хайдара- сына Кавуса. Брат Хайдара ал-Фадл был женат на дочери Тарадиса - управляющего Кавуса.

Тарадис всегда восхвалял достоинства Фадла перед Кавусом и одновременно унижал Хайдара. По-видимому, Тарадис

стремился, чтобы Кавус назначил наследником престола зятя Фадла. Хайдар убил Тарадуса в Кунбе близ ворот города, а сам сбежал в Хутталь, где остановился у местного правителя, по имени Хашим б. Мухаввир...

Тем временем Кавус женился на Умм Джунейд и помог

бежать некоторым своим дихканам (возможно, из тюрьмы). Узнав это, Хайдар ушёл в Багдад, где принял ислам и призвал ал-Маъмуна на завоевание Уструшаны. В Уструшану было послано огромное войско под командованием Ахмада б. Аби Халеда. Он завоевал её в 822г Кавус и его сын попали в плен и были отправлены в Багдад. Халиф назначил Кавуса наместником в его же стране. Что касается Хайдара, известного как Афшин, он остался в Багдаде и стал преданно служить Аббасидам. В 832г Афшин был в Барке, в 832 г он усмирив восстание Абдуса ал-Фахри в Египте, а в 835г. был направлен усмирять восстание Бабека. Восстание последнего в Азербайджане, начатое ещё во время правления ал-Маъмуна, не затихало. Многочисленные военные компании, предпринятые против Бабека другими военачальниками, успеха не имели. В 838-837г Афшин нанес поражение Бабеку, используя военную хитрость и сложные тактические приёмы, которые красочно и подробно описаны у ат-Табари. К сожалению, талант полководца Афшин использовал не по назначению. За эту победу над Бабеком Халиф ал-Муътасим подарил Афшину 20 млн. дирхемов (10 млн. для войск и 10 млн для него самого) и дал ему во владение область Синд. В 827-828гг. Афшин вместе с ал-Муътасимом пошёл на Византию. По пути был раскрыт заговор против Халифа, Халиф очень чтит Афшина. Это видно по тому, что все заговорщики по приказу Халифа были казнены, но когда Афшин попросил Халифа «подарить» ему жизнь одного из них-Харсаму б. Ан-Надр ал-Хуттали, который был наместником Марога в Азербайджане, Халиф согласился. Афшин не только добился его освобождения, но и назначил наместником Динавара.

Находясь в Ираке, и являясь одновременно владельцем Уструшаны, Афшин не расставался с мыслью возвратится на родину. С этой целью, как выяснилось во время суда над ним, все

дабытое богатство, он посылал в Уструшану. Однако, Халиф не пускал его в родные места. Чтобы дабиться заветной цели, Афшин стал писать письма владельцу Табаристане - Мазьйару, который находился в плохих отношениях с наместником Хорасана - Абдуллахом б. Тахиром. В своих письмах Мазьйару и Абдуллаху он направлял одного на другого, надеясь, что в случае войны между ними, Халиф направит его для усмирения. Тогда он мог бы надеяться на пост наместника Хорасана. Однако в результате военных действий, письма Афшина попали в руки Абдуллаха б. Тахира, который послал их вместе с попавшим в плен Мазьйару, к Халифу. С другой стороны, один из военачальников Афшина, выходец из Уструшаны, по имени Минкджур спрятал кое-какие богатства, обнаруженные в одной из кладовых Бабека. Об этом узнал начальник почты Азербайджана и сообщил Халифу. Афшин был обвинен как соучастник преступления, хотя на самом деле он не знал об этих деньгах.

Обвинив Афшина в причастности к этому Халиф в 839-840гг. Отстранил его от поста начальника личной гвардии. Афшин тайно собрал своих людей и раскрыл им свой план: позвать на вечеринку к себе Халифа с приближенными и отравить их. Самому же со своими людьми уйти в Армению, правителем которой считался он. Затем идти к Хазарам от них к тюркам и с ними на родину - в Уструшану. Один из его людей по имени Ваджин не был согласен с планом и после спора намекнул об этом одному из приближенных Афшина, а то донес его слова Афшину. Последний хотел убить его, но Ваджин укрылся под покровом ночи и утром обо всем рассказал Халифу. Халиф вызвал Афшина к себе и арестовал. По его же приказу Нух б. Асад и Абдуллах б. Тахир обманным путём поймали сына Афшина - Хасана и отправили его к ал-Муьтасиму, который посадил Хасана в темницу, откуда тот был освобожден лишь через 25 лет. В 840 г состоялся суд над Афшином. Судьи обвинили его в неверии. Оказалось, что он исповедовал веру своих предков. Дома у него нашли идоли, священную книгу уструшанцев - «Зурава» и другие предметы культа. Он умер в темнице в 841г и его тело распяли на улице. Затем его сажгли, а пепел был брошен в Тигр.

Внешне он верой и правдой служил Халифу, подавляя крупнейшие народные восстания против арабского Халифата, в частности разгромил движение Бабека в Азербайджане, а тайно готовил восстание в Уструшане, намереваясь вернуть себе престол своих «предков» писал А. Ю. Якубовский, характеризуя деятельность Афшина.

Так бесславно кончилась блестящая карьера человека безусловно, незаурядного, полководца и политического деятеля, некогда предавшего свою родину.

5. Кунб - название шахрестана Бунджиката, столицы Уструшаны.

6. Хашим б. Мухаввир ал-Хуттали в издании Ридвана - Хашим б. Маджур... тождествен с Хашимом, о котором упоминают ал-Йаъкуби и ат - Табари в своих произведениях. Согласно ал-Йаъкуби, Хашим б. Баниджур был владельцем Вахша и Халаверда. В правление Халифа ал-Муътасима (833-842) Хашим был направлен на усмирение Мухаммира (одна из групп Хуррамитов), которые в провинции ал-Джебал нападали на Хорасанских паломников и другие караваны и грабили их. Однако, Хашим был разбит ими. Данное сообщение позволяет уточнить, что в период правления ал-Муътасима Хашим находился в центре Халифата. Сообщение ал-Балазури говорит о том, что Хашим в начале IX в. находился у себя на родине, т. е. в Хуттале. Хашим умер в месяце зу-л-хиджи 857г. Однако представители его рода продолжали править на его родине. По словам автора «Истории Балха» с июня 848г в Балхе правил его внук - Давуд б. Аббас.

7. Ахмад б. Аби Халед ал-Ахвал ал-Катиб- завоеватель Уструшаны. В 819 г. был в числе тех, кто сопровождал халифа ал-Маъмуна из Хорасана в Багдад. По совету Ахмада, в 820 г ал - Маъмун назначил Тахира б. Хусейна заместником Хорасана. В 822г Ахмад большим войском был послан ал-Маъмуном в Хорасан, чтобы поручить Талху, который в своих письмах обращался к ал-Маъмуну по имени. Оттуда он направился в Уструшану. Захватив её, взял в плен Кавуса, местного правителя с сыном Фадлом и отправил их к ал-Маъмуну.

ХИЛАЛ АС-САБИ ОБ АФШИНЕ ХАЙДАРЕ

Труд Хилала ас-Саби, известного историка XI в, является единственным дошедшим до нас сочинением, посвященным церемониям двора аббасидских халифов. Кроме того, «Установления и обычаи двора халифов» («Русум дар ал-хилафа») содержит много сведений об истории и экономики Халифата, этнографии и истории материальной и духовной культуры тогдашнего общества. Об Афшине Хайдаре автор привёл следующие сведения:

Глава 7.

Торжественные одежды (при церемонии) назначения (на пост) наместника, восшествия на престол, торжественного приёма и званого обеда.

.... Героям походов и знатокам преданий полагались металлическая гривна (тавк), два браслета, меч и пояс. Это стало правилом для эмиров столицы. Когда пришел и стал править Фраком Адуд ад- Даула, он был пожалован упомянутыми почетными одеждой, браслетами и гривной, инкрустированной драгоценными камнями, а на его голову был водружен юрбан с концами, на которые (были) нанизаны драгоценные камни. Такая же церемония была устроена для Афшина¹ в правление ал-Муьтадида биллах², для Бадр а-Муьтадида³ при л-Муктафи би - ллах, для Муьниса⁴ в дни ал-Муктадира биллах, для ибн Йалбака⁵ в правления ал Кахира би-ллах, для аджама⁶ в дни ар Ради би-ллах, для Тузуна⁷ при ал-Мустакфи и-ллах, да будет милосерден «Аллах к этим праведным алифам»

Глава 8 (Лакабы)

«Ал-Муътасим би-ллах, да будет милосерден к нему Аллах, наградил Хайдара ибн Кавуса⁸ лакабот ал-Афшин, потому что он усрушанец, а ал-Афшин, значит «царь» на том языке, подобно тому как царя румов называют «цезарь»

Примечания:

1. Афшин Хайдар ибн Кавус - военначальник в правлении Халифа ал-Муътасима (833-842). Известен своими победами над византийцами в Малой Азии а так же подавлением восстания Бабека. В 226-841г. был обвинен в измене исламу и заключен в тюрьму, где и умер голодной смертью.

2. В рукописи ошибочно упомянут Халиф ал-Муътадид в место ал-Муътасима.

3. Бадр ал-Муътадиди - военначальник халифа ал-Муътадиди, полководец, убит при халифе ал-Муктафи в 289/ 901-902г

4. Муънис ал Музаффар знаменитый военначальник, первый, кто получил титул амир ал-умаро, сосредоточивший в своих руках военную и светскую власть. При восшествии на престол ал-Кахира (во второй раз) Муънис был схвачен и зверски умершвлен в 321 / 933г.

5. Али ибн Йалбак - один из военначальников при Муънисе. Убит в 321/933г. вместе с Муънисом.

6. Баджкам - тюрский военначальник, амир ал-умаро в привление халифов ар-Ради и ал- Муттаки. Убит в 329/941

7. Тузун - тюркский военначальник, которого Халиф ал-Муттаки назначил главнокомандующим. Умер в 334/945г.

8. Хайдар ибн Ковус - военначальник халифа ал-Муътасима, прославившийся разгромом Бабека и победами над византийцами.

(Хиллел ас-Саби. Установления и обычаи двора халифов. Русум дар ал-халифа. Перевод с арабского и предисловие и примечания. И. Б. Мухайловой. М, 1983, с. 63, 90, 112, 117).

Из семи упоминаемых военачальников в этом списке шестеро были казнены или умерщвлены. Обращает на себе внимание и то, что Афшин Хайдар одним из первых среди семи прославленных военачальников был удостоен высоких халифских и драгоценных наград. После него это вошло в традицию и другие арабские халифы (после Муътасима) последовали этому примеру.

ШИБЛИИ ИСТРАВШАНИ (859-946)

ПЕШГУФТОР

Маълум, ки барои ишголи Мовароуннаҳр арабҳо ду навбат муборизаи дурудароз бурданд. Яке аз вилояте, ки забти он тӯл кашид, Истравшан буд. Оқибат соли 207 ҳиҷрӣ (822-823) забти ин мулк ба арабҳо муяссар гардид. Маъруфтарин афшини ин мулк Ҳайдар пас аз қабул кардани дини ислом яке аз наздиктарин мансабдори халифа Муътасим (833-842) мешавад.

Тақрибан дар ҳамин солҳо дар Уротеппа Шайх Шиблӣ ном донишманд зиндагӣ мекард. Ӯ номи зодгоҳаш - рустои Шиблӣро ба худ нисба қабул кардааст.

Писари Шайх Шиблӣ - Юнус низ марди донишманд ва кордида буд. Ӯ ба халифаи араб писанд меояд ва Халифа ӯро «Амир ул-хоҷиб» (сарвари посбонони) худ таъин кард. Писари дигари ӯ, ки номаш алҳол маълум нашудааст, «Амир ул-умарои» Искандария (Александрияи Миср) таъин шуд.

Дар солҳои муҳочирати бародарон ба Бағдод дар Мовароуннаҳру Хуросон сулолаи Тоҳириён ҳукм меронд. Ба ақидаи Бобочон Ғафуров «... замони ҳукмронии Абдуллоҳ (830-840) ва писари ӯ Тоҳири II-ро (844-862) метавон эҳёи маданияти маҳаллӣ» номид. Фарзандони Шайх-Шиблӣ дар чунин як давраи «эҳёи маданияти маҳаллӣ» ба камол расида дар мулки араб ба мансабҳои калон сазовор гашта буданд.

Инчунин тахмин бояд кард, ки ба Абубакри Шиблӣ номи бобояшро додаанд, то ки обрӯ ва эътибори бобои муътабарӣ ӯ дар диёри дурдасти Ироқ фаромуш нашуда, пос дошта шавад.

Асари Унсурулмаолини Кайковус «Қобуснома»-ро ба чоп хозир намуда, аъзо кореспонденти АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон И. С. Брагинский дар тавзеҳот овардааст: «Абубақр Дулаф ибн Джаҳдар Шиблийи Хорасани - один из отцов суфизма (861-946). Род его был из Уструшаны, но деятельность протекала в Багдаде. Он был близким другом «мученика» суфизма Хусайн ибн Мансура Халладжа³⁵».

Дехаи Шиблия (ё Шиблиё) дар асри X дар қисмати ҷанубии Истравшан, дар доманаи қаторкӯҳи Туркистон воқеъ буд. Мазори бобои Шиблӣ - Шайх Шиблӣ ҳоло дар гузари Дарвозаи болои ин шаҳр, дар наздикии ҳаммоми охири асри XIX бино ёфта, воқеъ аст. Солҳои ҳаёти ӯ маълум нест. О. Д. Чехович соли вафоти Шиблиро 773 овардааст. Шояд ин сана соли вафоти ҳамин шаҳе бошад. Аз баски дар Истравшан дини ислом соли 822 қорӣ шуд, бобои Шиблӣ бояд пайрави мазҳаби зардуштия бошад.

Номҳои авлоди Шиблӣ дар мақолаи О. Чехович бо номҳои дар сарчашмаҳои иқтибос овардаи мо ва соли он, ҷандон мувофиқат намекунад. Ин масъала бояд дар оянда омӯхта шавад.³⁶

Шиблӣ то охири умри худ ба ҷараёни илмию ирфонӣ-суфия (тасаввуф) худро пайваст. Бо ҳамроҳии Мансури Халоч, Ҷунайди Бағлодӣ ва дигарон гоյи асосии тасаввуфи ошиқонаро баён намуд. Барои Фирдавсии Тусӣ, Унсурулмаолини Кайковус, Шайх Атторӣ Нишопурӣ, Абдуллои Ансорӣ, Шайх Саъдии Шерозӣ, Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, Алишер Навоӣ ва дигар аҳли илму маърифат, таълимоти Шиблини Истравшанӣ мавзӯи асарҳои онҳо гашт. Китоби мазкур аз рӯи маълумотҳои зикр намудаи ин бузургон навишта шудааст.

³⁵ Энциклопедия таджикско-персидской прозы. Кобуснома. Душанбе, 1986, с. 454.

³⁶ Шиблӣ — знаменитый законодатель из Уструшаны (Современное Урв-Тюбе, Таджикистан). Его полное имя Сироджиддин Абухафс Умар б. Исхак б. Ахмад ал-Газнави ал-Давлатободи ал-Кинди ал-Ханифи. Умер в 773 (Чехов О. Д. Бухарские документы XIVв. Ташкент, 1965, с. 215).

Дар навбати худ ба як масъала меҷоҳам диққати хон. Дагонро ҷалб намоям. Донишманди маъруфи шарқ Фаридуддини Аттор як боби худ «Тазкират ул-авлиё»-ро ба Абубакр ~~PDF Compressor Free Version~~ Ибн асар дар Ҳиндустон, Эрон ва мамлакатҳои дигар борҳо ҷоп шуд. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX «Тазкират ул-авлиё» соли 1313 ҳичрӣ (1895-1896) дар Бомбай, соли 1306 ҳичрӣ (1888-1889) дар Лаҳор, соли 1889 дар Деҳлӣ ва соли 1321 ҳичрӣ (1903-1904) боз дар Бомбай нашр шудааст. Мисли ҳамин дар Эрон низ ин асар борҳо ба ҷоп омода гашт. Вале ҷопҳои ин ду мулк байни худ фарқиятҳо доранд. Масалан, дар ҷопҳои Ҳиндустон аз Ушрусана будани Шиблӣ навишта шудааст. Дар ҷопҳои Эрон зодгоҳи падари Шиблӣ ва ҷои вафоти ӯ бо сабабҳои ба мо намаълум, уфтодааст. Масалан дар ҷопи Бомбай (соли 1889) омада аст: «Гӯянд асли вай (Шиблӣ) аз Ушрусана буд ва воҳиди аср ва дар ҳол ва илм беҳамто буд» (с. 379).

Мо аксари нашрҳои «Тазкират ул-авлиё»-ро мутолиа карда баромадем. Китоби мазкур аввалин кӯшиш аст дар омӯхтани ҳаёт ва фаъолияти Шиблӣ Истравшанӣ. Мо боварӣ дорем, ки дар оянда на танҳо муаррихон инчунин файласуфҳо асарҳои сершумори муаллифони асрҳои миёнаи шарқ ва тадқиқотчиёни Аврупоро омӯхта дар бораи ҳаёт ва фаъолияти ин донишманди бузург ба хулосаҳои тоза ноил мегарданд³⁷.

ШАРҲИ ҲОЛ

Шиблӣ ё худ аш-Шиблӣ. Номи ӯ дар энциклопедияи ислом Абубакр Дулаф б. Чаҳдор б. Чаъфар омадааст³⁸.

Фаридуддини Аттор (1145-1221) дар асари маъруфи худ «Тазкират ул-авлиё» уро Абубакри Шиблӣ, ва зодгоҳашро Ашрусана номидааст³⁹.

³⁷ Муфассал нигаред: Идрис Шах. Суфизм, Москва, 1994.

³⁸ Ислам. Энциклопедический словарь. М., 1991. с. 300.

³⁹ Аттор Ф. Тазкират ул-авлиё. Ҷопи Деҳлӣ 1899 с. 378; Душанбе, 1992с. 79.

Мавлоно Абдурахмони Чомӣ (1414-1492) навиштааст: «номи вай (Шиблій) Чафар б. Юнус аст, ва гуфтаанд Дулаф б. Чаҳдар. Бар қабри вай ба Бағдод Чаъфар б. Юнус навиштаанд⁴⁰».

Олими зодгоҳи Шиблі мавлоно Чомӣ фикрҳои гуногунро иқтибос оварда чунин хулоса кардааст: «Шайх-ул-ислом (Абдулло Ансорӣ) гуфт, ки «вай Мисрӣ аст, ба Бағдод омад ва дар маҷлиси Хайри Нассоҷ тавба кард. Шогирди Чунайд аст. Дар «Табакот ас-Суламай», навиштааст Чомӣ, Бағдоди ул-маншо (зодгоҳаш) ва ул-мавлуд ва асру мин Усрувшаната мин Фарғона ва мавлуда комиқил Сомарро⁴¹». Яъне асли насабаш аз Ушрусана буда, ҳудаш дар шаҳри Сомаррон Бағдод таваллуд ёфтааст.

Сайёҳи маъруфи асри XIV Ибн Батута, ки қабри Шиблиро дар Бағдод зиёрат карда буд, навиштааст, ки асли вай аз Хуросон буда ва «мардум ҳар чумъа ба зиёрат»-и ӯ меомаданд⁴². Олими Эрон Муин гуё шохидии Ибн Батутаро тақвият дода, навиштааст: «Асли вай аз Усрушана (Хуросон) буд⁴³».

Устод Садриддин Айний дар поварақи «Бӯстон»-и Саъдӣ, ки сухан аз Шиблій меравад, навиштааст: «Шиблій аз бузургони аҳли тасаввуф буда, номаш Абубакр Муҳаммад бини Халаф аст. Падари Шиблій-Халаф аз Шиблия ном деҳаи Уротеппаи Тоҷикистон буда, ба Бағдод хичрат кардааст. Шиблій дар Сомира ном райони Бағдод дар соли 862 (247 хичрӣ) таваллуд ёфта, дар Бағдод дар соли 946 вафот намудааст⁴⁴».

Аз ин иқтибосҳо бармеояд, ки падари Шиблій дар Ушрусана (Истравшан), таваллуд ёфта, баъд ба Ироқ меравад ва писари донишманди ӯ - Шиблій 1140 сол қабл аз ин дар шаҳри Сомирон («Сомарра») назди Бағдод таваллуд ёфта номи зодгоҳи падараш -

⁴⁰ А. Чомӣ Абдурахмон Нафохот ул-унс, Техрон, 1370, с. 183.

⁴¹ Ҳамон ҷо, с. 184.

⁴² Аз Байаннаҳр то Мовароуннаҳр. Пажӯҳиш дар сифарномаи Ибн Батута, Техрон, 1376, с. 154-155.

⁴³ Муҳаммад Муин Фирҳанги форси Техрон, 1375, ҷилди 5, с. 886.

⁴⁴ Саъдӣ Шерозӣ, Бӯстон. Тартиб ва эҷодхонаи Садриддин Айний. Нанрон - ӯм. Душанбе, 1965, с. 105.

рустои Шиблияи Уротеппаро ба худ чун нисба қабул карда бо хамин ном маъруф мегардад.

Сабаби чунин ном гирифтани писарбача на танҳо пош- доштани хоҳири бобои дар Уротеппа мадфун гаштааш, балки барои фаромӯш накардани зодгоҳи авлодаш буд.

Шиблии чавон илмҳои замони худро ба таври аъло аз худ намуда ба қатори бузургон дар маркази хилофат, шаҳри Бағдод дохил шуд. Ӯ шахси панҷуми Истравшанӣ буд, ки дар Арабистон сазовори мансабҳо гаштааст.

Сабаби Мисрӣ номидани Шиблӣ шояд дар он бошад, ки ӯ дар Миср муддатҳо иқомат варзида боз ба Бағдод боз гашта буд.

Ақнуи ба солҳои ҳаёти ӯ назар меандозем. С. Айнӣ соли таваллуди Шиблӣро 862 нишон додааст. Вале маълум нест, ки ин сана аз кучо гирифта шудааст. Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ навиштааст, ки «ҳаштоду ҳафт соли умри вай буд». Дар санаи 334 ҳиҷрӣ моҳи зулҳиҷа 9 аз дунё бирафт (яъне байни 4 июл ва 9 августи соли 946 мелодӣ вафот кардааст).

Аз ин сана бар меояд, ки Шиблӣ соли 859 таваллуд шудааст. Ибн Батута навиштааст: «Дар Бағдод (Шиблӣ) ба дастгоҳи Хилофат роҳ ёфт ва ҳоҷибии халифа шуд... Чанде волии Дамованд ва дар айнӣ ҳол дар шумораи фақеҳон ва мутақаллимон буд⁴⁵». Мувофиқи маълумоти Муин падари Шиблӣ «Ҳоҷибии бузурги халифаи Аббосӣ ва ҳуди вай мудате ҳукумати Дамованд дошт. Сипас ҳоҷибии муваффақи халифаи Аббосӣ гардид. Он гоҳ машогили девониро тарк гуфт ва ба ибодат пардохт⁴⁶». Дар энциклопедияи номбурда низ омадааст, ки Шиблӣ дар ҳузури халифа Муваффақ вазифаи ҳоҷибро дар ӯҳда дошт. Аз таърихи сулолаи Аббосиён маълум, ки дар замони ҳукмронии халифа Мутамад бародари ӯ Муваффақ идораи давлатро ба гайри расми ба худ гирифта буд. Муътамад байни солҳои 870-892 ҳукмронӣ кардааст⁴⁷. Аз ин санаҳо бармеояд, ки Шиблӣ ҳанӯз дар чавониаш аз тарафи халифа кадр шуда, ба боварии ӯ даромадааст.

⁴⁵ Ибн Батута, Асарҳои номбурда, с. 155.

⁴⁶ Муин, Фарҳанг. . . . с. 886.

⁴⁷ Лен-Пуль С. Мусулманские династии М, Ташкент, Бишкек, 1996, с. 328.

Фаридуddини Аттор низ навиштааст: Шиблӣ нахуст амири Дамованд буд, аз Бағдод ўро номае расид. Амир бо чамъе ба назди халифаи Бағдод рафтанд ва халифа эшонро хилъат пӯшонид. Чун боз мегаштанд, Шиблӣ атсае кард ва ба остини чомаи хилъат даҳон ва бини ӯро намуд. Ӯн сухан ба халифа гуфтан, фармон дод хилъаташро кашиданд ва аз аморат маъзураш карданд ва тозиёнааш заданд. Шиблӣ бо худ андеша кард, ки: «Касе, агар хилъати махлукеро олуда кунад, амирий аз у мегиранд ва хиффаташ (сабуқӣ) медиҳанд; он касе, ки хилъати подшоҳи оламро дастмол кунад, ба ӯ чӣ кунанд?»⁴⁸

Дар энциклопедияи номбурда омадааст, ки дар 40 солагиаш, яъне соли 889, Шиблӣ вакили Дамованд (дар шимолии Техрон) таъин шуд. Вале ногаҳон худӣ ӯ аз ин мансаб даст кашид, тавба кард. Дар ҳузури Хайр ан-Нассоҷ маҷлисе баргузор гардида буд. Дар он ҷо Шиблӣ низ иштирок намуда ҳаёти ояндаи худро ба тасаввуф бахшид.

Мавлоно Ҷомӣ низ навиштаанд, ки дар маҷлис Хайри Нассоҷ, Шиблӣ ва Иброҳими Хос тавба карданд. Хайри Нассоҷ 120 сол бизист ва дар соли 312 ҳиҷрӣ (924-925) аз дунё бирафт.⁴⁹

Шиблӣ баъд аз 40 солагӣ, дар ибтидои асри X, аз ҳама гуна мансабҳо даст кашид ва роҳи тариқат рафт.

Пеш аз он, ки ба ҳаёт ва фаъолияти илмӣ Шиблӣ назар андозем, бояд якчанд маълумотҳои дар бораи падари ӯ дастрас гаштаре дида гузарем.

Аввало он, ки номи падари Шиблӣ, мисли номи худаш, дар сарчашмаҳои иқтибос оварда, ҳархел омадааст. Матни дар рӯи қабри Шиблӣ ҳаққоқӣ шуда, ки Мавлоно Ҷомӣ онро иқтибос овардаанд, бояд ба инобат гирифта шавад. Дар рӯи санг у Ҷаъфар б. Юнус номида шудааст.

Яъне Шиблӣ нисбан ӯ буда, номаш Ҷаъфар аст. Падари ӯ Юнус ном дошт. (Садриддин Айний ўро халифа номидааст).

⁴⁸ Аттор Ф. Тазкират ул-авлиё. Техрон, 1379, с. 136.

⁴⁹ Ҷомӣ. Нафаҳот ул-уле, с. 136, 183.

Падари Шиблій аз Истравшан ба Бағдод хичрат кардааст. Писари ӯ Шиблій, чуноне ки зикр ёфт, соли 859 (ё худ солҳои 861-862) дар шаҳри Сомира таваллуд ёфт. Аз ин ҷо хулоса шуда метавонад, ки ин авлод чанд сол қабл аз соли таваллуди Шиблій обрӯ гирифта буд.

Дар ин ҷо мебоҷад ба таърихи забти лашкари араб назар андозем. Аз маълумотҳои болоӣ маълум, ки яке аз маъруфттарин Афшини Ушрусана - Ҳайдар ном дошт. Ҳайдар сардори ҳарбии (амир ал-умароӣ) халифа Мутасим (833- 842) таъин шуд. Ӯ ҳарчанд дар хизмати халифаи араб бошад ҳам дар амал аз дасти арабҳо озод кардани Ушрусанаро хоста, чораҳо меандешид ва ба шӯриш тайёрӣ меид. Вале амалияти пинҳонии Афшин Ҳайдар ошкор гашта ӯ ҳамчун ҷинояткори давлатӣ ва хоини дини ислом маҳкум мешавад, Ҳайдар соли 841 дар зиндони шаҳри Сомира яъне дар ҷое, ки Шиблій ба дунё омад, қатл шуд²⁰.

Аз воқеаҳои рух дода тахмин бояд кард, ки ҳамроҳи Афшин Ҳайдар ба шаҳри Сомираи Ироқ падари Шиблій бо бародараш рафта буд. Чунки арабҳо на танҳо ба сипоҳиёни ҳасур балки, бо иборати Б. Ғафуров, «ба миқдори зиёди амалдорони босавод эҳтиёҷ доштанд²¹».

Дар Ироқ падари Шиблій, аз рӯи маълумоти энциклопедия, хоҷиби бузурги халифа ва амаки ӯ Амирул умароӣ халифа дар Искандария таъин мешаванд. Чуноне ки дида гузаштем, Шиблій ҳам сазовори мансаби назди халифа гашта ба сабаби безаҳтиёгии худ аз вазифаи амири Дамованд маҳрум гашт.

Падару амаки Шиблій пеш аз хичрат ба Ироқ, шояд мардони сарватманд буданд.

Шиблій ба мисли падару бобояш низ сарватманд буд. Шарқшиноси маъруф Ё. Э. Бертельс чунин нақро дар бораи Шиблій овардааст. Дар Макка Шиблій ба назди сартарош меояд. Устори сартарош дар тан либосҳои фақир пушида дар баландӣ менишаст. Шоғирдони ӯ мӯйсаргири мекарданд. Шиблій ба усто

²⁰ Ғафуров Б. Тоҷикон, к 1, 446.

²¹ Ҳамон ҷо.

мурочиат намуда илтимос намуд, ки сари ӯро тарошад. Усто аз ҷои нишасташ поён омад ва ба қор шурӯъ намуд. Дар ҳамин асно шахсе аз Бағдод омада маблағеро ба Шиблӣ супорид, ки ин пулро ба шуморид. Шиблӣ он маблағро рӯи сандуки усто гузошт. Усто дар таъҷуб шуд ва нидо кард, ки нақод шумо Шиблӣ бошед аз ман хоҳиш кунед. Ман овозаи шуморо шунавидаам. Вале шуморо акнун мебинам.

Ҳамин вақт ба сартарошхона гадо даромад, садақа талаб кард, усто пули ба сандуқ гузоштаи Шиблӣ, ки қорсад динор буд, ба ӯ меҳрубонӣ кард. Чунин илтифот ба он сабаб буд, ки Шиблӣ аз усто илтимоси мӯйсартароши қарда буд. Агар Шиблӣ шахси сарватманд намебуд, ба устои сартарош 400 динор намедод⁵². Ӯ ба пул эҳтиёҷ надошт. Мисоли дигар дар бораи сарватманд будани Шиблӣ. Дар фарҳанги Муин омадааст, ки «Шиблӣ ба ҷуз зиё (обу замин) ва ақор (дигар мулкҳо) 60 ҳазор динор аз падар мерос бурда буд, ки ҳамаро дар роҳи худо бахшид».

Яке аз шогирдони Шиблӣ Муҳаммад б. Абдулло Гозарӣ Ҳиравӣ ном дошт. Мавлоно Ҷомӣ дар бораи ӯ маълумоти муфассал оварда, аз ҷумла навиштаанд: «Бузург будааст аз ин қавм дар Ҳирот ва соҳиби қаромат. Вайро дар (қитобҳои) таърих овардаанд. Ва Ҳоҷи Абдулло ҷаҳор сол хизмати Шиблӣ қарда буд ва бе суол моли азим (Шиблӣ) бар вай нафақа қарда. Шиблӣ вайро ҷаводи (ҷавонмарди) Хуросон гуфт, (ӯ) хофиз буд ва сика (марди боваринок) ва мақсар буд» (бисёр менавишт)⁵³. Яъне олим буд.

Мувофиқи маълумотҳои дар «Нафаҳот ул-унс» зикр ёфта, Шиблӣ сафарҳои зиёде қардааст. Ӯ дар шаҳрҳои Арабистон-Макка ва Мадина мешавад, Дар Нишопур (ё Нишобур) зиндагӣ қарда, ба Миср сафар қардааст. Мутаассифона санаҳои сафари ӯ маълум нест. Аз мақсади сафарҳои Шиблӣ баъзе тахминҳо қардан мумкин мешавад.

⁵² Бертельс Е. Э. Избранные труды. Суфизм и суфийская литература. М. 1963, с. 265.

⁵³ Ҷомӣ Нафаҳот ул-унс, с. 356-357.

Масалан, Абубакр Ас-Сайдалонӣ аз машоих ва аъломи Нишопур буда, дар ҳамин шаҳр вафот кардааст. Ҷомӣ навиштааст, ки Шиблӣ вайро бузург медошт⁵⁴. Маълум мешавд, ки Шиблӣ дар Нишопур дар худбату чунин касон шудааст.

Аз ҳамсӯхбати Шиблӣ дар Нишопур Мавлоно Ҷомӣ инҳоро номбар намуда, маълумотҳо дар ҳақиқи онҳо овардааст. Абдулло б. Мухаммад, маъруф ба Муртааш (мартааш) аз маҳалли Ҳираи Нишопур буда ба Бағдод омадааст. Ба ибораи Мавлоно Ҷомӣ у яғона машоихи Ироқ ва оими эшон⁵⁵.

Дар Нишопур Шиблӣ на танҳо дар маҷлиси чунин касони ориф ширкат меварзид, балки аз ин шаҳр шогирд ҳам дошт. Яке аз шогирдони ӯ Абулқосими Насрободӣ буд. Мувофиқи маълумоти дар «Нафаҳот ул-унс» зикр ёфта, дар замони худ «Шайх аҳли ишрат ва ҳақоик ва лисони тасаввуф буд». Инчунин олим буда анвоъи улум ва ҳифзи сунан (одат) ва илми таворих ва мухтас (хос) ва улуми ҳақоик соҳиб буд.

Дар ҷои дигари асари худ Ҷомӣ Шайх Абдурахмон ас-Суламай ан-Нишопуриро тасвир намуда, чунин навиштаанд: «соҳиби тасвири ҳақоик ва табақоти машоих аст. Ғайри он муссанифоти бисёре дорад. Муриди Шайх Абулқосими Насрободӣ аст ва хирка аз дасти вай дорад. Насрободӣ ӯ муриди Шиблӣ аст»⁵⁶.

Мувофиқи расму оини ҷорӣ буда, устод ба шогирд ва дар навбати худ ба дараҷи устодӣ расида, ба шогирдони худ таълимоти аз устод гирифтаре талқин мекард. Дар ин бора воқеан зерин ва навиштаҳои Ҷомӣ мисол шуда метавонад. Эшон онди Абуали Дакқок (бофанда) чунин маълумот овардааст. Ӯ «забони вақт буд дар Нишопур ва имоми фанни худ буд ва дар замони худ беназир. Баёни сарех ва лисони фасех дошт, машоихи бисёре дида буд. Дар Нишобур бирафта аз дунё».

Абуали Дакқок гуфта: «Дарахти худрӯй, ки касоне онро напарварида бошад, барг барорад вале бор наёрад». Пас гуфт:

⁵⁴ Ҳамон ҷо, с. 188.

⁵⁵ Ҳамонҷо с. 211.

⁵⁶ Ҳамонҷо с. 316.

«Ман ин тарик аз Насрободӣ гирифтам, ӯ аз Шиблӣ ва ӯ аз Чунайд. Ҳаргиз пеши Насрободӣ нарафтам, то гусл накардам»⁵⁷.

Аз ҷавонмардони машоихи Нишобур Мавлоно Ҷомӣ Абуҳамзӣ Хурӯсӣ аз ӯ донишмандони он чоро номбар намуда, дар ҳаққи онҳо маълумотҳои аҷиб овардааст.

Номбари аҳли тасаввуф аз Нишопур шоҳиди он аст, ки ин шаҳр дар асри X маркази илму маърифат, махсусан ватани олимони соҳаи тасаввуф буда, Шиблӣ барои ба сӯҳбати онҳо ширкат варзидан ба ин шаҳр сафар карда, онҳо як муддат истиқомат ҳам дошт.

Дар Нишопур Шиблӣ бо олимони ин шаҳр ҳамнашаст гашта баҳсу мунозира мекард ва ба дониши якдигар баҳо мегузоштанд.

Чунин нақл шоҳиди хулоса аст.

Яке аз бузургони Нишопур Абулаббоси Бовардӣ Шиблиро дида буд. Мувофиқи навиштаҳои Мавлоно Ҷомӣ «вай ба Нишопур буда Шайх Абубакри Тамастонӣ низ ба Нишопур буда ва Шиблиро дида. Ҳарду гуфтаанд ки «Шиблӣ соҳиби ҳол буда, заррае аз тавҳид надошта».

Шайх ул-ислом гуфт: «Чунон аст, ин эшон гуфтаанд. Шиблӣ дар тавҳид (ваҳдат) муддаиёна (бо талаб) сухан мегӯяд ва мутамаккинона» (дар ҷои ҳудаш)⁵⁸.

Сафари Шиблӣ ба Миср низ чунин мақсадҳо дошт, ки ӯ дар Нишопур ба сомон расонид. Шояд Шиблӣ хостааст, ки дар Миср — «зодгоҳи» илми тасаввуф шуда бо олимони ин соҳа ҳамсӯҳбат шавад. Чунки ба ақидан баъзе олимони «тасаввуф, ки аввалан дар Мисру Басра ба вукӯъ омада буд, тадричан ба тарафи шарқи хилофат паҳн шуд, аз Бағдод, ҳоки Ироқ гузашта ба Эрону Хурӯсон роҳ ёфт»⁵⁹.

Шиблӣ ба Миср аз Бағдод рафтааст. Дар ин сафари дурудароз натавонанд мардони орифи номӣ, балки мардуми оддӣ ҳам ба пешвозаш омада ва шинохта ба суханони ӯ гӯш мебуданд.

⁵⁷ Ҳамонҷо, с. 297-298.

⁵⁸ Ҳамонҷо, с. 147.

⁵⁹ Ҳодизода Р. Тасаввуф дар адабиёти форс-тоҷик. Душанбе, 1999, с. 32.

ва маънидод мекарданд. Мавлоно Ҷомӣ дар бораи Абуякуби Майдонӣ маълумот оварда оиди Шиблӣ чунин нақро дар он ҷой додааст **PDF Compressor Free Version**

«Шиблӣ аз Бағдод ба Миср мешуд, асб дар замини касе карда буд. Гузари вай ба Абдуякуби Майдонӣ афтод. (ӯ) пазираи Шиблӣ омад. Шиблӣ даст бар сари вай фуруд овард. Гуфт: «Ҷабарракалло». Абдуякуб гуфт «Омин!» Мардумони он ҷо буда гуфтанд: «Ин чист, ки вайро гуфт, чуноне ки кӯдакониро гӯянд?» Шиблӣ гӯяд, ки «чун даст бар сари вай фуруд овардам ва гуфтам «Ҷабарракалло!», ҳеч мӯе набуд бар тани вай ки нагуфт «омин!»⁶⁰

Мисоли дигарро дар бораи муносибати мардуми оддӣ ба Шиблӣ Фаридуддини Аттор овардааст:

«Нақл аст, ин вақте (Шиблӣ) ба Басра рафт, аҳли Басра ӯро пазирай ва эҳсони бисёр карданд ва вақте боз мегашт, ҳама ба мушојати ӯ берун меомаданд, аммо ӯ аз касе узр нахост.

Муридони гуфтанд:

— Ин хоҷагон, ин ҳама ба ту эҳсон карданд. Ҳеч узре нахостӣ?

(Шиблӣ) гуфт:

— Он чӣ эшон карданд, аз ду ҳол берун нест: ё аз барои ҳақ карданд ё аз барои ман. Агар аз барои ҳақ карданд, ӯ худ ба подшоҳ додан басанда аст. Ва агар аз барои ман карданд, ман бандаам на подош, касе ки дар ҳаққи банда эҳсон мекунад, ба худованди банда аст»⁶¹.

Нисбати муносибати олимони ва оммаи васеъ ба таълимоти Шиблӣ чунин ҳикояти ҷолибро Аттор овардааст:

Шиблӣ гуфт: Аз Юсуф исбот пурсиданд, ки ғояти тавозеъ чист? Юсуф гуфт: он ки аз хона берун оӣ, харкиро бинӣ чунон донӣ, ки (ӯ) беҳтар аз туст» Дигар:

«Шиблӣ маҷлис мегуфт, ки Нурӣ биёмад ва бар канора биҷистод ва гуфт:

— Ассалому алайка ё Абубакр.

⁶⁰ Ҳамонҷо, с. 88, 135.

⁶¹ Аттор Ф. Асарӣ номбурда, с. 82.

Шиблӣ гуфт: — Ва алайкум ассалом ё амиралқулуб.

Нурӣ гуфт: — Худо розӣ набуд аз олиме, ки илм гуфтан, ки онро дар амал наёрад. Агар ту дар амалӣ, мақоми худ нигоҳ дор ва агар не, фуруд ой.

Шиблӣ нигоҳ кард ва худро рост наёфт. Фуруд омад ва чаҳор моҳ дар хона бинишаст. Пас аз он халқ чамъ шуданд ва ӯро берун оварданд ва бар минбар карданд.

Нурӣ хабар ёфт, омад ва гуфт: — Ё Абубақр, ту масоилро бар ин халқ пӯшида кардӣ ва лочарам бар минбарат нишонданд. Ва ман насихат кардам, маро ба санг биронданд ва ба мазбалаҳо (парвозҳо) адоқтанд.

Шиблӣ гуфт: — Насихати ту чӣ буд ва пӯшида кардани ман чӣ?

Нурӣ гуфт: — Насихати ман он буд, ки халки худоро ба худо раҳо кардам. Ва пӯшида кардани ту он буд, ки миёни худо ва халқ ҳичоб шудӣ. Ту кистӣ, ки миёни худо ва халқи худо восита бошӣ? Пас ман туро чуз фузул (сафсатагӯӣ) намебинам.

Боз:

Шиблӣ пеши Нурӣ рафт. ӯро дид, ба муроқибат (таамул) нишаста, чунон сокин, ки мӯе бар тани ӯ ҳаракат намекард.

Гуфт: — Муроқибати чунин некӯ аз кӣ омӯхтӣ?

Гуфт: — Аз гурба, ки бар сӯроҳии муш меистад, ва овози ман бисёр сокинтар буд⁶².

Ба гайр аз иштирок ба маҷлиси орифон, мақсади дигари сафари Шиблӣ ба Миср дидорбинӣ буд. Дар боло дар бораи амир ул-умарои Искандария таъин шудани амаки Шиблӣ сухан рафта буд. Шояд ӯ хостааст бо амак ва ё амакзодаҳои худ дучор ояд ва меҳмони онҳо шавад. Истиқомати Шиблӣ дар Миср шояд тӯл кашида бошад. Бинобар он баъд аз бозгашти эшон ба Бағдод Шиблиро баъзеҳо Мисрӣ пиндоштанд.

Аз маълумотҳои дар «Нафаҳот ул-унс» зикр ёфта бармеояд, ки Шиблӣ шогирдони зиёдеро тарбия карда ба дараҷаи баланди илми замони худ расонидааст. Дар боло сухан аз шогирди

⁶² Ҳамонҷо с. 55-56.

забардасти ӯ Насрободӣ рафта буд. Доир ба шогирдони дигари ӯ Мавлоно Ҷомӣ чунин овардаанд:

«Бундор б. Ал-Хусайн б. Муҳаммад б. Ал-Муҳаллаб аш - Шерозӣ, аз аҳли Шероз аст. Ба Арраҷон буда, турбаташ он қост. Олим буда ба усул ва вайро дар улуми Хақоик забоне аст некӯ. Шогирди Шиблӣ аст. Шиблӣ қадри вай бузург медошт. Устои Абӯабдулло Ҳафиф аст. Дар соли 353 х, (964-965) бирафт аз дунё»⁶³.

Шогирди дигари Шиблӣ Аргони Форс ном дошт. Мавлоно Ҷомӣ дар бораи Шайх Абӯнастри Каттонӣ сухан ронда чунин овардаанд:

Шайх ул-ислом гуфт, ки «вай (Қаттонӣ) сафарҳои некӯ карда буд ва машоихи бисёр дида. Шайх Абдуумар ва Аккофро дида буд (ба ӯ) хидмат карда, ба Ардан ва Абдуумар ва Начидро дида буд. Шайх Абдунастри Бумонакаро низ дида буд, ба Аргони Форс - шогирди Шиблӣ ва хикоёт қардан маро аз эшон»⁶⁴.

Шиблӣ - шаҳси оқил ва донишманд, ба як дидани худ хулоса карда, ояндаи онҳоро пешгӯӣ мекард. Дар ин бора Мавлоно Ҷомӣ ду воқеаро нақл карда, дурбинӣ ва дурандешии Шиблиро нишон додаанд.

Яке аз қасоне, ки Мавлоно тасвир кардааст, Абулҳусайн б. Самъун буд:

Номи вай Муҳаммад б. Аҳмад б. Исмоил б. Самъун аст... Аз машоихи Бағдод буда ӯро забоне аст некӯ дар ин илм, музаққирӣ қарди (зикр мекард).

Шайх Абӯбақри Исфохонӣ - ходими Шиблӣ, гӯяд, ки «рӯзи ҷумъа дар масҷиди ҷомеъ пеши Шиблӣ нишаста будам. Абулҳусайн б. Самъун кӯдак буд, даромад. Қулоҳе дар ғоят тақаллуф бар сар ниҳода. Бар мо бигзашт ва салом накард. Шиблӣ аз пасу пеши вай назар қард ва гуфт: «Е, Бобакр!» Медонӣ, ки худон таоло, чӣ захираҳо хаст дар ин кӯдак?»

Чун Самъун вафот қард дар сарои вай дафн қарданд. Баъд аз 39 сол хостанд, ки ба ғӯристон нақл кунанд, қабани вай ҳамчунон тоза ва нав буд, асари кӯхнагӣ ва фарсудагӣ бар он

⁶³ Нафаҳот ул-унс. с. 230-231.

⁶⁴ Ҳамонҷо с. 348.

набуд. Соли вафоти Самъун 337 ҳичрӣ (948-949)⁶⁵. Маълум мешавад, ки ин кӯдаки беодоб ба дараҷаҳои баланди илми тасаввуф расида, ба чунин меҳрубонии оллоҳ таолло мушарраф гардида, баъд аз ду ё се соли Шиблӣ вафот кардааст.

Мисоли дигар аз зиракии Шиблӣ. Мавлоно Ҷомӣ навиштаанд, ки Абутолиби Ҳазраҷ б. Алӣ аз асҳоби Ҷунайд буд. Ӯ гуфт, ки ҷавоне аз Хуросон ба зиёрати Ҷунайд омад. Ҷунайд асо ва рукухи (чандаи) вай ба хона бурд ва дар бубаст. Он шаб асҳобро иҷтимоъ (ҷамъомад) буд. Ҷунайд гуфт: Вайро бо худ бубаред ва бомдод пеши ман оред! Чун шаб таом хӯрданд, ба тариқи мазох (ҳазлу шӯхӣ) ва тибат (хушӣ) ангуштарӣ бохтан оғоз карданд. Баъд ишорат ба он ҷавон карданд, ки мувофиқат кун. Вай обо намуд ва эшонро таъйир (сарзаниш) кард. Шиблӣ ба вай нигоҳ кард ва гуфт: «Хомӯш бош! Ва агар набархезам сарат аз тан биканам!» Он ҷавон хомӯш гашт ва ҳеҷ нагуфт ва бирафт.⁶⁶

Вақто ки Ҷунайд аз ин ҳодиса оғоҳ гашт тасдиқ кард «ки ҷавони Хуросонӣ беодоб буд».

Умуман, аз мисолҳои болоӣ маълум мешавад, ки Шиблӣ шогирдонашро интиҳоб карда мегирифт ва кӯшиш мекард, ки онҳо мисли ҳудаш ба илми замон соҳиб гашта, обрӯю эътибор пайдо кунанд. Билохира ҳозирин аз ҳамсӯҳбат шудан, дидан, зиёрат кардани шогирдони Шиблӣ ифтихор мекардаид.

Аз баҳодихии Мавлоно Ҷомӣ ба шахсиятҳои дар боло номбурда бояд тасмим гирифт, ки Шиблӣ аз худ насли арзандае гузоштааст.

Шиблӣ шоир ҳам буд. Намунаи шеърҳои ӯ ба забони арабӣ дар асари номбурдаи Ҷомӣ иқтибос шудаанд.

МАРҶИ ШИБЛӢ

Шиблӣ 87 сол умр дид. Ӯ шахси фарбеҳ буд, шояд дар минтақаи гарм - Ироқу Арабистон ва Миср Шиблӣ азоб ҳам мекашид ва мехост, ки хароб шавад.

⁶⁵ Ҳамонҷо с. 238.

⁶⁶ Ҳамонҷо с. 254.

Дар «Нафахот»... омадааст: «Вайро гуфтанд: «Туро хуш фарбеҳ мебинем ва мухаббате, ки давъи мекуни, тақозои лоғарӣ мекуни». Шояд бо сабаби фарбеҳӣ бошад, ки Шиблӣ, мувофиқи навиштаҳои Мавлоно Чомӣ 22 бор дар бемористон табобат мегирад⁶⁷. Бемории Шиблӣ дар «Тазкират ул-авлиё» низ тасвир ёфтааст. ⁶⁸

Таърихи беморӣ ва вафоти Шиблиро ходими у Букаири Диноварӣ чунин нақл кардааст: «Наздики вафоти худ (Шиблӣ) гуфт: Бар ман як дирам мазлима (беадолатӣ) аст, ва чандин ҳазор дирам барои соҳиби он садақа додам ва ҳанӯз бар дили ман шугле аз он гаронтар нест».

Ва ҳам Букаир гӯяд, ки дар ин беморӣ гуфт, ки маро вузӯ (оби таҳорат) деҳ. Вайро вузӯ додам ва тахлили (тоза кардани) ришро фаромӯш кардам. Забони вай гирифта буд. Дасти маро гирифт, ба миёни риши худ даровард, пас ҷон дод. ⁶⁹

Ходими мазкур ҳаёти як рӯз аз марг пеши ӯро чунин тасвир кардааст: «Шиблиро рӯзи чумъа дар он беморӣ хиффати (сабуқӣ) шуд. Ӯ гуфт: Масчиди чомеъ меравем. Тақя ба дасти ман карда буд ва мерафт. Марде маро дар роҳ пеш омад. Шиблӣ гуфт: Букаир! Гуфтам, лабайк! Гуфт: Маро фардо бо ин мард коре аст. Пас бирафтем аз намоз бигзоридем. Ба хона боз омадем. Шабро фавт шуд. Гуфтанд: Дар фалон мавзӯ марде аст, солеҳ ки гусли мурдагон мекунад. Охиста дар бизадам ва гуфтам: «Салом алейкум!» Аз даруни хона гуфт: Шиблӣ бимурд? Гуфтам: Бале. Пас берун омад. Дидам ҳамон мард буд, ки дар роҳи масҷид пеш омада буд. Ба таачуб гуфтам: «Лоилоҳаиллавллоҳ!» Гуфт: «Таачубаз чӣ мекуни?» Сабабро гуфтам. Пас савганд бар вай додам, ки: Ту аз (кучо) донистӣ, ки Шиблӣ мурд? Гуфт: Эӣ нодон! Аз он, ки Шиблӣ донист, ки вайро имрӯз ба ман кор аст»⁷⁰.

⁶⁷ Ҳамончо с. 184.

⁶⁸ Аттор Ф. Асари номбурда, с. 83.

⁶⁹ Ҳамончо, с. 186.

⁷⁰ Ҳамончо, с. 186-187.

Ин нақл ба мохҳои июл-августӣ соли 946 нисбат дорад. Дар даруни тобистон дили пурҳарорати ин бузургвор аз тапиш монда буд.

Аз ҷониби дигар, ходими Шиблі бармеояд, ки ӯ то нафаси охирин ба ақидаҳои худ содиқ мондааст. Ҳатто маргашро доништа истода, аз сабукии муваққати дардаш истифода намуда, бо ёрии ходим ба масҷиди ҷомеаи рафта ё худ охирин бор таҳорат карда, ҳамаи суннатҳои мусулмониро, марди аз забон монда тавонистааст ба ҷой оварад.

Яке аз бузургони замони таърихи марги Шибліро шунида, гуфт: «Чӣ гуна дар марде, ки дар охири умр адабе аз одоби шарият аз вай вафт нашуд»⁷¹. (Чӣ хуб хулоса кардааст).

Баъди вафоти Шиблі Ҳараконӣ гуфт, ки «Он Абӯбакр Шиблі буд, ки маст зист ва маст бимурд, ки ман Шибліро дидам пеши хеш, ки дар ҳаво рақс мекард ва маро шукур мегуфт»⁷².

Нисбати Шайх Абдулҳасани Ҳараконӣ ва муносибати ӯ бо Шиблі Мавлоно Ҷомӣ навиштаанд: «Шайх Абдулҳасани Ҳараконӣ номаш Алӣ б. Ҷаъфар аст. Ягона ва ғавси (мададгори) рӯзгори худ буд.

Шиблі гуфтааст: «Он хоҳам, ки нахоҳам». Ва вай гуфта, ки «Ин ҳам хостӣ аст». Ва ҳам вай (Шиблі) гуфта: Имрӯз чихил сол аст, то дар як вақтам ва ҳақ ба дилам менигарам, ба ҷуз худро намебинам»⁷³. Дар фарҳанги Муин омадааст, ки Шиблі 88 сол «умр кард ҳасадӣ Шибліро дар мақбараи Ҳизрони Бағдод ба хок супурданд. Аз ӯ ҷумлаҳо ва ибораи орифонаш бисёр маосур аст»⁷⁴.

Ҳоло оромгоҳи Шиблі дар Бағдод дар паҳлуи мазори Имоми Аъзам буда хоҷиёни Мовароуннаҳри дар роҳи ҳаҷ ва ё дар бозгашт аз Маккаатулло онро зиёрат мекунанд.

⁷¹ Ҷомӣ Нафахот ул-унис, с. 186.

⁷² Ҳамон ҷо, с. 273.

⁷³ Ҳамон ҷо с. 303.

⁷⁴ Аттор Таъриқи ул-авлиё, Техрон 1379, с. 136.

АҚИДА, ОБРҮЙ ВА ШҮҲРАТИ ЧАҲОНИИ ШИБЛИ ДАР ОЛАМИ ИСЛОМ

Оиди ~~PDF Scanned from FreeWebSite~~ Шиблӣ дар замони худ ва баъд аз он Фаридуddини Аттор чунин овардааст: «Он гарки баҳри давлат, он барки абри иззат, он гарданшикани мудайён, он сарафрози мутаққийён (поқҳо), он партав аз олами ҳисси ва ақлӣ, Шайхи вақт - Абубақр Шиблӣ, раҳматулоҳу алай. Аз кубор ва ачилай (бузургони) машоих буд ва аз мӯътабарон ва мӯхташамони тариқат ва сайидқавм ва имони аҳли тасаввуф ва воҳиди аср ба ҳол ва ба илм, бaсе ҳамто ва нукат (покиза суҳан) ва ишорат ва рамуз ва иборат ва риёзат. Каромоти ӯ беш аз он аст, ки дар ҳадди ҳаср ва эҳсо ояд. Чумлаи машоихи асрро дида буд ва дар улуми тариқат ягона ва аҳодис бaсе навишта буд ва шунида ва фақеҳ ба мазҳаб молик ва молики мазҳаб ва ҳучҷатӣ буд дар хулқи фидой, ин он чи ӯ кард ба ҳама навъе ба сифат дарнаояд. Он чӣ ӯ кашид дар иборат нагунҷад. Аз аввал то охир мардона буд ва ҳаргиз футуре ва зафъе ба ҳоли ӯ роҳ наёфт ва мудати лаҳаб (оташин) шавки ӯ ба ҳеҷ ором нагирифт. Чихил қусра аз аҳодис бархонда буд ва гуфт: си сол фикаъ ва ҳадис хондам то офтобам аз сина баромад, пас ба даргоҳи он устодон шудам, ки. . биёбед ва аз илми оллоҳ чизе боз гӯед. Касе чизе надонист. Гуфт, ки нишони чизе аз чизе буд, аз гайб ҳеҷ нишон набуд.

Аҷаб ҳадисе бидонистам, ки Шумо дар шаби мадлӣхат (торик) ояд ва мо дар субҳ зоҳири шукр бикардём ва вилоят ба дузд супурдем, то кард ба мо онҷӣ кард. Аз чаҳоли замона бисёр ранҷ кашидём ва дар радду қабул ва гавғои халқ бимонда буд ва пайваста қасди ӯ карданд, то ӯро ҳалок кунанд, чуноне, ки Ҳусайн Мансурро, ки баъзе аз суҳанони ӯ тарафӣ бо Ҳусайн дошт».

Аз шарҳи ҳоли мухтасари дарболо зикр ёфта маълум мешавад, ки ҳаёт ва фаъолияти Шиблӣ дар сарчашмаҳои қуруни вусто ва олимони муосир ба таври гуногун зикр ёфтааст. Ин навъ маълумотҳо бузургии Шиблӣро дар илми тасаввуф нишон медиҳад. Барои хонандагони имрӯза мехоҳем бо мисолҳои зерин чунин хулосаро тақвият диҳем.

Сарчашмаҳои истифода кардаи мо аҳамияти бузурги таърихӣ ва тарҷумаиҳолиро доро ҳастанд. Масалан, асари Фаридуddини Аттор - «Тазкират ул-авлиё», бо ҳикоёти ахлоқӣ ва пандомӯзи худ, хонандаро бо зиндагии машоихи шаҳири суфия ошно мекунад. Чандин ҳикоёти ин асари пурқимат ба Шиблӣ бахшида шудааст.

Дар «Нафаҳот ул-унс» Мавлоно Қомӣ аҳволи пешвоёни бузургвори дин, арбоби ҳадис, машоихи суфия ва риҷол ва судур, аз қарнҳои нахустини пас аз ислом то замони муаллиф зикр ёфтаанд.

Мувофиқи навиштаҳои муаллиф «... дар ин китоб асоми бисёре аз машоихи тоифаи суфияи эшон бошад, ки мутолиа кунандагонро аз мутолиа ва мулоҳизаи он яқинӣ нисбат ба ин тоифа ҳосил шавад».⁷⁵

Мутаасифона Мавлоно Қомӣ ягон асари Шиблиро номбар накарда, аз гуфтаҳои ӯ, баҳсу мунозираҳояш танҳо порчаҳо иқтибос оварданд.

Ибн Батута инчунин қайд карда гузаштааст; «бе он, ки дар адаби суфия асари мустақиле аз ӯ дар даст бошад, гуфтаҳои вай дар шумори шатҳиёти суфия аҳамият дорад».

Дар энциклопедияи-ислом ҳам асарҳои Шиблӣ номбар нашуда бошад ҳам, ӯ чунин баҳо гирифтааст: «В правовых и коранических науках аш-Шиблӣ, по свидетельствам биографов, ни в чём не уступал виднейшим в этих областях и даже превосходил их. В «экстатических высказываниях» (шатҳийат) и «аллегорических намёках (ишарат) аш-Шиблӣ, записанных в основном в конце его жизни, в завуалированной форме говорилось о страданиях и радостях «божественной любви», о необходимости отказа от мирской жизни ради высшей цели - сближения с божеством, самоконтроле и самонаблюдении, которые должен практиковать истинный суфий. Мистические стихи, приписываемые аш - Шибли, не лишены художественных достоинств. Наиболее

⁷⁵ Қомӣ Нафаҳот ул-унс, с. 23.

известными его учениками были Али ал-Хусри и Абу-л-Касим ан-Насрабади. Сюжеты из биографии аш-Шибли, его высказывания и стихи можно встретить во всех авторитетных суфийских трактатах. Своей широкой известностью он обязан, однако, не столько оригинальности взглядов, сколько парадоксальности мышления, незаурядности поведения, причастности к судьбам великих людей и знаменительным событиям в истории суфизма.

Его могила в Багдаде сохранилась и почитается и по сей день»⁷⁶. Оиди мероси илмии Шиблӣ маълумоти зерини Аттор хонандаро ба андеша мегузорад. ӯ навиштааст: «Дар улуми тарикат ягона буд ва беҳамто ва аҳодис бисёр навишта»⁷⁷.

Барои санҷиши чунин хулосаҳо, ҳақиқати ҳол будани онҳо ё нишон додани иштибоҳҳои муаллифи матни мазкур, мо ба сарчашмаҳои дар боло номбар шуда мурочиат мекунем. Дар таълимоти интиҳоб карда аш Шиблӣ дар ибтидо пайрави яке аз саромадони тасаввуф - Мансури Ҳаллоҷ (858-922) буд. ӯ дар Бағдод маскан гирифта, муридони зиёдеро ба воя расонд. Андешаҳои Мансури Ҳаллоҷ моҳиятан зидди аҳкоми ислом буданд. Бинобар он аҳли ислом ӯро ба қуфру бидъат айбдор намуданд. Вале аз қатли Мансури Ҳаллоҷ Шиблӣ рафтору кирдорашро қами тағир дод. Як сабаби аз ҷазо раҳо ёфтани Шиблӣ, мувофиқи маълумоти энциклопедияи номбурда, оли насаб ва пайрави мазҳаби маликитҳо будани ӯ буд.

Мавлоно Ҷомӣ навиштаанд, ки Шиблӣ олим буд ва фикҳия ва музакири (зикр) маҷлис кардӣ, мазҳаби малики дошт. Инчунин Мавлоно қайд кардаанд, ки Шиблӣ шогирди Ҷунайд ул-Бағдодӣ буд. Гуянд асли Ҷунайд аз Ниҳованд, мавлуд ва муншои вай Бағдод аст. (Мисли Шиблӣ, ки авлодаш аз Ушрусана буда, ҳудаш дар шаҳри Сомираи Бағдод таваллуд ёфтааст)⁷⁸.

Мавлоно Ҷомӣ дар асари номбурдашон нисбат ба ҳамаи олиму орифони тасвир кардашон ба Ҷунайд бештар истода

⁷⁶ Ислам. Энциклопедический словарь, с. 300.

⁷⁷ Аттор Тазкират ул-авлиё, Лаҳор, 1889, с. 379.

⁷⁸ Ҷомӣ. Нафаҳот ал-унс, с. 79 ва 183.

гузаштаанд. Шогирди ӯ Шиблӣ дар зиёда аз 50 саҳифаи «Нафаҳот ал-унс» номбар шуда шарҳу баён ёфтааст.

Фаридуддини Аттор тарбияи Шиблиро аз тарафи устодаш Чунаид гуфтааст. Ҳасфир кардааст: Пас аз маҷлиси Хайри Нассоч, Шиблӣ ба хидмати Чунаид рафт ва гуфт:

— Чӣ кунам?

Чунаид гуфт:

— Бирав, як сол кибрит (олтин гӯгирд) фуруши кун.

Чунон қард. Чун як сол даромад, Чунаид гуфт:

Дар ин қор шӯҳрат ва тичорат ҳаст. Бирав як сол даръюза (садақаталаб) бош, чунон ки ба чизе дигар машғул нагардӣ.

Чунон қард. То сарисол ҳамаи Бағлодро гашт ва касе ӯро чизе надод. Боз омад ва ба Чунаид гуфт:

Чунаид гуфт:

— Акнун қимати худ бидон, ки ту барои халқ ҳеч наярзӣ. Дил дар эшон мабанд ва эшонро ҳеч бармагир.

... Пас аз он Чунаид гуфт:

— Ханӯз дар ту чизе аз ҷоҳ мондааст. Бирав ва як сол гадоӣ кун⁷⁹.

Пас ҳар рӯз (Шиблӣ) гадоӣ мекард ва назди Чунаид мебурд ва ӯ он ҳамаро ба дарвешон меод ва шаб Шиблиро гурусна меодшт...

Чун имонаш дуруст шуд, ҳолаташ ба он ҷо расид, ки остини худ пур аз шаккар мекард ва ҳар кучо кӯдаке меид, дар даҳонаш мениход, ки «Бигӯ Оллоҳ!»

Баъд остини худ пур аз дираму диноҳ қард, ки «Ҳар ки як бор бигӯяд Оллоҳ даҳонашро пури зар мекунам!»

Пас аз он гайрат дар ӯ ҷунбид ва ба теге баркашид, ки: «Ҳар ки номи Оллоҳ бибарад, ба ин тег ба сараш биандозам».

Гуфтанд:

⁷⁹ Дар асри миёна устод ба шогирд ва пир ба муриди худ ҳар хел корҳо мефармуданд. Масалан, Шайх Хусайнӣ Хоразмӣ дар асри XVI бо супориши пири худ боғбонӣ кардааст, дар хочатхона кулӯх мешикаст ва ҳоказо.

— Пеш аз ин шакар ва зар меодӣ, акнун сар меандозӣ?
(Шиблӣ) гуфт:

— Мепиндоштам, ки эшон ўро аз сари маърифат ёд мекунад.
Акнун маълум шуд, ки аз сари гафлат ва одат мегўянд. Ва ман
раво намедорам, ки ўро бар забони олуда ёд кунанд.

Ва ҳар кучо, ки мерафт, номи Оллоҳ бар он чо нақш мекард.
То ногоҳ нахибе шунид, ки «то кай гирди исм мегардӣ? Агар марди
толибӣ, кадам дар талаби соҳиби исм бардор!»

Ин сухан бар чони ў кор кард. Чунон ки якбора қарор ва
ором аз ў рафт. Ишқ дар ў қувват (ғизо) гирифт ва шўр голиб
гашт, рафт ва худро дар Дачла андохта ва дар оташ афканд ва аз
сари кўх фурӯ гардонид, аммо ҳеҷ кадом бар ў қорагар нашуд.
Ончунон пеш рафт, ки саранҷом дар бандаш кашиданд. Кавми
пеши ў омаданд ва гуфтанд:

— Ин девона аст!

Ў гуфт:

— Ман дар чашми шумо девонаам ва шумо хушёр.
Худованд девонагии ман ва хушёрии шуморо зиёдат кунад.

Пас халифа кас фиристод, ки таахҳуди (нигоҳубин) ўро
бикунанд. Омаданд ва ба ситам дар гулўяш дору фуруд кардан.
Шиблӣ мегуфт:

Худро ранча медоред, ки ин на он дардест, ки ба дору дармон
пазирад⁸⁰.

Аз ин хикояти Ф. Аттор натавонанд саҳтгирии устод ва зинаҳои
камолоти Шиблӣ хувайдост, балки такмил ва тағирёбии ақидаҳои
ин шахс нисбат ба таълимоти замон ва муносибати шахсони
гуногун, аз ҷумла, халифа ба Шиблӣ маълум мешавад.

Яке аз рохҳои ба дониши замони худ расидани Шиблиро
Ибн Батута ба таври зайл овардааст: «Гўянд дар муддати риёзат
намак дар чашм мерехт то аз сўзи он хоб ба чашмаш роҳ набад.
Гох дарюзагӣ (гадой) мекард. Шояд ҳамин риёзатҳои саҳт
монанди инкоре, ки дар ҳаққи Ҳаллоҷ карда буд сабаби

⁸⁰ Аттор Ф. Асарӣ номбурда, с. 79-81.

ошуфтагиҳои равонӣ ва руҳӣ ва саранҷоми ҷунуни ӯ шуда бошад⁸¹.

Дар бораи ғаъолият, таълимот ва тарғиботи Шиблӣ дар соҳаи тасаввуф Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ порчаҳои зиёдеро бо шеърҳои ӯ бо забони арабӣ, аз номи худ ва Шайх ул-ислом (Абдуллои Ансорӣ) овардааст. Баъзеи онро мо ба таври зайл иқтибос намудем, ки дар бораи ин бузургвор тасаввури нисбат пурра ҳосил хоҳад шуд.

«Аз вай (Шиблӣ) пурсидаанд, ки кадом чиз аҷибтар аст?»

Гуфт: «диле, ки худро худро бишносад ва дар вай осӣ шавад».

Шиблӣ гуфт, ки «вақте аҳд кардам, ки нахурам, магар ҳалол. Дар биёбонҳо мегаштам, ба анҷири бунӣ (охири анҷир) расидам. Даст дароз кардам то бихӯрам. Аз он анҷири бун овоз баромад, ки аҳди худ нигоҳ дор ва аз ман махур, ки ман мулки яҳудиям»⁸².

Шайх ул-ислом гуфт, ки Шайх Абдусаъид Молонӣ, Ҳофиз Сӯфӣ ин ҳикоят аз Шиблӣ оварда. Вай гуфта, ки «ин сармоёи вақт, ки доред, ба ноз доред! Фардо ҳамин хоҳед дошт ва то ҷовид сӯхбат бо вай, бо ин мебояд кард.

Шайх ул-ислом гуфт, ки «ин ҷо мебояд бурд, ки фардо гӯянд мунофиқонро».

Шайх ул-ислом гуфт ва васият кард, ки «ин ҳикоят бинависед ва ёд доред, ки шуморо Шиблӣ ҳеҷ чиз наёранд бех аз ин ҳикоят: фардо вақти нав наёранд, ки ин вақт ин ҷо дорӣ ба бар оранд»⁸³.

Мақоми Шиблиро дар илми тасаввуф Мавлоно Ҷомӣ бо ҷунин мисол равшану возеҳ тасвир кардаанд. Сухан аз Зунуни Мисрӣ (номаш Субон б. Иброҳим) ронда, дар сари ин тоифа аст ва ҳамаро нисбат ва изофат ба ӯст. Пеш аз вай машоих буданд, валекин вай пешини касе буд, ки ишорат бо иборат ва аз ин тарик сухан гуфт.

⁸¹ Ибн Батута. Асари номбурда с. 155.

⁸² Ҷомӣ Нафахот ул-унс, с. 186.

⁸³ Ҳамон ҷо, с. 184.

Чунайд падида омад дар табақаҳои дигар. Ин илмро тартиб
ниҳод ва ба сари қард ва катоб сохт. Ва чун Шиблӣ падида омад ин
илмро бо сари минбар бурд ва ошқоро қард. Чунайд гуфт: «Мо ин
илмро дар сардобаҳо ва хонаҳо мегуфтем пинҳон, Шиблӣ омаду
онро бар сари минбар бурд ва бар халқ ошқоро қард»⁸⁴.

Дар ин мисол сабаби ба халқ писанд омадани Шиблӣ ва
таълимоти ӯ маълум мешавад.

Зунони Мисрӣ дар асари Аттор низ номбар шуда, чанд
ҳикоятҳо дар бораи ӯ зикр ёфтааст. Дар яке аз он ҷашми корро
донистани одамон сухан меравад:

Чавоне буд, ки пайваста бар суфиён инкор мекард.

Як рӯз Зунун ангуштарини худ ба вай дод ва гуфт:

— Инро ба бозор бибар ва як динор гарав кун.

Он чавон рафт ва ангуштарӣ ба бозор бурд, ба дираме беш
намегиританд.

Чавон хабар боз овард. Ӯро гуфт:

— Ба чавохирон бирав ва бингар то чӣ хоҳанд.

Бибурд ва ҳазор динор хостанд. Хабар боз овард.

Чавонро гуфт:

— Илми ту ба ҳоли суфиён ҳамчун аст, ки илми он бозориён
ба ин ангуштарӣ.⁸⁵

Аз ин ҳикоя низ маълум мешавад, ки шахсоне буданд, ки
таълимоти суфиёноро инкор мекарданд ва пайравони он барои
исботи фикрҳои худ роҳҳои гуногун меҷустанд.

Мавлоно Ҷомӣ оиди Шиблӣ дар шахсияти Абухотаи Аттор
чунин нақл кардааст:

Аз акрон Абутороб, буда, устоди Абу Саъди Ҳарроз ва
Чунайд (буд) «Вақте Бағдодро ороста буданд ва фисқи бисёр
мерафт, Шиблӣро ба хоб гуфтанд: «Агар на он будӣ, ки ту мегӯӣ
«Оллоҳ»! Мо ҳама Бағдод бисӯхтӣ».

Шиблӣ онро боз гуфт. Гуфтанд: «Мо низ мегӯем, ки «Оллоҳ»
нафсонан ба нафс ва ман мегӯям «Оллоҳ» ҳаққан ба ҳақ»⁸⁶.

⁸⁴ Ҳамон ҷ с. 29.

⁸⁵ Аттор. Асари номбурда, с. 16-17.

⁸⁶ Ҷомӣ Нафаҳот ул-унс, с. 50.

Боз, Шиблӣ мегӯяд: «касе ки дар дунё зоҳид шуд (ӯ) боз намуд ҳазрати ҳақро, ки он ба ман қиммат дошт. Агар дунёро ба пеши ҳазрати ҳақ қиммат будӣ, бо душманони худ надодӣ»⁸⁷.

Саволу ҷавоби Соил бо Шиблӣ: Соил гуфт: Эӣ Абубакр! Ду ҷониб чист? Шиблӣ гуфт: баландии пеши рӯятон барпо шуда ва шуморо аз васл маҳҷуб (пинҳон) дошта. Пас Соил гуфт: Эӣ Абубакр! Он баландӣ чист?

(Шиблӣ) гуфт: Дунё ва охират, чунон, ки парвардигори мо фармуд: Касе ҳаст аз Шумо ин ҷаҳон меҳаҳад ва касе ҳаст аз Шумо, ки он ҷаҳон меҳаҳад?

Он ки рӯй дар дунё дорад, муриди дунёст ва он, ки рӯй дар охират дорад, муриди охират аст, на худо⁸⁸.

Дар илми тасаввуф маънидоди баъзе калимаву ибораҳо ва фикри шахсони гуногун дар ин бора хело муҳим буд. Мавлоно Ҷомӣ, дар шахсияти Абдуякуби Маркурӣ чунин овардаанд: «Аз вай пурсидаанд, ки «таваккал» чист? Гуфт: «тарки ихтиёр». Аз Соҳил Тустарӣ пурсидаанд. Гуфт: «Тарки тадбир». Аз Башри Хофӣ пурсидаанд. Гуфт: «Ризо». Аз Абухафси Ҳаддод пурсидаанд. Гуфт: «Табарруъ (бахшидан) аз тавоноии худ. Аз Ҳаллоҷ пурсидаанд. Гуфт: «Дидани мусааб (сабаб). Аз Фатҳи Мусаллӣ пурсидаанд. Гуфт: «Малол аз сабаб». Аз Шақиқ пурсидаанд. Гуфт: «Дидор дар аҷзу гарқ (нотавонӣ ба гарқ шудан). Аз Шиблӣ пурсидаанд. Гуфт: «Дар дидори дил фаромӯш кардани ҳамаи кас»⁸⁹.

Чуноне ки мушоҳида мешавад, як калима дар тасаввуф бо маъниҳои гуногун, вале бо як мақсад таҳрир шудааст. Қадом аз номбурдагон дар маънидодашон афзалият доштанро хулоса кардан душвор аст. Ба ҳар ҳол, Шиблӣ гӯё фикри чамъбасткунанда ронда, бо ҳамин баҳсро хотима додааст.

Аз маълумотҳои дар «Нафаҳот ул-унс» зикр гардида бар меояд, ки ихлосмандони Шиблӣ аз забони ӯ чизе шунавида натавонанд ё худ натавониста бошанд, кӯшиш мекардаанд, ки аз

⁸⁷ Ҳамон ҷо, с. 70.

⁸⁸ Ҳамон ҷо, с. 813.

⁸⁹ Ҳамон ҷо, с. 135.

забони дигарон, ҳамнишинони ӯ гуфтаҳои Шиблиро фаҳмида гиранд. Мисоли, зайл шоҳиди чунин хулоса аст:

Абусаъид Абдулхайр гӯяд, ки «ман ҷавон будам, ба Астаробод, ба наздики Абдулҳасани Мусанни даромадам. Ӯ миёни эшон никорҳо рафта буд. Мусанни дар бари ман нишаста буд. Дарвеш маро гуфт: Аз пир Абулҳасан бипурс, то маро аз Шиблӣ ҳадисе бигӯяд. Ман гуфтам. «Айҳо, аш-Шайх» Маро аз Шиблӣ ҳадисе бигӯй! (Шайх) гуфт: Чаро нахуст аз расул (с) нагӯй ки бигӯй?

Ман гуфтам: Аз ҳарду бигӯй. Ӯ гуфт, ки Расул (с) гуфтааст, ки агар ба уммати ман ҳеч сурае фуру наёмадӣ, магар сураи ал-Қаҳф, худ тамома будӣ».

Ва ҳам Шайх Абусаъид гӯяд, ки аз Шайх Абуҳасан шундам, ки гуфт: «Дар ҷомеаи Бағдод бар канори маҷлиси Шиблӣ биистодам⁹⁰ ва ҳоказо».

Аз ин порча маълум мешавад, ки мардуми Бағдод ба ғайр аз ҳадиси ҳазрати расул (с), суҳанони Шиблиро дониетан меҳостанд ва ӯ, дар навбати худ, фикру ақидаашро дар ҷамъомадҳо (маҷлисҳо) изҳор менамуд.

Мардум ба Ҷунайду Шиблӣ тақлид мекардаанд. Масалан, яке аз азҳоби он вақта Шайх Разиаддини Алилоло гуфтааст:

«Ҳар ки бо хомӯшии Аҳмади мо дар созад, он ҷӣ аз Ҷунайд ва Шиблӣ ёфтаанд, аз вай биёбанд»⁹¹.

Дар «Нафаҳот ул-унс» оиди самоъ суҳан рафта, як идда суфиён номбар шудаанд, ки ҳамроҳи Шиблӣ се рӯз самоъ рафтаанд»⁹². Оиди самоъ рафтани Шиблӣ ва Нури Алишер Навоӣ навиштааст: «Шиблӣ ва Нури. . самоъда кетилар ва бу йӯл сулуки била мақсад сарманзилига еттилар. Басо аҳлуллоҳки, арганун унидин дайрға кирди ва дин ва ислом нақдин мугбачаларга бой бердӣ»⁹³.

⁹⁰ Ҳамон ҷо, с. 323.

⁹¹ Ҳамон ҷ, с. 439. Аҳмад суҳан аз Шайх Ҷамолиддин Аҳмади Ҷурфонӣ рафтааст, ки асҳоби Разиаддин Алилоло буд. Мазори Алилоло наздикии шаҳри Ғазий аст. (ниг. А. Мухторов. Аз паи таърихи куҳан. Душанбе, 1975, с. 76.)

⁹² Ҷомӣ. Нафаҳот ул-унс, с. 198-199.

⁹³ Навоӣ А. Маҳбуб ул-қулуб. Асарҳо ҷилди 13, Тошкент, 1966, с. 23.

А. Навоӣ мақсади самоъ ва истифодаи асбоби мусикиро дар он хело хуб ифода кардааст. Айнан дар ҳамин ду масъала (самоъ ва истифодаи асбоби мусики) Е. Э. Бартельс муфассал тадқиқот бурдааст.⁹⁴

Мавлоно Ҷомӣ олимонро низ номбар кардаанд, ки онҳо аз акрони (қарини) Шиблӣ буданд ё худ бо ӯ масъалаталошӣ кардаанд. Яке аз онҳо Абубакр б. Тоҳир ул-Абҳарӣ аз кубори Ҷебол буд. Дигар Абулҳасан ус-суфӣ ул-Фушанҷӣ аз «ягонағони ҷавонмардони Хуросон буд»⁹⁵.

Мардуми зиёд, аз қабили олимони суфӣён, дар муштоқи хамсӯхбат шудан бо Шиблӣ ва ҳатто танҳо дидани ӯро орзу мекардаанд. Мавлоно Ҷомӣ як иддаи онҳоро ба таври зайл овардааст:

Абдумузоҳими Шерозӣ «бузурге буд аз машоихи форс. Бо Ҷунайд ва Шиблӣ муноқира (мунофир) карда буд»⁹⁶. Абулҳусайн ус-сайравонӣ ус-Сағир «Абубакри Мавозини, Ҷунайд, Шиблӣ, Абулхайр Тайгонӣ, Каттонӣ, Абуали Котиб, Абубакри Мисрӣ ва гайра эшонро аз машоихи вақт дида буд»⁹⁷.

Дигар Хусайн б. Муҳаммад б. Мӯсо ус-Суламӣ, ки дар илми муомалати (рафтору муомила) комил буд, бо Абдулло Манозил ва Абуали Сақфӣ сӯхбат дошта Шиблиро дида буд⁹⁸.

Доир ба Саид Аҳмад б. Абулҳасани Аррафоай сухан ронда Мавлоно Ҷомӣ навиштааст: «Вай аз авлоди бузургвори Имом Мӯсо Қозим аст... Нисбати хирқаи вай ба панҷ восита ба Шиблӣ мерасад»⁹⁹. Мутаасифона, алҳол маълум нашуд, ки панҷ восита кадомҳоянд.

Бо Шиблӣ баҳс ё худ масъалаталошӣ кардан маълум аст. Вале танҳо дидани ӯ бо кадом маънӣ ва аз чӣ иборат буданаширо

⁹⁴ Бартельс Е. Э. Суфизм и суфийская литература, с. 58, 257.

⁹⁵ Ҷомӣ Нафаҳот ул-унс, с. 189-230.

⁹⁶ Ҳамон ҷо, с. 58.

⁹⁷ Ҳамон ҷо, с. 277.

⁹⁸ Ҳамон ҷо, с. 317.

⁹⁹ Ҳамон ҷо, с. 439.

аз накли зерини Мавлоно Ҷомӣ пай бурдан мумкин аст. Яке аз шогирдони хоси Саҳл Абдулло Тустарӣ -Абуабдулло Аббодонӣ ном дошта махсус ба дидорбинии Шиблӣ рафта, таъсуроти худро чунин ифода кардааст¹⁰⁰.

«Вай гуфта, ки рӯзгоре аз Шиблӣ суханоне ба ман расид ва орзу буд, ки вайро бубинам. Падари пир ва заъифдоштам, ба ӯ дармонда будам. Наметавонистам рафт. Чун падар аз дунё бирафт, бархостам ва ба Бағдод омадам. Чун ба наздикии вай (Шиблӣ) расидам, маро (онҳо) бишнохтанд ва гуфтанд: «Ба чӣ омадаӣ?» Гуфтам: Омадам, ки Шиблиро бубинам. Ба вай роҳ хаст? Гуфтанд: Ҳаст аммо зинҳор, ки даъвӣ талаби нодуруст ба сари вай набарӣ!

Гуфтам: Набарам. Чун ба наздикии вай даромадам ва он рӯзи одина буд, рӯзи садмат (рӯзи бо ҳам вохурӣ) ва шӯри вай. Гуфтам: Ман он нуктаам, ки дар зери ҳарфи «бо» аст. Вай гуфт: Макоми худ маълум кун, ки худ кучой! Ман гуфтам, агар бигӯям ҳам напазират. Аз вай гурехтам ва пореа дуртар шудам, ки вайро сер бубинам ва биравам.

Ногоҳ дарвеш даромад ва гуфт: «Салом алек. Шиблӣ гуфт: Ваалек ус-салом. Он дарвеш гуфт: Мухол. Шиблӣ гуфт: Дар чӣ оӣ? Гуфт: Фӣ хол. Ӯро он хуш омад ва бихандид.

Ман ин фоида аз вай гирифтаам ва бирафтаам».

Шоҳидии мазкур нишон медиҳад, ки касоне низ будаанд, ки дар орзуи дидани Шиблӣ шуда аз сӯхбати Шиблӣ бо дигарон баҳра гирифта мерафтаанд.

Бузургии Шиблӣ ва эътибори уро дар Бағдод аз чунин гуфтаҳо киёс кардан мумкин аст.

Абдулло б. Муҳаммад маъруф ба Мурташӣ «ягонаи машоихи Ироқ аст ва оилаи эшон аз асҳоби Абдуҳафси Ҳаддод аст ва Ҷунайдро дида гуфтааст: Гуфтанд, аҷоибӣ Бағдод се аст: заакаи Шиблӣ, нуктаи мурташи (ларзанда) ва хикоёти Хулдӣ»¹⁰¹.

Шаҳси дигар - Ҷаъфар б. Муҳаммад б. Нусайр ул-Хулдӣ ул-Хаввосӣ Бағдодӣ ҳасирбоф (бӯйробоф) шогирди Ҷунайд ва

¹⁰⁰ Ҳамон ҷо, с. 120.

¹⁰¹ Ҳамон ҷо, с. 211.

Иброҳими Хаввос буд. Ӯ олим буда бо улуми он тоифа ва сохибчамъи катоб ва таворих ва хикоёт ва сайри машоих буда. Вай гуфт, ки дувиҷи дорам аз он машоих ва ду ҳазор пири шиносам аз ин тоифа.

Вай гуфт, ки аҷоиби Ироқ се чиз аст: Шатҳӣ¹⁰² Шиблӣ, Нуктаи Мурташӣ (ларзанда) ва хикояти ман¹⁰³. Ҳарду аз номбурдагон се чизро аҷоиботи Бағдод шуморида, яки онро нисбати Шиблӣ пиндошта, уро дар ҷои аввал гузоштаанд.

Маълумотҳои гирдовардаи Ҷомӣ дар бораи Шиблӣ ба шахсони гуногун, ки аз шаҳру вилоятҳои зиёди олами ислом буданд, тааллуқ доранд. Байни онҳо касоне буданд, ки бо Шиблӣ ҳамфикру ҳамакида буданд, касоне низ буданд, ки бо ӯ розӣ намешуданд ва гуфтаҳои Шиблӣ ва таълимоти ӯ писанд намеомад. Дар маълумотҳои онди Шиблӣ иқтибос овардаи мо, шояд каме муболиға ҳам ҷой дошта бошанд. Вале бидуни ин, бузургии Шиблӣ дар ҳар ҳолат хис карда мешавад. Ба гайр аз «Нафаҳот ул-унс» Мавлоно Ҷомӣ дар асари дигари маъруфи худ - «Баҳористон» дар бораи Шиблӣ чунин овардаанд: «Шиблиро, қуддусаллоҳу таоли сурра, шӯре афтод, ба бемористон бурданд. Чамъ ба назораи вай рафтанд, (Шиблӣ) пурсид, ки шумо киёнед? Гуфтанд: Дӯстони ту, (Шиблӣ) санг бардошт ва бар эшон ҳамла кард, чумла бигрехтанд, (Шиблӣ) бихандиду гуфт: Боз оед, эй муддаиён ки дӯстон аз дӯстон нагурезанд ва аз санг ҷафояшон напархезанд.

Қитъа:

Он аст дӯстдор, ки ҳарчанд душманӣ
Бинад зи дӯст беш, шавад дӯстдортар.
Бар сари ҳазор санг ситам гар хурад аз ӯ,
Гардад бинои ишқаш аз он устувортар.

¹⁰² Шатҳ — дар тасаввуф суҳанони муҳолифи зоҳири шаръ гуфтаи ва калимоти муҳолифи шариат ба забон овардан. Суҳанони бешармона ва густохона.

¹⁰³ Нафаҳот ул-унс, с. 228.

Аз навиштаҳои Чомӣ хулоса мешавад, ки Шиблӣ шахси ба халифа наздик ва зери назорати ӯ буд. Ҳикояти зерин шоҳиди ин аст:

«Ва ҳам аз вай (Шиблӣ) оранд, ки вақте бемор шуд халифа табиби тарсо ба муолиҷати вай фиристод. Аз вай пурсид, ки хатари ту чӣ меҳаҳад? (Шиблӣ) гуфт: он ки ту мусулмон шавӣ. (Табиб) гуфт агар ман мусулмон шавам ту нек мешавӣ аз бистари беморӣ бармеҳезӣ? (Шиблӣ) гуфт: Оре. Пас имон бар вай (табиб) арза кард. Ва вай имон овард ва Шиблӣ аз бистар бархост ва бар вай аз беморӣ асаре на. Пас ҳарду ҳамроҳ пеши халифа рафтанд ва киссаро боз гуфтанд. Халифа гуфт: Пиндоштам, ки табиб пеши бемор фиристодаам. Ман худ бемор пеши табиб фиристода будаам.

Китъа:

Ҳар кас, ки аз ҳучуми муҳаббат мариз шуд,

Донад табиби хеш лиқои ҳабибро.

Чун бар сараш табиб биҳиште ниҳад қадам,

Бахшад шифо зи иллати ҳастӣ табибро»¹⁰⁴.

Таълимоти Шиблӣ, муносибати ӯ бо ҷамъият ва махсусан бо ҷавонон, васеъ паҳн шуда, аз доираҳои Ироқ берун рафта, мавзӯи ҳикоят, дostonҳо ва афсонаҳо шудааст. Дар ин бора ба гайр аз порчаҳои боло, ду порча аз «Қобуснома»-и Унсуралмаолии Кайковус ва «Бӯстон»-и Саъдии Шерозӣ шоҳиди ҳол аст.

Шиблӣ ба ҳоли камбағалонаи мардум бетараф набуд. Нисбати мардуми эҳтиҷманд дилсӯзӣ изҳор менамуд, ва ашк мерехт. Дар набати худ, Шиблӣ ақидае дошт, ки ҳар кас ба он чизе, ки соҳиб аст, бояд қаноатмандӣ ҳосил намояд, тамаъкорӣ накунад ва аз паси меҳнаташ ҳаёт ба сар барад. Чунки тамаъкорӣ шахсро ба пастӣ ва бекадрӣ мебарад. Дар ин бора ҳикояти Унсуралмаолии Кайковус дар «Қобуснома» шоҳиди ҳол аст: Ҳикоят. Шундаам, ки рӯзе Шиблӣ дар масҷиде рафт, ки ду рақъат намоз кунад ва замоне биёсояд. Дар масҷид кӯдакони дабиристон

¹⁰⁴ Чомӣ, Баҳористон ва расоили Чомӣ, Техрон, 1378, с. 28-29

буданд. Нон ҳамехӯрданд. Ба иттифок ду кӯдак наздики Шиблӣ нишаста буданд. Яке писари тавонгаре буд ва дигар писари дарвеше. Дар занбили (халтачаи) он тавонгарзода ҳалво буд ва дар занбили дарвешзода нони хушк¹⁰⁵. Тавонгарзода ҳалво мехӯрду дарвешзода аз ӯ ҳамехост. Ӯро гуфт:

— Агар мехохи, ки туро ҳалво диҳам, сағи ман бош.

Ин кӯдак гуфт:

— Ман сағи туам.

Тавонгарзода гуфт:

— Бонги сағ кун.

Он дарвешзодаи бечора дуто шуду бонги сағ ҳамекард то поран ҳалво бад-ӯ дод.

Шиблӣ дар эшон назаре ҳамекарду мегирист. Муридон пурсидаанд, ки бо Шайх чи афтод, ки гирён шудӣ? Гуфт:

— Нигоҳ кунед, ки тамаъ мардумро ба чӣ мерасонад. Агар чунон будӣ, ки он кӯдак ба нони тихии хеш қаноат кардӣ ва тамаи ҳалвои ӯ надоштӣ, ӯро сағи ҳамчу худе набоисти будан».

Маълум, ки «Қобуснома» соли 1082 ба охир расидааст

Аз ин сана бармеояд, ки дар асри XI шӯҳрати Шиблӣ обрӯй ӯ ва таълимоти ӯ васеъ паҳн шуда, табақаҳои гуногуни аҳолиро дар бар гирифтааст.

Аз муносибати Шиблӣ ба чомаъ, аз гуфтаҳои ӯ нисбат ба табақаҳои гуногуни аҳоли, махсусан аз таълимоти Шиблӣ нисбати тарбияи ҷавонон, бузургон васеъ истифода мебуданд.

Таълимоти ахлокии Шиблӣ ва тарғиботи ӯ дар асарҳои бузургони асрҳои баъдина низ ҷой дошт. Дар ин бора ҳикояти Саъдии Шерозӣ дар «Бӯстон»-и ӯ шохиди ҳол аст.

Ба хулку атвор ва рафтори Шиблӣ Шайх Муслиҳиддин Саъдӣ баҳои баланд дода, ӯро некмарду покизарав номида, дар боби дуюми «Бӯстон», ки «Дар эҳсон» ном дорад, чунин овардааст:

105 Унсурмаолии Кайковус. Қобуснома. Ба ҷол ҳозиркунанда М. Муллоаҳмадов. Душанбе, 1979, с. 182-183. Дар ҷопи русии китоби мазкур омадааст, ки дар занбили тавонгарбачча ҳалво ва нон буду, дар халтачаи дарвешзода танҳо нон. Ниг. Энциклопедия персидско-таджикской прозы. Кабуснаме. Душанбе, 1986, с. 111-112.

Яке сирати некмардон шунав!
Агар некбахтиву¹⁰⁶ мардонарав
Ки Шиблӣ зи ҳонутӣ гандум фуруш,
Ба деҳбӯи Бӯстони гандум ба дӯш.
Нигаҳ кард, мӯре дар он галла дид,
Ки саргашта ҳар гӯшае медавид¹⁰⁷.
Зи раҳмат¹⁰⁸ ба ӯ шаб наёруст хуфт,
Ба маъвои худ бозаш оварду гуфт
«Мурувват набошад, ки ин мӯри реш-
Пароканда гардонам аз ҷои хеш
Даруни парокандагон чамъ дор,
Ки ҷамъиятат бошад аз рӯзгор!»¹⁰⁹

Баъди ҷунин тасвири аҷиб Саъдӣ хулоса ва муқоиса кардааст:

Чӣ хуш гуфт Фирдавсии покзод,
Ки раҳмат бар он турбати пок бод.
«Маёзор мӯре, ки донакаш аст,
Ки ҷон дораду ҷони ширин хуш аст!»

Дар ин ҷо тахмин кардан мумкин аст, ки Фирдавсӣ аз нақли болоӣ, яъне муносибати Шиблӣ ба мӯр низ огоҳ гашта байти мазкурро навиштааст. Дар он сурат Фирдавсӣ бо ҳаёт ва фаъолияти Шиблӣ ошноӣ доштаниаш яқин аст.

Чунки баъд аз 12 соли таваллуди Фирдавсӣ (934-1021) Шиблӣ вафот карда мероси пурарзиши худро барои наслҳои оянда гузошта буд.

Саъдӣ бошад ҳикояти аз Шиблӣ оғоз кардаашро давом дода навиштааст:

¹⁰⁶ Дар ҷоии соли 1965 «Некмардиву покнзарав» омадааст (с. 105).

¹⁰⁷ Дар ҷоии мазкур «Ки саргашта ба ҳар тараф медавид» омадааст.

¹⁰⁸ Дар ҷоии соли 1965 «Зи захмат» омадааст.

¹⁰⁹ Бӯстони Саъдӣ, Техрон. С. 159.

Сиёҳ андарун бошаду сангдил¹¹⁰,
 Ки хоҳад, мӯре шавад тангдил¹¹¹.
 Мазан бар сари нотавон дасти зӯр,
 Кӣ рӯзе ба пояш дарафтӣ чу мӯр.
 Даруни фурумондагон шод кун!
 Зи рӯзи фурушмондагӣ ёд кун!
 Набахшид бар ҳоли парвона шамъ,
 Нигаҳ кун, ки чун сӯхт пеши чамъ!
 Гирифтам зи ту нотавонтар басест,
 Тавонтар аз ту ҳам охир касест.
 Бубахш эй писар, к-одамизода сайд-
 Ба эҳсон тавон кард, ваҳшӣ ба қайд.
 Адӯро ба алтоф чандон бубанд,
 Ки натвон буридан ба теғ ин каманд!
 Макун бад, ки бад бинӣ аз ёри нек!
 Нарӯяд зи тухми бадӣ бори нек!
 Чу бо дӯст душвор гириву танг,
 Нахоҳад, ки бинад туро накшу ранг.
 Ва гар хоҷа бо душманон некӯст,
 Басе барнаёяд, ки гардан дӯст.

Чуноне. ки дида мешавад, танҳо яке аз рафтори некмардонаи Шиблӣ барои Саъдии бузургвор мавзӯи махсус гашта мурочиати ўро ба ҷавонон водор намудааст.

Номи Шиблӣ ва Ҷунайд дар вақфномаҳо ва шаҷараҳо истифода шудааст. Масалан, дар вақфномаи Шайхи маъруфи асрҳои XIII - XIV Бухоро Сайфиддин Бохарзӣ, аз Шиблӣ ёд шуда, гуфтаҳои ўро бурҳон овардаанд¹¹².

Дар аксар маҷаллаҳо, ки дар захираи шӯъбаи таърихи асрҳои миёна ва нави Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ гирд овардаем, номи Ҷунайд ва Шиблӣ, бо ҳаргуна мазмун, зикр ёфтааст.

¹¹⁰ Ин байт дар чопи соли 1965 дохил нашудааст.

¹¹¹ Дар чопи соли 1965 «душвор» омадааст.

¹¹² Чехович О. Д. Бухарский документ XIV в., с. 116.

Ба ҳаёт ва фаъолияти Абӯбакри Шиблӣ эътибор дода, суханони ӯро иқтибос овардаанд. Ҳикояҳои дар бораи Шиблӣ паҳн гаштаанд. Сарвардани Мусурмаолии Кайковус, шайх ул-ислом Абдулло Ансорӣ, Фаридуддини Аттор, Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ, Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, шогирди ӯ Алишер Навоӣ ва дигар бузургони асрҳои гузашта, шоҳиди он аст, ки Шиблӣ Истравшанӣ дар таърихи Ироқ, пойтахти он Бағдод, дар илми тасаввуф мақоми хос ишғол кардааст. Адабиёти исломиро бе номи Шиблӣ ва таълимоти ӯ тасаввӯр кардан душвор аст. Ҳатто олимони муосир то ҳол ба Шиблӣ муроҷиат намуда, аз гуфтаҳои ӯ иқтибос меоваранд. Яке аз чунин касон олими Эрон Ҷаводи Нурбахш мебошад.

ӯ дар асараш чунин иқтибос аз Шиблӣ овардааст: «Тот, кто умирает с любовью к материальному миру, умирает лицемером. Тот, кто умирает с любовью к загробному миру, умирает аскетом. Но тот, кто умирает с любовью к истине, умирает суфием»¹¹³.

Хулоса, Абубакри Шиблӣ дар таърихи олами ислом, дар таърихи илм, махсусан тасаввуф, мақоми хос ишғол кардааст. Имрӯз ба муаррихон, файласуфҳо ва мутахассисони таърихи дини ислом зарур аст, ки ҳаёт ва фаъолияти ӯро, аз рӯи маводҳои номбар карда ва он китобҳои, ки аз назари мо дур мондаанд, мақоми Шиблӣро дар таърихи тамаддуни ислом тадқиқ намуда, дастраси хонандагон гардонанд. Китоби мазкур қадами аввали муаррихи тоҷик мебошад, ки мухтасаран ба ҳаёт ва фаъолияти Шиблӣ бахшида шудааст.

Хулоса дар Истравшан пеш аз истилоҳи арабҳо, ки сокинонаш зардуштпараст буданд, дар даҳсолаҳои аввали ҳукмронии арабҳо мардуми аҳли савод ва соҳибистедодон зиёд буд. Арабҳо имконият пайдо карданд, ки аз қабиле чунин касон барои худ онҳоеро интихоб намуда ба пойтахташон шаҳри Бағдод баранд, ки дар идоракунии давлати паҳновари онҳо чун сарвар, ӯ

¹¹³ Нурбахш ДЖ. Таверна среди руин. Семь эссе о суфизме. Тарчима аз забони англисӣ. М. 1999, с. 7.

сарлашкар яъне мансабдор амал карда тавонад. Аз он чо хулоса ҳосил мешавад, ки дар миёнаи асри IX, дар замони ҳукмронии Тоҳириён, то ба сари қудрат омадани сулолаи Сомониён, мардони соҳибмаълумоти қордон, арбобони давлат ва сарварони сипоҳ дар Истравшан нисбат ба арабҳо афзалият доштааст. Шояд бо ҳамин сабаб арабҳо Ушрусанаро бо тези ишғол карда натавониста буданд. Баъд аз забти ин мулки саркаш, маълум шуд, ки истилогарон ба хизмати чунин қасон ниёзманд будаанд. Арабҳо иштибоҳ накарда буданд.

Ушрусаниҳои номбурда дар мустаҳкам кардани давлати тавоноии арабҳо саҳми ҳудро гузошта, мисли Шиблӣ мардони ба арсаи таърих пайдо шуданд, ки номи зодгоҳи худ ва таълимоти Исломо дар ҷаҳон машҳур гардониданд.

МУНДАРИЧА

I. Аз таърихи 2500-солагии шаҳри Истравшан	3
Макоми Истравшаниҳо дар давлати арабҳо	5
Исмонли Сомонӣ дар Истравшан	6
Ҳокимони Истравшан	8
II. Макоми Афшини Усрушана дар таърихи хулафои араб	13
Шуриши Бобак ва оқибати пахшкардани он	15
Қиссаи Будулаф	18
III. ХУЛОСА	31
IV. Балазури дар бораи Ковус ва Ҳайдар	36
V. Ҳилал ас-Сабӣ дар бораи Афшини Ҳайдар	42
VI. Шиблин Истравшанӣ	45
Шарҳи ҳол	47
Марги Шиблӣ	58
Ақида, обрӯй ва шӯҳрати ҷаҳонии Шиблӣ дар олами ислом	61

АҲРОР МУХТОРОВ

PDF Compressor Free Version

**МАҚОМИ ЧАҲОНИИ
УСТРУШАНИҶО
(Асрҳои IX-X)**

Мухаррири
саҳифабандӣ *А. Мираҳмадов*
Тарроҳ *Ф. Раҳимов*

Ба матбаа 03.05.2002 супорида шуд. Ба чоп 28.07.2002 имзо шуд. Андозаи
60x84^{1/16}. Когази офсетӣ. Хуруфи адабӣ. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 10,25. Адади нашр
1000 нусха. Супориши № 69.

734025, Душанбе, нашриёти “Сурушан”, хиёбони Рудақӣ, 37.
Тел.: 21-54-62, факс: 21-88-11.

Ҷ.С. “Матбуот”-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. 734025,
Душанбе, хиёбони Рудақӣ, 37.

۱. از تاریخ ۲۵۰۰-ساله گئی شهر استروشن ۳
۵. **PDF Compressor Free Version** مقام استروشنیها در دولت عربها
۷. اسمائل سامانی در استروشن
۸. حاکمان استروشن
۱۴. ۲. مقام افشین اسروشنه در تاریخ خلفای عرب ۱۴
۱۶. شوریش بابک و عاقبت پخش کردن آن
۱۹. قصه بودولف
۳۳. ۳. خلاصه ۳۳
۴۳. ۴. شبیلی استروشنی ۴۳
۴۶. شرح حال
۶۰. مرگ شبیلی
۶۳. عقیده آبروی و شوهرت جهائی شبیلی در عالم اسلام

احرار مختاروف
مقام جهانی استروشنیها
(عصرهای ۹-۱۰)

۷۳۴۰۲۵، دوشنبه، نشریات "سروشن"، خیابان رودکی، ۳۷.

تیل: ۲۱-۵۴-۶۲، فکس: ۲۱-۸۸-۱۱.

سپاه در استروشن نسبت به عربها اقلیت داشته است. شاید با همین سبب عربها اشروسنه را با تیزی اشغال کرده نتوانسته بودند. بعد از ضبیت این ملك سوکش، معلوم شد که استلاگران به خزمت چنین که از زبان مردم آمده است، اشتباه نکرده بودند.

اشروسنهای نامبرده در مستحکم کردن دولت توانای عربها سحج خود را گذاشته، مثل شبلی مردان به عرصه تاریخ پیدا شدند که نام زادگاه خود و تعلیمات اسلامرا در جهان مشهور گرداندند.

۲۱.....

۲۱.....

۲۶.....

۲۳.....

۲۳.....

۲۳.....

۲۳.....

۲۳.....

۲۳.....

عبدلله عنصاری، فریدودین عطار، شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی، مولانا عبدالرحمن جامی، شاکرورد او علی شیر نوای و دیگر بزرگان عصرهای گذشته، شاهد آن است که شبلی استروشنی در تاریخ ایران باستان در علم تصوف مقام خاص اشغال کرده است. ادبیات اسلامی را بی نام شبلی و تعلیمات او تصور کردن دشوار است. حتی عالمان معاصر تا حال به شبلی مراجعت نموده، از گفته های او اقتباس می آورند. یکی از چنین کسان عالم ایران جواد نوربخش می باشد.

«Тот, кто умирает с любовью к материальному миру, умирает лицемером. Тот, кто умирает с любовью к загробному миру, умирает аскетом. Но тот, кто умирает с любовью к истине, умирает суфием».¹¹¹

خلاصه ابوبکر شبلی در تاریخ عالم اسلام، در تاریخ علم، مخصوصاً تصوف، مقام خاص اشغال کرده است. امروز به مؤرخان، فیلسوفها و متخصصان تاریخ دین اسلام ضرور است که حیات و فعالیت او را، از روی موادهای نامبر کرده و آن کتابهای که از نظر ما دور مانده اند، مقام شبلی را در تاریخ تمدن اسلام تدقیق نموده، دسترس محاندگان گردانند. کتاب مذکور قدم اول مؤرخ تاجیک می باشد که مختصراً به حیات و فعالیت شبلی بخشیده شده است.

خلاصه در استروشن پیش از استلاح عربها که ساکنانش زردشتپرست بودند، در دهساله های اول حکمرانی عربها مردم احل سواد و صاحب استعدادان زیاد بود. عربها امکانت پیدا کردند که از قبیل چنین کسان برای خود آلهای را انتخاب نموده به پایتختشان شهر بغداد برند که در اداره کنی دولت بنامور آنها چون سرور، یا سرلشکر یعنی متصدار عمل کرده تواند. از آن جا خلاصه حاصل میشود که در میانه عصر ۹، در زمان حکمرانی تاحیریان، تا به سر قدرت آمدن سلاله سامانیان، مردان صاحب معلومات کاردان، اربابان دولت و سیوران

¹¹¹ ترجمه از زبان انگلیسی. م. ۱۹۹۹، ص. ۷. Нурбахш Дж. Таверна среди руин. Семь.

گرفتم ز تو ناتوانتر بسیست،
 توانتر از تو هم آخر کسبست.
 بو بخش ای پسر، ک-آدمزاده سید -
 به احسان توان کرد، وهشی به قید.
 ادورا به الطاف چندان بو بند،
 که نتوان بوریدن به تیغ این کمندا
 مکن بد که بد بینی از یار نیک!
 نروید ز تخم بدی باری نیک!
 چو با دوست دشوار گیری و تنگ،
 نخواهد که بند تورا نقش و رنگ.
 و گر خواجه با دشمنان نکوست،
 بسی بر نیاید که گردن دوست.
 چنانی که دیده می شود، تنها یکی از رفتار نیکمردانه شبلی برای سعدی بزرگوار
 موضوع مخصوص گشته مراجعت او را به جوانان وادار نموده است.

نام شبلی و جنید در وقفنامه ها و شجره ها استفاده شده است. مثلاً، در وقفنامه
 شیخ معروف عصرهای ۱۳-۱۴ بخارا سیف الدین باخرزی، از شبلی یاد شده،
 گفته های او را برحان آورده اند.^{۱۱۱}

در اکثر جمله های که در زخیره شوعبه تاریخ عصرهای میانه و نو انستیتوت
 تاریخ، باستانشناسی و مردمشناسی گرد آوردم، نام جنید و شبلی، با هر گنه
 مزمنون، ذکر یافته است.

با حیات و فعالیت شبلی اعتبار داده، سخنان او را اقتباس آورده اند. حکایه های
 در باره شبلی هن گشته را گرد آوردن عنصر للعائی کیکاوس، شیخ ال-اسلام

^{۱۱۱} جیحوریج آ.د. عصر ۱۴، ص. ۱۱۶.

درون پراکنده گان جمع دار،
 که جمعیت باشد از روزگار!''^{۱۰۹}
 بعد چنین تصویر عجیب سعدی خلاصه و مقابله کرده است:
 چه خوش گفت فردوسی پاکزاد،
 که رحمت بر آن تربت پاک باد.
 "میاژار موری که دانکش است،
 که جان دارد و جان شربین خوش است!
 در این جا تخمین کردن ممکن است که فردوسی از نقل بالای، یعنی مناسبت
 شبلی به مور نیز آگاه گشته بیت مذکور را نوشته است. در آن صورت فردو
 سی با حیات و فعالیت شبلی آشنای داشتند یقین است.
 چونکه بعد از ۱۲ سال تولد فردوسی (۹۳۴-۱۰۲۱) شبلی وفات کرده مورس
 پور عرضش خود را برای نصلهای آینده گذاشته بود.
 سعدی باشد حکایت از شبلی آغاز کرده اش را دوام داده نوشته است:
 سیاه اندرون باشد سنگدل،''
 که خواهد، موری شود تنگ ل.''^{۱۱۰}
 مزن بر سر ناتوان دست زور،
 کی روزی به پایش درفتی چو مور.
 درون فرومانده گان شاد کن!
 ز روز فروشانده گی یاد کن!
 بخشید به هال پروانه شمع،
 نگه کن که چون سوخت پیش جمع!

^{۱۰۹} بوستان سعدی، تهران، ص. ۱۵۹.

^{۱۱۰} این بیت در چاپ سال ۱۹۶۵ داخل نشده است.

^{۱۱۱} در چاپ سال ۱۹۶۵ "دشوار" آمده است.

معلوم که "قابوسنامه" سال ۱۰۸۲ به آخر رسیده است.

از این سنه برمی آید که در عصر ۱۱ شوهرت شبلی آبروی او و تعلیمات او وسیع یمن شده، طبقه های گوناگون اهالی را **PDF Compressor Free Version** از مناسبت شبلی به جامعه، از گفته های او نسبت به طبقه های گوناگون اهالی، مخصوصاً از تعلیمات شبلی نسبت تربیه جوانان، بزرگان وسیع استفاده میوردند.

تعلیمات اخلاقی شبلی و ترغبات او در اثرهای بزرگان عصرهای بعدینه نیز جای داشت. در این باره حکایت سعدی شیرازی در "بوستان" او شاهد حال است. به خلق و اتوار و رفتار شبلی شیخ مصل الحدین سعدی بمای بلند داده، او را نیکمرد و پاکیزه رو نامیده، در باب دوم "بوستان" که "در احسان" نام دارد، چنین آورده است:

یکی سرت نیکمردان شنوا

اگر نیکبختی و^{۱۰۶} مردانه رو

که شبلی ز حانوت گندوم فروش،

به دیه خورد انبار گندم به دوش.

نگه کرد، موری در آن غله دید،

که سرگشته به هر گوشه میدوید.^{۱۰۷}

ز رحمت^{۱۰۸} به او شب نیوروست خفت،

به معاوی خود بازش آورد و گفت

"موروت نباشد که این مور ریش -

پراکنده گردانم از جای خویش

^{۱۰۶} در چاپ سال ۱۹۶۵ "نیکمردی و پاکیزه رو" آمده است (ص. ۱۰۵).

^{۱۰۷} در چاپ مذکور که سرگشته به هر طرف میدوید" آمده است.

^{۱۰۸} در چاپ سال ۱۹۶۵ "ز رحمت" آمده است.

میسود، و اشك میریخت. در نوبت خود، شبلی عقیده داشت که هر کس به آن چیری که صاحب است، باید قناعتندی حاصل نماید، تمعکاری نکند و از پس میحتش حیات به سر برد. چونکه تمعکاری شخصرا به پستی و بیقدری میرد. در این باره حکایت انسرالمعانی کیکاوس در "قابوسنامه" شاهدی هال است: حکایت شنیدم که روزی شبلی در مسجدی رفت که دو رکعت نماز کند و زمانی بیاساید. در مسجد کودکان دبیرستان بودند. نان هم میخوردند. به اطفاق دو کودک نزدیک شبلی نشسته بودند. یکی پسر توانگری بود و دیگر پسر درویشی. در زنبیل (خلته چه) آن توانگرزاده حلوا بود و در زنبیل درویشزاده نان خوشک.^{۱۰۰} توانگرزاده حلوا میخورد و درویشزاده از او میخواست. او را گفت: - اگر میخواهی که تو را حلوا دهم، سگ من باش.

این کودک گفت:

- من سگ تو ام.

توانگرزاده گفت:

- بانگ سگ کن.

آن درویشزاده بیچاره دوتا شد و بانگ سگ میکرد تا پاره حلوا بد-او داد. شبلی در ایشان نظری میکرد و میگفت. مردمان پرسیده اند که با شیخ چه افتاد که گریان شدی؟ گفت:

- نگاه کنید که جمع مردمرا به چه میسازند. اگر چنان بودی که آن کودک به نان تخیخی خویش قناعت کردی و جمع حلوای او نداشتی، او را سگ همچو خودی نیایست بودن.

^{۱۰۰} انسرالمعانی کیکاوس. قابوسنامه. به چاپ هازیر کند. م. ملاحمتو. دوشبه، ۱۹۷۹، ص. ۱۸۲-۱۸۳. در چاپ روسی کتاب مذکور آمده است که در زنبیل توانگرچه حلوا و نان بود در خلته چه درویشزاده تنها نان.

ببند ز دوست بیش، شود دوستدارتر.

بر سر هزار سنگ ستم گر خورد از او،

گردد بنای عشقش از آن نااستوارتر.

از نوشته های جامی خلاصه میشود که شبلی شخص به خلیفه نزدیک و زیر نزارت او بود. حکایت زیرین شاهد این است:

"و هم از وی (شبلی) راند که وقتی بیمار شد خلیفه طیب ترسا به معالجت وی فرستاد. از وی پرسید که خطر تو چه میخواهد؟ (شبلی) گفت: آن که تو مسلمان شوی. (طیب) گفت اگر من مسلمان شوم تو نیک میشوی از بستر بیماری برمیخیزی؟ (شبلی) گفت: آری. پس همان بر وی (طیب) عرضه کرد. و وی همان آورد و شبلی از بستر برخاست و بر وی از بیماری اثری نه. پس هر دو همراه پیش خلیفه رفتند و قصه را باز گفتند. خلیفه گفت: پنداشتم که طیب پیش بیمار فرستاده ام. من خود بیمار پیش طیب فرستاده بوده ام. قطعه:

هر کس که از هجوم محبت مریض شد،

داند طیب خویش لقای حریرا.

چون بر سرش طیب همیشگی نهاد قدم،

بخشد شیفا ز علت هستی طیبیرا"^{۱۰۱}

تعلیمات شبلی، مناسبت او با جمعیت و مخصوصاً با جوانان، وسیع بمن شده، از دایره های ایراق بیرون رفته، موضوعی حکایات، داستانها و افسانه ها شده است. در این باره به غیر از پارچه های بالا، دو پارچه از "قابوسنامه" انسر المعالی کیکوس و "بوستان" سعدی شیرازی شاهد حال است.

شبلی به حال کمبغلان مردم بیطرف نبود. نسبت مردم احتیاجمند دلسوزی اظهار

^{۱۰۱} حامی. بحرستان و رسائل جامی، تهران، ۱۳۷۸، ص. ۲۸-۲۹.

شخص دیگر - جعفر بن محمد بن نصر ال- حلسدی ال- عواسی همیراف
(بوریااف) شاگرد جنید و ابراهیم خواس بود. او عالم بوده با علوم آن طایفه و
صاحب جمع کتب و تواریخ و حکایات و سیر مشایخ بود. وی گفت که بیست
دیوان دارم از آن مشایخ و دو هزار پیر شناسم از این طایفه.

وی گفت که عجایب ابراق سه چیز است: شتهی^{۱۰۱} شبلی، نقشه مرتشی
(لرزنده) و حکایت من^{۱۰۲} هر دو از نامبرده کان سه چیز را عجایبات بغداد
شماریده، یکی آنرا نسبت شبلی پنداشته، او را در جای اول گذاشته اند.

معلوماتهای گردآورده جامی در باره شبلی به شخصان گوناگون که از شهر و
ولایاتهای زیاد عالم اسلام بودند، تعلق دارند. بین آنها کسانی بودند که با شبلی
همفکر و همعقیده بودند، کسانی نیز بودند که با او راضی نمیشدند و گفته های
شبلی تعلیمات او پسند نمی آمد. در معلوماتهای آند شبلی اقتباس آورده ما، شاید
کمی مبالغه هم جای داشته باشد. ولی بدون این، بزرگی شبلی در هر حالت
هیس کرده میشود. به غیر از "نفحات ال-انس" مولانا جامی در اثر دیگر
معروف خود - "مارستان" در باره شبلی چنین آورده اند: "شبلی را، قس الله
تعالی سوره، شوری افتاد، به بیمارستان بردند. جمع به نظاره وی رفتند،
(شبلی) پرسید که شما کیانید؟ گفتند: دوستان تو، (شبلی) سنگ برداشته و بر
ایشان حمله کرد، جمله بگریختند، (شبلی) بخندید و گفت: باز آید، ای مدعیان که
دوستان نگریزند و از سنگ جفایشان نپرهیزند.

قطعه:

آن دست دوستاندار که هر چند دشمنی

^{۱۰۱} همان جا، ص. ۲۱۱.

^{۱۰۲} شته - در تصوف سخنان مخالف ظاهر شرع گفتن و کلیمات مخالف شریعت آوردن، سخنان پشیمانانه و
گستاخانه.

^{۱۰۳} نفحات ال-انس، ص. ۲۲۸.

یکی از شاگردان خاص سهل عبدالله تستری - ابو عبدالله ابی‌ادانی نام داشته مخصوص به دیداربینی شبلی رفته، تعصبات خود را چنین افاده کرده است.^{۱۰۰} "وی گفته که روزگاری از شبلی سخنانی به من رسید و آرزو بود که ویرا بویسم. پدر پیر و زعیفداشتم، به او درمانده بودم. نمیتوانیستم رفت. چون پدر از دنیا برفت، برخواستم و به بغداد آمدم. چون به نزدیکی وی (شبلی) رسیدم، مرا (آنها) بشناختند و گفتند: "به چه آمده ای؟" گفتم: آمدم که شبلی را بویسم. به وی راه هست؟ گفتند: هست اما زهار که دعوی طلب نادرست به سر وی نری!

گفتم: نیرم. چون به نزدیک وی درآمدم و آن روز آدینه بود، روز سدمت (روز با هم و اخوری) و شور وی. گفتم: من آن نکته ام که زیر حرف "با" است. وی گفت: مقام خود معلوم کن که خود کجای! من گفتم، اگر بگویم هم نپذیرت. از وی گریختم و پاره دورتر شدم که ویرا سیر بویسم و بروم. ناگاه درویش درآمد و گفت: "سلام علیک. شبلی گفت: وعلیک اس-سلام. آن درویش گفت: مهال... شبلی گفت: در چه آی؟ گفت: فی حال. اورا آن خوش آمد و بخندید.

من این فایده از وی گرفتم و برفتم".
شاهدی مذکور نشان میدهد که کسانی نیز بوده اند که در آرضوی دیدن شبلی شده از صوحیت شبلی با دیگران بخره گرفته مرفته اند.
بزرگی شبلی و اعتبار او را در بغداد از چنین گفته ها قیاس کردن ممکن است. عبدالله بن محمد معروف به مرتشی یگانه مشایخ ابراق است و آئله ایشان از اسحاب عبداللهفس حداد است و جنید را دیده گفته است: گفتند، عجایب بغداد سه است: زعه قه شبلی، نکته مرتش (لرزنده) و حکایات حلدی".^{۱۰۱}

کبار جیال بود. دیگر عبدالحسن اس-سوق ال-فشنجی از "یگانگان حوائمردان
خراسان بود".^{۹۷}

PDF Compressor Free Version

مردم زیاد از قبلی عالمان و سوفیان، در مشطاق همصوحت شدن با شبلی و حسنی
تنها دیدن او را عارضو میکرده اند. مولانا جامی يك اده آهرا را به طور ذیلی آورده
است.

عبدالمزاهیم شیرازی "بزرگی بود از مشایخ فارس. با جنید و شبلی مناقیره (منافیر)
کرده بود." عبدالحسین اس-سروانی اس-سغیر "ابوبکر موزینی، جنید، شبلی،
عبدالحق طینانی، کتانی، ابوعلی کاتبی، ابوبکر مصری و غیره ایشانرا از مشایخ
وقت دیده بود".^{۹۸}

دیگر حسین بن محمد بن موسا اس-سلمی که در علم معاملات (رفتار و معامله)
کامیل بود، با عبدالله منازل و ابوعلی صقفی صوحت داشته شبلی را دیده بود.^{۹۹}
دائر به سید احمد بن عبدالحسن ارفاعه عی سخن رانده مولانا جامی نوشته است:
"وی از اولاد بزرگوار امام موسا قاضیم است... نسبت خرقه وی به پنج واسته
به شبلی میرسد".^{۱۰۰} متأسفانه، اهلال معلوم نشد که پنج واسته کدامهازند.

با شبلی بحسب با خود مسئله تراشی کردن معلوم است. ولی تنها دیدن او یا کفام
معنی و از چه ابارت بودنشرا از نقل زیرین مولانا جامی بی خوردن ممکن است.

^{۹۷} جامی نفعات ال-انس، ص. ۱۸۹-۲۳۰.

^{۹۸} همان جا، ص. ۵۸.

^{۹۹} همان جا، ص. ۲۷۷.

^{۱۰۰} همان جا، ص. ۳۱۷.

^{۱۰۱} همان جا، ص. ۴۳۹.

از این پارچه معلوم میشود که مردم بغداد به غیر از حدیث حضرت رسول (ص)، سخنان شبلی را دانستن میخواستند و او در نوبت خود فکرو عقیده اشرا در جماعدها (مجلسها) اظهار مینمود.

PDF Compressor Free Version

مردم به جنید و شبلی تلقید میکردند. مثلاً، یکی از از هاب آن وقته شیخ رضی‌الدین علی‌لایا گفته است:

"هر که با خواموشی احمد ما در سازد، آن چه از جنید و شبلی یافته اند، از وی بیابند."^{۹۱}

در "نفحات ال-انس" آند سماع سخن رفته، یک اده سوفیان نامیر شده اند که همراه شبلی سه روز سماع رفته اند."^{۹۲} آند سماع رفتن شبلی و نوری عیشیر نوای.^{۹۳}

مقصد سماع و استفاده اسباب موسیقی را در آن خیلی خوب افاده کرده است. عیناً در همین دو مسئله (سماع و استفاده اسبابهای موسیقی) ی.ی. برتلس مفصل تحقیقات بورده است."^{۹۴}

مولانا جامی عالمان را نیز نامیر کرده اند که آنها از عقرا (قرین) شبلی بودند یا خود با او مسئله تلاشی کرده اند. یکی از آنها ابوبکر بن تاحیر ال-بحری از

^{۹۱} همان جا، ص. ۴۳۹. احمد سخن از شیخ جمال الدین احمد جرفان رفته است که اصحاب رضی‌الدین علی‌لایا بود. مزار علی‌لایا نزدیکی شهر عرق است (یگ. ا. مختاروف. از بی تاریخ کهن. دوشنبه، ۱۹۷۵، ص. ۷۶).

^{۹۲} جامی. نفحات ال-انس، ص. ۱۹۸-۱۹۹.

^{۹۳} نوای ا. محبوب ال-قلوب. آنها جلد ۱۳، تاشکند، ۱۹۶۶، ص. ۲۳.

^{۹۴} برتلس ی.ی. سوفیر و تاریخ سوفیزها، ص. ۵۸، ۲۵۷.

غرق شدن). از شبلی پرسیدند. گفت: "در دیدار دل فراموش کردن همه کس".^{۸۹}

چنانی که مشاهده میشود، يك کليمه در تصویب گویا اول با يك مقصد تحریر شده است. کدام از نامرده گان در معنی دادشان افضلیت داشتن را خلاصه کردن دشوار است. به هر حال، شبلی گویا فکر جمعیت کننده رانده، به همین بحسرا خاتیمه داده است.

از معلوماهای در "نفحات ال-انس" ذکر گردیده برمی آید که اخلاصمندان شبلی از زبان او چیزی شنویده نتوانند یا خود نتوانسته باشند، کوشش میکر دند که از زبان دیگران، همنشینان او گفته های شبلی را فهمیده گیرند. مثال، ذیل شاهد چنین خلاصه است.

عبدالسعيد عبدالحمير گوید که "من جوان بودم، به استرآباد به نزد يك عبدالحسن مسنی درآمدم. او میان ایشان نقارها رفته بود. مسنر در بر من نشسته بود. درویش مرا گفت: از پير عبدالحسن پيرس، تا مرا از شبلی حدیثی گوید. من گفتم. "آه ها، اش-شیخ" مرا از شبلی حدیثی بگوي! (شیخ) گفت: چرا ثخوست از رسول (ص) نگوی که بگوي؟

من گفتم: از هر دو بگوي. او گفت که رسول (ص) گفته است که اگر به امت من هیچ صوره فرو نیامده، مگر سوره ال-قحف، خود تمام بودی.

و هم شیخ عبدالسعيد گوید که از شیخ عبدالحسن شنیدم که گفت: "در جامع بغداد بر کنار مجلس شبلی بی ایستادم^{۹۰} و حاکرا".

^{۸۹} همان جا، ص. ۱۳۵.

^{۹۰} همان جا، ص. ۳۲۳.

از اقران ابوطراب بوده، استاد ابو سعید هراز و جنیدی (بود) "وقتی بغداد را آراسته بودند و فسق بسیار میرفت، شبلی را به خواب گفتند: "اگر نه آن سودی که تو میگوی "الله" ما همه بغداد بسوختی".

PDF Compressor Free Version

شبلی آنرا باز گفت. گفتند: "ما نیز میگویم که "الله" حقیقن به حق".^{۸۶} باز شبلی میگوید: "کسی که در دنیا زاهد شد (او) باز نمود حضرت حقرا که آن به من قمت داشت. اگر دنیا را به پیش حضرت حق قمت بودی، با دشمنان خود ندادی".^{۸۷}

سوال و جواب سایل با شبلی: سایل گفت: ای ابوبکر! دو چنانب چیست؟ شبلی گفت: بلندی پیش رویتان برپا شده و شمارا از وصل محجوب (پنهان) داشته. پس سایل گفت: ای ابوبکر! آن بلندی چیست؟

(شبلی) گفت: دنیا و آخرت، چنان که پروردگار ما فرمود: کسی هست از شما این جهان میخواهد و کسی هست از شما که آن جهان میخواهد؟ آن که روی در دنیا دارد، مرید دنیاست و آن که روی در آخرت دارد، مرید آخرت است، نه خدا.^{۸۸}

در علم تصوف معنی داد بعضی کلیمه و اباره ها و فکر شخصان گوناگون در این باره خیلیا مهیم بود. مولانا جامی، در شخصیت عبدالعکوب مرکوری چنین آورده اند: "از وی پرسیدند که "توکل" چیست؟ گفت: "ترك اختيار". از سهل طستری پرسیده اند. گفت: "ترك تدبير". از بشری خاقی پرسیدند. گفت: "ريضا". از ابوهفس حداد پرسیدند. گفت: "تبروع (بخشیدن) از توانائی خود. از حلاج پرسیدند. گفت: "دیدن مسعب (سبب). از فتح مسلمی پرسیدند. گفت: "ملال از سبب". از شقیق پرسیدند. گفت: "دیدار در عجز و غرق (ناتوانی) به

^{۸۶} جامی تفحات ال-انس، ص. ۵۰.

^{۸۷} همان جا، ص. ۷۰.

^{۸۸} همان جا، ص. ۸۱۳.

طایفه است و همه را نسبت و اطافت به اوست. پیش از وی مشایخ بودند، ولیکن وی پیشین کسی بود که اشارت با ابارت و از این طریق سخن گفت. جنید پدید آمد در طبقه های دیگر. این علمرا تریس المهاد است که کتب ساخت. و چون شبلی پدید آمد این علمرا با سر منبر برد و آشکارا کرد. جنید گفت: "ما این علمرا در سردابه ها و خانه قاه میگفتیم پنهان، شبلی آمد و آنرا بر سر منبر برد و بر خلق آشکارا کرد."^{۸۱}

در این مثال سبب به خلق پسند آمدن شبلی و تعلیمات او معلوم میشود. زنون مصری در عصر عطار نیز نامبر شده، چند حکایاتی در باره او ذکر یافته است. در یکی از آن چشم کاررا دانستن آدمان سخن مرود:

جوانی بود که پیوسته بر سوفیان انکار میکرد.

يك روز زنون انگشتری خود به وی داد و گفت:

- اینرا به بازار ببر و يك دينار گرو کن.

آن جوان رفت و انگشتری به بازار برد، به دیرمی بیش نمی گرفتند.

جوان خیر باز آورد. اورا گفت:

- به جواهران برو و بنگر تا چه خواهند.

برد و هزار دينار خواستند. خیر باز آورد.

جوانرا گفت:

علم تو به حال سوفیان همچنان است که علم آن بازاریان به این انگشتری.^{۸۲} از این حکایه نیز معلوم میشود که شخصانی بودند که تعلیمات سوفیان را اینکسر میکردند و پیروان آن برای اسباب فکرهای خود راه های گوناگون می جستند. مولانا جامی آند شبلی در شخصیت ابوحاتم عطار چنین نقل کرده است:

^{۸۱} همان جا، ص. ۲۹.

^{۸۲} عطار، اثر نامبرده، ص. ۱۶-۱۷.

مانند انکاری که در حق حلاج کرده بود سب آشفته گیهای روانی و روحی و سرنجام چون او شده باشد.^{۸۱}

در باره فعالیت، تعلیمات و تغییرات شبلی در رابطه تصوف مولانا جامی پارچه های زیادبرا به شیعریهای او به زبان عربی، از نام خود و شیخ ال-اسلام (عبدالله انصاری) آورده است. بعضی آنها ما به طور ذیل اقتباس نمودم که در باره این بزرگوار تصور نسبت پره حاصل خواهد شد.

"از وی (شبلی) پرسیدند که کدام چیز عجیبتر است؟" گفت: "دل که خدای خود را بشناسد و در وی عاصی شود".

شبلی گفت که "وقتی احد کردم که بخورم، مگر حلال. در بیابانها میگشتم، به انجیر بونی (آخر انجیر) رسیدم. دست دراز کردم تا بخورم. از آن انجیر بسون آواز برآمد که احد خود نگاه دار و از من بخور که من ملك يهودم".^{۸۲}

شیخ ال-اسلام گفت که شیخ عبدالسعید مالانی، حافظ سوقی این حکایت از شبلی آورده. وی گفته که این سرمایه وقت که دارید به ناز داریدا فردا همین خواهید داشت و تا جاوید صوحیت با وی، با این میباید کرد.

شیخ ال-اسلام گفت که "این جا میباید برد که فردا گویند منافقانرا".

شیخ ال-اسلام گفت و وسبت کرد که "این حکایت بنوسید و یاد دارید که شمارا شبلی هیچ چیز نیارند بیه از این حکایت: فردا وقت نو نیارند که این وقت این جا داری به بر آرند".^{۸۳}

مقام شبلی را در علم تصوف مولانا جامی با چنین مثال روشن و واضیه تصویر کرده اند. سخن از زنون مصری (نامش سوبان بن ابراهیم) رانده، در سر ایمن

^{۸۱} این بتونه، اثر نامورده، ص. ۱۵۵.

^{۸۲} جامی تفحات ال-انس، ص. ۱۸۶.

^{۸۳} همان جا، ص. ۱۸۴.

- پیش از این شکر و ضرر می‌دادی، اکنون سر می‌پندازی؟ شبلی گفت:

- می‌پنداشتم که ایشان او را از سر معرفت یاد میکند. اکنون معلوم شد که از سر غفلت و عادت می‌گوید. و من روا نمیدارم که او را بر زبان آلوده یاد کنند.

و هر کجا که میرفت نام الله بر آن جا نقش میکرد. تا ناگاه همین شب که "تسا" کی گرد اسم می‌گردی؟ اگر مرد طالعی، قدم در طلب صاحب اسم بردار!

این سخن بر جان او کار کرد. چنان که یکباره قرار و آرام از او رفت. عشق در او قوت (غضا) گرفت و شور غالب گشت، رفت و خود را در دجله انداخته و در آتش افکند و از سر کوه فرو گردانید، اما هیچ کدام بر او کارگر نشد. آنچنان پیش رفت که سر بهام بر بدنش کشیدند. قوم پیش او آمدند و گفتند:

- این دیوانه است!

او گوفت:

- من در چشم شما دیوانه ام و شما هشیار. خداوند دیوانه گئی من و هشیاری شمارا زیادت کند.

پس خلیفه کس فریستاد که تعهد (نگاهویین) او را بکنند. آمدند و به ستم در گلویش دارو فرود کردن. شبلی میگفت:

خدا را رنج می‌دارید که این نه آن، در دست که به دارو درمان پذیرد.^{۸۱}

از این حکایت ف. عطار نه تنها سختگیری استاد و زینه های کلامات شبلی حویداست، بلکه تکمیل و تغییراتی عقیده های این شخص نسبت به تعلیمات زمان و مناسبت شخصان گوناگون، از جمله خلیفه به شبلی معلوم میشود.

یکی از راه های به دانش زمان خود رسیدن شبلی را این بتوته به طور ذیل آورده است: "گویند در مدت ریاضت نمک در چشم میریخت تا از سوز آن خواب به چشمش راه نیابد. گاه در یوزگی (گدای) میکرد. شاید همین ریاضتهای سخت

^{۸۱} عطار ف. اثر نامبرده، ص. ۷۹-۸۱.

جنید گفت:

- برو، يك سال كبريت (آلتین گوگرد) فروش كن.

چنان كرد. چون يك سال درآمد، جنید گفت: دو این كار شوحیت و تجارت است. برو يك سال درعیوزه (سدفه طلب) باش، چنان كه به چیزی دیگر مشغول نگردی.

چنان كرد. تا سرسال همه بغداد را گشت و کسی او را چیزی نداد. باز آمد و به جنید گفت:

جنید گفت:

- اکنون قیمت خود بدان كه تو برای خلق هیچ نیزی. دل در ایشان میند و ایشانرا هیچ برمگير.

... پس از آن جنید گفت:

- هنوز تو چیزی از جاه مانده است. برو و يك سال گدای كن.^{۲۹}

پس هر روز (شبلی) گدای میکرد و نزد جنید میرد و از آن همه را به درویشان میداد و شب شبلی را گروسنه میداشت.

چون ایمانش دروست شد، هالتش به آن جا رسید كه آستین خود پور از شكر میکرد و هر كجا كودکی میدید، در دهانش می نهاد كه "بگو الله!". بعد آستین خود پور از دیرم و دینار كرد كه "هر كه يك بار بگوید الله دهانشرا پور ضرر میکنم".

پس از آن غیرت در او جنید و به تیغی برکشید. "هر كه نام الله برد، به این تیغ به سرش بیندازم".

گفتند:

^{۲۹} در اثر میانه استاد به شاگرد و هر به مرید خود هر خیل کارها میفرمودند. مثلاً شیخ حسین خارزمی در

عصر ۱۶ با سپارش پور خود باغبان کرده است، در حاجتخانه کلوخ میشکست و هاگرا

آند میراس علمج شبلی معلومات زیرین عطار خواننده را به اندیشه منسی گذارد. او نوشته است: "در علوم طریقت یگانه بود و بی همتا و احادیث بسیار نوشته".^{۷۷}

برای سنجش چنین خلاصه ها، حقیقت حال بودن آنها یا نشان دادن اشتباه های مؤلیف متن مذکور، ما به سرچشمه های در بالا نامبر شده مراجعت میکنیم. در تألیعات انتخاب کرده اش شبلی در ابتدا پیرو یکی از سرامدان تصوف - منصور حلاج (۸۵۸-۹۲۲) بود. او در بغداد مسکن گرفته، مریدان زیاد پرا سه وایه رساند. اندیشه های منصور حلاج ماهین ضد احکام اسلام بودند. بنا بر آن اهل اسلام او را به کفر و بدعت ایندار نمودند. ولی از قتل منصور حلاج شبلی رفتار و کردارش را کم تغییر داد. یک سبب از جزا رها یافتن شبلی، موافیق معلومات انسیکلایدیه نامبرده، عال نسب و پیرو مذهب ملیکتها بودن او بود.

مولانا جامی نوشته اند که شبلی عالم بود و فیکخیه و مذکر (ذکر) مجلسی کردی، مذهب ملیکی داشت. اینچنین مولانا قید کرده اند که شبلی ساگرد جنید ال-بغدادی بود. گوید اصل جنید از نهاوند، مولود و منشای وی بغداد است. (مثل شبلی که اولادش از اشروسته بوده، خودش در شهر سامیره بغداد تولد یافته است).^{۷۸}

مولانا جامی در اثر نامبور - اثر نسبت با همه عالم و عاریفان تصویر کرده اشان به جنید بیشتر ایستاده گذشته اند. ساگرد او شبلی در زیاده از ۵۰ سیهفه "نفحلت ال-انس نامبر شده شرح و بیان یافته است.

فریلودین عطار تربیه شبلی را از طرف استادش جنید بغدادی چنین تصویر کرده است: پس از مجلس عمر نصاح، شبلی به خدمت جنید رفت و گفت:

- چه کم؟

^{۷۷} عطار تذکرت ال-لولیا، عار، ۱۸۸۹، ص. ۳۷۹.

^{۷۸} جامی، نفحلت ال-انس، ص. ۷۹ و ۱۸۳.

موافیق نویشته های مؤلیف " ... در این کتاب اسام بسیاری از مشایخ طایف سفیه ایشان باشد که مطالعه کننده گانرا او مطالعه و ملاحظه آن یقین نیست به این طایف حاصل شود".^{۶۵}

PDF Compressor Free Version

متعسفانه مولانا جامی یگان اثر شبلی را نامبر نکرده، از گفته های او، بحس و منازیره هایش تنها پارچه ها اقتباس آوردند. این بتوته اینچنین قید کرده گذشته است؛ "بی آن که در ادب اثر مستقیمی از او در دست باشد، گفته های وی در شمار ششجیات سفیه اهمیت دارد".

در انسیکلاپدیه - اسلام هم اثرهای شبلی نامبر نشده باشد هم، او چنین هم گرفته است:

«В правовых и коранических науках аш-Шибли, по свидетельствам биографов, ни в чём не уступал виднейшим в этих областях и даже превосходил их. В «экстатических высказываниях» (шатхийат) и «аллегорических намёках (ишарат) аш-Шибли, записанных в основном в конце его жизни, в завуалированной форме говорилось о страданиях и радостях «божественной любви», о необходимости отказа от мирской жизни ради высшей цели - сближения с божеством, самоконтроле и самонаблюдении, которые должен практиковать истинный суфий. Мистические стихи, приписываемые аш-Шибли, не лишены художественных достоинств. Наиболее известными его учениками были Али ал-Хусри и Абу-л-Касим ан-Насрабани. Сюжеты из биографии аш-Шибли, его высказывания и стихи можно встретить во всех авторитетных суфийских трактатах. Своей широкой известностью он обязан, однако, не столько оригинальности взглядов, сколько парадоксальности мышления, незаурядности поведения, причастности к судьбам великих людей и замечательным событиям в истории суфизма.

Его могила в Багдаде сохранилась и почитается и по сей день».^{۶۶}

^{۶۵} جامی نفحات ال-انس، ص. ۲۳.

^{۶۶} Ислам. Энциклопедический словарь, с. 300.

علم الله چیزی باز گوید. کسی چیزی ندانست. گفت که نشان چیزی از چیزی بود، از غیب هیچ نشان نبود.

عجب حدیثی بدانستم که شما در شب مدهیک (ماریک) از خواب بیدار شدی و در صبح ظاهر شکر بکردم و ولایت به دزد سپردم، تا کرد به ما آنچه کرد. از جهال زمانه بسیار رنج کشیدم و در رد و قبول و غوغای خلق مانده بود و پیوسته فصد او کردند، تا او را هلاک کنند، چنانی که حسین منصور را که بعضی از سخنان او طرق با حسین داشت.

از شره حال مختصر در بالا ذکر یافته معلوم میشود که حیات و فعالیت شبلی در سرچشمه های قرون و ستا و عالمان معاصر به طور گوناگون ذکر یافته است. این نوع معلوماتها بزرگی شبلی را در علم تصوف نشان میدهد. برای خوانندگان امروزه میخواهیم با مثالهای زیرین چنین خلاصه را تقویت دهیم.

سرچشمه های استفاده کرده ما اهمیت بزرگ تاریخی و ترجمه های را دارا هستند. مثلاً اثر فریدودین عطار - "تذکیرت ال-اولیا"، با حکایات اخلاقی و پندآموز خود، خواننده را با زندگی مشایخ شهر سفیه آشنا میکند. چندین حکایت این اثر پورقمت به شبلی بخشیده شده است.

در "نفعات ال-انس" مولانا جامی احوال پیشوایان بزرگوار دین، ارباب حدیث، مشایخ سفیه و رجال و صدور، قرهای نخستین پس از اسلام تا زمان مولف ذکر یافته اند.

در فرهنگ متین آمده است که شبلی ۸۸ سال عمر کرد جسد شبلی را در مقبره خیزران بغداد به خاک سپردند. از او جمله ها و اباره عارفانش بسیار معاصر است.^{۷۹}

PDF Compressor Free Version

هالا آرامگاه شبلی در بغداد در بلوی مدار امام اعظم بوده حاجیان ماوراءالنهر در راه حج و یا در بازگشت از مکه لله آنها زیارت میکنند.

عقیده، آبروی و شوهرت جهانی شبلی در عالم اسلام

آمد مقام شبلی در زمان خود و بعد از آن فریودین عطار چنین آورده است: "آن غرق بحر دولت، آن برق عبر عزت، آن گردنشکن مدعیان، آن سرفراض مطقیان (پاکها)، آن پرتو از عالم هیس و عقلی، شیخ وقت - ابوبکر شبلی، رحمت الله علیه. از قبار و عجلای (بزرگان) مشائخ بود و از موعتبران و موحتشمان طریقت و سیدقوم و ایمان اهل تصوف و واحد عصر به حال و به علم، بسی همتا و نکت (پاکیزه سخن) و اشارت و رموز و ابارت و ریازت. کرامات او بیش از آن است که در حد هسر و اهسا آید. جمله مشایخ اسررا دیده بود و در علوم طریقت یگانه و احادیث بسی نویخته بود و شنیده و فقیه به مذهب مالیک و مالیک مذهب و حجتی بود در خلق و فدای، این آن چه او کرد به همه نوعی به سفت در ناید، آن چه او کشید در ابارت نغمه. از اول تا آخر بردانه بود و هرگز فطوری و ضغعی به حال او راه نیافت و مدت لحب (سین) شوق او به هیچ آرام نگرفت. چهیل کسره از احادیث بر خوانده بود و گفت سی سال فتوح و حدیث خواندم تا افتابم از سینه برآمد، پس به درگاه آن استادان شدم که ... بیاید و از

^{۷۹} همان جا، ص. ۳۰۳.

^{۸۰} عطار تذکرت ال-اولیا، بهران ۱۳۷۹، ص. ۱۳۶.

الله!" گفت: "تعجب از چه میکنی؟" سیرا گفتیم. پس سوگند بر وی دادم که: تو از (کجا) دانستی که شبلی مرد؟ گفت: ای نادان! از آن که شبلی دانیست که ویرا امروز به من کار است."^{۷۰}

این نقل به ماه های ابول-اوگوست سال ۹۴۶ نیست دارد. در درون تابستان دل پور حرارت این بزرگوار از تپش مانده بود.

از نقل شاهدی واقعه، خادم شبلی برمی آید که او تا نفس آخرین به عقیده های خود صادق مانده است. حتی مرگشرا دانسته ایستاد، از سبکشی موقعی دردش استفاده نموده، با یاری خادم به مسجد جامع رفته یا خود آخرین بار تحنرات کرده، همه سنتهای مسلمانی را، مرد از زبان مانده توانسته است به جای آورد.

یکی از بزرگان زمان تاریخ مرگ شبلی را شنیده، گفت: "چه گوید در مردی که در آخر عمر ادبی از آداب شریعت از وی فوت نشد."^{۷۱} (چه خوب خلاصه کرده است).

بعد وفات شبلی حرکاتی گفت که "آن ابوبکر شبلی بود که مست زیست و مست نبرد که من شبلی را دهم پیش خویش که در هوا رقص میکرد و مرا شکر میگفت."^{۷۲}

نسبت شیخ عبدالحسن حزقان و مناسبت او با شبلی مولانا جامی نویسنده اند: "شیخ عبدالحسن حزقان نامش علی بن جعفر است. یگانه و غوس (مددکاری) روزگار خود بود.

شبلی گفته است: "آن خواهم که نخواهم." و وی گفته که "این هم خواستی است." و هم وی (شبلی) گفته: امروز جهیل سال است، تا در يك وقتم و حق به دلم مینگرد، به جز خود را نمیبند."^{۷۳}

^{۷۰} همان جا، ص. ۱۸۶-۱۸۷.

^{۷۱} جامی نقلات ال-عس، ص. ۱۸۶.

^{۷۲} همان جا، ص. ۲۷۳.

در "نفهات" ... آمده است. "ویرا گفتند" نورا خوش فریبه می‌بینم و عجبی که
دوعی میکنی، تقاضای لاغری میکنی". شاید با سبب فریبی باشد که شبلی،
موافق نوشته های مولانا جامی ۲۲ بار در بیمارستان بی‌تاب می‌گیرد.^{۶۷}
بیماری شبلی در "تذکیرت ال-اولیا" نیز تصویر یافته است.^{۶۸}

تاریخ بیماری و وفات شبلی را خادم او بوکتوری دیناوری چنین نقل کرده است:
"نزدیک وفات خود (شبلی) گفت: بر من يك دیرم مزلیمه (بی‌عدالتی) است، و
چندین هزار دیرم برای صاحب آن سده دادم و هنوز بر دل من شغلی از آن
گراتر نیست".

و هم بوکتوری گوید که در این بیماری گفت که مرا وضوع (آب نهارت) دیده.
ویرا وضو دادم و تحلیل (تازه کردن) ریشرا فراموش کردم. زبان وی گرفته بود.
دست مرا گرفته، به میان ریش خود درآورد، پس جان داد.^{۶۹}

خادم مذکور حیات يك روز از مرگ پیش او را چنین تصویر کرده است:
"شبلی را روز جمعه در آن بیماری خیفتم (سبوکی) شد. او گفت: مسجد کامیع
می‌روم. تکیه به دست من کرده بود و معرفت. مردی مرا در راه پیش آمد. شبلی
گفت: بوکتوری! گفتم، لیک! گفت: مرا فردا با این مرد کاری است. پس
برفتم از نماز بیگزاردم. به خانه باز آمدم. شرافوت شد. گفتند: در فلان
موضوع مردی است، صالحی که غوسل مردگان میکند. آهیسته در بزدم و گفتم:
"سلام علیکم" از درون خانه گفت: شبلی مرد؟ گفتم "بلی. پس بیرون آمد.
دیدم همان مرد بود که در راه مسجد پیش آمده بود. به تعجب گفتم: "لا اله الا

^{۶۷} همان جا، ص. ۱۸۴.

^{۶۸} عطار فد. اثر ناموده، ص. ۸۲.

^{۶۹} همان جا، ص. ۱۸۶.

مثال دیگر از ذرکئی شبلی. مولانا جامی نوشته اند که ابوطالب هزرج بن علی از اصحاب جنید بود. او گفت که جوانی از خراسان به زیارت جنید آمد. جنید عصا و رکوخ (چنده) وی به خانه برد و در پیش او اجتماع (جمعامد) بود. جنید گفت: ویرا با خود بوهرید و بامداد پیش من آرید! چون شب نعام خوردند، به طریق مزاه (حزل و شوخی) و طیت (خوشی) انگشتری باختر آغاز کردند. بعد اشارت به آن جوان کردند که موافقت کن. وی آبا نمود و ایشانرا تغیر (سرزنش) کرد. شبلی به وی نگاه کرد و گفت: "خاموش بلس! و اگر نرحیم سرت از تن بیکنم!" آن جوان خاموش گشت و هیچ نگفت و برفت."

وقتا که جنید از این حادثه آگاه گشت تصدیق کرد "که جوان خراسانی بی آداب بود".

عموماً، از مثالهای بالای معلوم میشود که شبلی شاگردانشرا انتخاب کرده میگرفت و کوشیش میکرد که آنها مثل خودش به علم زمان صاحب گشته، آبرو و اعتبار پیدا کنند. بلاخره هازرین از مصوحبت شدن، دیدن زیارت کردن شاگردان شبلی افتخار میکردند.

از بحادهی مولانا جامی به شخصتهای در بالا نامبرده باید تسمیم گرفت که شبلی از خود نصل عرضنده گذاشته است.

شبلی شاعر هم بود. نمونه شعرهای او به زبان عربی در اثر نامبرده جامی اقتباس شده اند.

مرگ شبلی

شبلی ۸۷ سال عمر دهد. او شخص فریه بود، شاید در منطقه گرم - اسراق و عربستان و مصر شبلی عزاب هم میکشید و میخواست که خراب شود.

بجیدرا دیده بود. شیخ ابونصر بومانکه را نیز دیده بود، به ارغان فارس - شاگرد شبلی و حکایات کردن مرا از ایشان".^{۱۱}

PDF Compressor Free Version

شبلی - شخص عاقل و دانشمند، به يك دیدن خود خلاصه کرده، آینده آثار را پیشگوی میکرد. در این باره مولانا جامی دو واقعه را نقل کرده، دوربینی و دور اندیشی شبلی را نشان داده اند.

یکی از کسانی که مولانا تصویر کرده است، عبدالحسین بن سمعون بود: نام وی محمد بن احمد بن اسماعیل بن سمعون است... از مشائخ بغداد بوده اورا زبانی است نیکو در این علم، مذکور کرد (ذکر میکند).

شیخ ابوبکر اسفحانی - خادم شبلی، گوید که "روز جمعه در مسجد جامع پیش شبلی نشسته بودم. عبدالحسین بن سمعون کودک بود، درآمد. کلاهی در غایت تکلوف بر سر نهاده. بر ما بگزشت و سلام نکرد. شبلی از پس و پیش وی نظر کرد و گفت: "یا، بابکر! می دانی که خدای تعالی، چه زخیره ها هست در این کودک؟"

چون سمعون وفات کرد در سرای وی دفن کردند. بعد از ۳۹ سال خواستند که به گورستان نقل کنند، کفن وی همچنان تازه و نو بود، اثر کوهنگی و فرسودگی بر آن نبود. سال وفات سمعون ۳۳۷ هجری (۹۴۸-۹۴۹).^{۱۲} معلوم میشود که این کودک بی آداب به درجه های بلند علم تصوف رسیده، به چنین میهر و بانئی لله تعالی مشرف گردیده، بعد از دو یا سه سال شبلی وفات کرده است.

^{۱۱} همان جا، ص. ۳۴۸.

^{۱۲} همان جا، ص. ۲۳۸.

به غیر از اشتراك به مجلس عاریفان، مقصد دیگر سفر شبلی به مصر دیدار بنی بود.
در بالا در باره امیر ال-عمرای ا.

سکندریه تأین شدن امك شبلی سخن رفته بود. شاید او خواسته است با امساك و
با امكزاده های خود دچار آید و میهمان آنها شود. استقامت شبلی در مصر شاید
طول کشیده باشد. بنابر آن بعد از بازگشت ایشان به بغداد شبلی را بعضی ها
مصری پنداشتند.

از معلوماتهای در "نفحات ال-انس" ذکر یافته برمی آید که شبلی شاگردان زیادیرا
تربیه کرده به درجه بلند علم زمان خود رسانیده است. در بالا سخن از شاگرد
زبردست او نصرابادی رفته بود. دائر به شاگردان دیگر او مولانا جامی چنین
آورده اند:

"بندار بن ال-حسین بن محمد بن ال-محلّب اش-شیرازی، از اهل شیراز است. به
عرحان بوده، تربتش آن جاست. عالم بوده به عصول و ویرا در علوم حقایق زبان
است نیکو. شاگرد شبلی است. شبلی قدر وی بزرگ می داشت. استاد ابو عبدلّه
حفیف است. در سال ۳۵۳، (۹۶۴-۹۶۵) برقت از دنیا".^{۲۳}

شاگرد دیگر شبلی ارغان فارس نام داشت. مولانا جامی در باره شیخ ابو نصر
کتاب سخن رانده چنین آورده است:

شیخ ال-اسلام گفت که "وی (قطان) سفرهای نیکو کرده بود و مشایخ بسیار
دیده. شیخ ابو عمر و اکافزا دیده بود (به او) خدمت کرده، به اردن و ابو عمر و

^{۲۳} نفحات ال-انس، ص. ۲۳۰-۲۳۱.

دوست" دیگر:

"شبلی بچلیس می گفت که نوری بیامده و بر کناره بیایستاد و گفت:

PDF Compressor Free Version

- السلام علیکه یا ابوبکر.

شبلی گفت: - و علیکم السلام یا امیرالقولب.

نوری گفت: - خدا راضی نبود از عالمی که علم گفتن که آنرا در عمل نیارد.

اگر تو در عملی، مقام خود نگاه دار و اگر نه، فرود آی.

شبلی نگاه کرد و خودرا راست نیافت. فرود آمد و چهار ماه در خانه بتشست.

پس از آن خلق جمع شدند و او را بیرون آوردند و بر منبر کردند.

نوری خبر یافت، آمد و گفت: - یا ابوبکر، تو مسائلا بر این خلق پوشیده

کردی و لاجرم بر منبر نشاندند. و من نصیحت کردم، مرا به سنگ براندند و

به مزبله ها (پروازها) انداختند.

شبلی گفت: - نصیحت تو چه بود و پوشیده کردن من چه؟

نوری گفت: - نصیحت من آن بود که خلق خودرا به خدا رها کردم. و

پوشیده کردن تو آن بود که میان خدا و خلق حجاب شدی. تو کیستی که میلن

خدا و خلق خدا واسیته باشی؟ پس من تو را جز فضول (سفستگویی) نمی بینم.

باز:

شبلی پیش نوری رفت. او را دید، به مراقبت (تأمل) نشسته، چنان ساکین که

موی بر تن او حرکت نمی کرد.

گفت: - مراقبت چنین نیکی از که آموختی؟

گفت: - از گربه که بر سوراخی موش می ایستاد، و آواز من بسیار ساکتتر بود.^{۶۶}

^{۶۶} همان جا، ص. ۵۵-۵۶.

گفت: "حیر کلا". عبدالعقوب "آمین" مردمان آن جا بوده گفتند: "این چیست که ورا گفت، چنانی که کودکانرا گویند؟" شبلی گوید که "چون دست بر سر وی فرود آوردم و گفتم "حیر کلا"، هیچ موی نبود بر تن وی که نگفتم "آمین".^{۱۰}

منال دیگررا در باره مناسبت مردم عادی به شبلی فریددین عطار آورده است: "نقل است، این وقتی (شبلی) به بصره رفت، اهل بصره او را پذیرای و احسان بسیار کردند و وقتی باز می‌گشت، همه به مشایعت او بیرون می‌آمدند، اما او از کسی عذر نخواست. مردمان گفتند:

- این عواجگان، این همه به تو احسان کردند. هیچ اضری نحواستی؟

(شبلی) گفت:

- آن چه ایشان کردند از دو حال بیرون نیست: یا از برای حق کردند یا از برای من. اگر از برای حق کردند، او خود به پاداش دادن بسنده است. و اگر از برای من کردند، من بنده ام و پاداش کسی که در حق بنده احسان میکند، به خداوند بنده است."^{۱۱}

نسبت مناسبت عالمان و عامه وصیغ به تعلیمات شبلی چنین حکایت حالرا عطار آورده است:

شبلی گفت: از یوسف اسباب پرسیدند که غایب تو اوضاع چیست؟ یوسف گفت: آن که از خانه بیرون آی، هر کورا بینی چنان دان که (او) بیحتر از

^{۱۰} همان جا، ص. ۱۳۵.

^{۱۱} عطار ف. اثر نامورده، ص. ۸۲.

دانش یکدیگر با میگذاشتند.

چنین نقل شاهد خلاصه است.

یکی از بزرگان نساپور عبدالعباس باوردی شبلی را دیده بود. موافق نوشته هلی مولانا جامی "وی به نساپور بوده شیخ ابوبکر ثمتانی نیز به نساپور بوده و شبلی را دیده. هر دو گفته اند که "شبلی صاحب حال بوده، ضربه از توحید نداشته".

شیخ ال-اسلام گفت: "چنان است، این ایشان گفته اند. شبلی در توحید (وحدت) مدتیانه (با طلب) سخن می گوید و متمکنانه" (در جای خودش).^{۲۸} سفر شبلی به مصر نیز چنین مقصدها داشت که او را در نساپور به سامان رسانید. شاید شبلی خواسته است که در مصر - "زادگاه" علم تصوف شده با عالمان این ساحه همصوحت شود. چونکه به عقیده بعضی عالمان "تصوف که اولاً در مصر و بصره به وقوع آمده بود، تدریجاً به طرف شرق خلافت همن شد، از بغداد، خاڪ ايراق گذشته به ايران و خراسان راه یافت.".^{۲۹}

شبلی به مصر از بغداد رفته است. در این سفر دورو دراز نه تنها مردان عاریف نامی، بلکه مردم عادی هم به پیشوازش آمده و شناخته به سخنان او گوش می دادند و معنی داد میکردند. مولانا جامی در باره ابویقوب میدانی معلومات آورده آند شبلی چنین نقل را در آن جای داده است.

"شبلی از بغداد به مصر می شد، اسب در زمین کسی کرده بود. گنر وی به ابویقوب میدانی افتاد. (او) پذیره شبلی آمد. شبلی دست بر سر وی فرود آورد.

^{۲۸} همان جا، ص. ۱۴۷.

^{۲۹} حادیراده ر. تصوف در ادبیات فارس-تاریک. دوشنبه، ۱۹۹۹، ص. ۳۲.

در جای دیگر اثر خود جامی شیخ عبدالرحمن اس-سلمی ان-نشاپوریرا تصویر
نموده، چنین نویسته اند: "صاحب تصویر حقائق و تبقات مشایخ استر غیر آن
مسنیفات بسیاری دارد. مرید شیخ عبدالقاسیم نصرآبادی است و خیریه از دست
وی دارد. نصرآبادی مرید شبلی است."^{۵۶}

موافیق رسم و آئین جاری بوده، استاد به شاگرد و در نوبت خود به درجه
استادی رسیده، به شاگردان خود تألیفات از استاد گرفته را تلقین میکرد. در این
باره واقیعه زیرین و نویسته های جامی مثال شده می تواند. ایشان عائد ابوعلی
دقاق (بافنده) چنین معلومات آورده است. او "زبان وقت بود در نشاپور و اتمام
فن خود بود و در زمان خود بی نظیر. بیان سریع و لسان فسیح داشت، مشایخ
بسیاری دیده بود. در نشاپور برفته از دنیا".

ابوعلی دقاق گفته: "درخت خودروی که کسانی آنرا نپروریده باشند، برگ
برارد ولی بار نیارد". پس گفت: "من این طریق از نصرآبادی گرفتم، او از شبلی
و او از جنیدی. هرگز پیش نصرآبادی نرفتم، تا غسل نکردم."^{۵۷}
از جوانمردان مشایخ نشاپور مولانا جامی ابوهمزه خراسانی و دیگر دانشمندان آن
جارا نامبر نموده، در حق آنها معلوماتهای عجیب آورده است.

نامبر اهل تصوف از نشاپور شاهد آن است که این شهر در عصر ۱۰ مرکز
علم و معرفت، مخصوصاً وطن عالمان ساحه تصوف بوده، شبلی برای به صوحبت
آنها شرکت ورزیدن به این شهر سفر کرده، آنجا يك مدت استقامت هم داشت.
در نشاپور شبلی با عالمان این شهر هم نشست گشته بخصو نمازیره میکرد و به

^{۵۶} همان جا، ص. ۳۱۶.

^{۵۷} همان جا، ص. ۲۹۷-۲۹۸.

(مرد باوریناک) و مکسر بود" (بسیار می‌نوشت).^{۲۷} یعنی عالم بود.

موافق معلوماتهای در "نفحات ال-انس" ذکر یافته، شبلی سفرهای زیادی کرده است. او در شهرهای عربستان-مکه و مدینه می‌شود در نساپور (یا نساپور) زندگی کرده، به مصر سفر کرده است. متعسفانه سینه های سفر او معلوم نیست. از مقصد سفرهای شبلی بعضی تخمینها کردن ممکن می‌شود.

مثلاً، ابوبکر اس-سیدلانی از مشایخ و اعلام نساپور بوده، در همین شهر وفات کرده است. جامی نویسته است که شبلی ویرا بزرگ میداشت.^{۲۸} معلوم می‌شود که شبلی در نساپور در صحبت چنین کسان شده است.

از همصوحت شبلی در نساپور مولانا جامی اینهارا نامبر نموده، معلوماتها در حق آنها آورده است. عبدالله بن محمد، معروف به مورته اش (مرته اش) از محل هیره نساپور بوده به بغداد آمده است. به اباره مولانا جامی او یگانه مشایخ ا-عراق و عام ایشان.^{۲۹}

در نساپور شبلی نه تنها در مجلس چنین کسان عاریف شرکت می‌ورزد، بلکه از این شهر شاگرد هم داشت. یکی از شاگردان او عبدالقاسیم نصرآبادی بود. موافق معلومات در "نفحات ال-انس" ذکر یافته، در زمان خود "شیخ اهل اشرف و حقائق و ليسان تصوف بود". اینچنین عالم بوده انواع علوم و حفظ سنن (عادت) و علم تواریخ و مختص (خاص) و علوم حقائق صاحب بود.

^{۲۷} جامی. نفحات ال-انس، ص. ۳۵۶-۳۵۷.

^{۲۸} همان جا، ص. ۱۸۸.

^{۲۹} همان جا، ص. ۲۹۱.

موی سرگیری میکردند. شبلی به استا مراجعت نموده التماس نمود که سر او را تراشد. استا از جای نشسته اش پایان آمد و به کار شروع نمود. در همین اثنا شخصی از بغداد آمده مبلغی را به شبلی سپارید که این پل را به شما روان کردند. شبلی آن مبلغ را روی صندوق استا گذاشت. استا در تأجب شد و ندا کرد که نخاد شبلی باشید و از من خواهش کنید. من آوازه شمارا شنویده ام، ولی شمارا اکنون می بینم.

همین وقت به سرتراشخانه گدا درآمد، سده طلب کرد، استا پول به صندوق گذاشته شبلی که چارسد دینار بود، به او میخروبان کرد. چنین التفات به آن سبب بود که شبلی از استا التماس مویسرتراشی کرده بود. اگر شبلی شخص سرومند نمی بود، به استای سرتراش ۴۰۰ دینار نمی داد.^{۱۱} او به پول احتیاج نداشت.

مثال دیگر در باره سرومند بودن شبلی. در فرهنگ معین آمده است که "شبلی به جز زیاع (آب و زمین) و عقار (دیگر ملکها) ۶۰ هزار دینار از پدر مسرلس برده بود که همه را در راه خلا بخشید".

یکی از شاگردان شبلی محمد بن عبدالله گزاری حموی نام داشت. مولانا جامی در باره او معلومات مفصل آورده، از جمله نوشته اند: "بزرگ بوده است از این قوم در حرمت و صاحب کرامت. ویرا در "کتابهای" تاریخ آورده اند. و حاج عبدالله چهار سال حرمت شبلی کرده بود و بی سوال مال عظیم (شبلی) بر روی نفقه کرده. شبلی ویرا جواد (جوایز) خراسان گفت، (او) حافظ بود و مسیکه

^{۱۱} بولس ی. مسکو. ۱۹۶۳، ص. ۲۶۵.

در این جا می باید به تاریخ ضبت لشکر عرب نظر اندازیم. از معلوماتهای بالای معلوم که یکی از معروفترین افشین اشروسنه - حیدر نام داشت. حیدر سردار حربی (امیر-ال-عمرای) خلیفه مستقیم (۸۳۳-۸۴۲) تأین شد. او همچنین در خدمت خلیفه عرب باشد هم در عمل از دست عربها آزاد کردن اشروسنه را خواسته، چاره ها می اندیشید و به شوریش تباری می دید. ولی عملیات پنهانی افشین حیدر آشکار گشته او همچون جنایتکار دولتی و خائن دین اسلام محکوم میشود، حیدر سال ۸۴۱ در زندان شهر سامیره یعنی در جای که شبلی به دنیا آمد، قتل شد.^{۹۰}

از واقعه ها روح داده تخمین باید کرد که همراه افشین حیدر به شهر سامیره ابراق پدر شبلی با برادرش رفته بود. چون که عربها نه تنها به سپاهیان چسور بلکه، با اباره ب. غفوروف، "به مقدار زیاد عملداران باصواد احتیاج داشتند."^{۹۱} در ابراق پدر شبلی، از روی معلومات انسیکلایدیه، حاجب بزرگ خلیفه و امک او امیرالعمرای خلیفه در اسکندریه تأین میشوند. چنانکه دیده گذشتیم، شبلی هم سزاوار منصب نزد خلیفه گشته به سبب بی احتیاطی خود از وظیفه امیر دماوند محروم گشت.

پدرو امک شبلی پیش از ححرت به ابراق، شاید مردان سروغند بودند. شبلی به مثل پدرو باپایش نیز سروغند بود. شرقشناس معروف یسای. بسورتلس چنین نقلرا در باره شبلی آورده است. در مکه شبلی به نزد سرتراش می آید. استای سرتراش در تن لباس فقیر پوشیده در بلندی می نشست. شاگردان او

^{۹۰} غفوروف ب. تاجیکان، ۱۱۶.

^{۹۱} همان جا.

منصب دست کشید، توبه کرد. در حضور حیران نصاب مجلسی برگزار گردیده بود. در آن جا شبلی نیز اشتراک نموده حیات آینده خود را به تصوف بخشید.

PDF Compressor Free Version

مولانا جامی نیز نویسته اند که در مجلس حیران نصاب، شبلی و ابراهیم خاص توبه کردند. حیران نصاب ۱۲۰ سال بزیمست و در سال ۳۱۲ هجری (۹۲۴-۹۲۵) از دنیا رفت.^{۱۱}

شبلی بعد از ۴۰ ساله گی، در ابتدای عصر ۱۰ از همه گونه مناسبات دست کشیده به راه طریقت رفت.

پیش از آن که به حیات و فعالیت علمی شبلی نظر اندازیم، باید یکچند معلوماتی در باره پدر او دسترس گشته را دیده گذریم.

اولا آنکه نام پدر شبلی، مثل نام خودش، در سرچشمه های اقتباس آورده، هرخیل آمده است. متن در روی قبر شبلی حکاکی شده که مولانا جامی آنرا اقتباس آورده اند، باید به انابت گرفته شود. در روی سنگ او جعفر بن یونس نامیده شده است.

یعنی شبلی نیه او بوده، نامش - یونس - پسر او یونس نام داشت. (سدرالدین عینی او را خلیفه نامیده است).

پدر شبلی از استروشن به بغداد - حرت کرده است. پسر او شبلی، چنان که ذکر یافت، سال ۸۵۹ (یا حدود - المای ۸۶۱-۸۶۲) در شهر سامیره تولد یافت. از این جا خلاصه شده میتواند که این اولاد چند سال قبل از سال تولد شبلی آبرو گرفته بود.

^{۱۱} مجلس - نغمات الحلی، ص. ۱۳۶، ۱۳۳.

چندی والی دماوند و در عین حال در شماره فقیهان و متکلمین بود.^{۱۵} موافقت
معلومات متین پدر شبلی (حاجیب بزرگ خلیفه عباسی و خود وی مدتی
حکومت دماوند داشت. سپس حاجیب موفق خلیفه عباسی گردید. آن گاه
مشاغل دیوانی را ترک گفت و به ابادت پرداخت.^{۱۶} در انسیکلاپدیه نامبرده
نیز آمده است که شبلی در حضور خلیفه موفق وظیفه حاجیرا در عهده داشت.
از تاریخ سلاله اباسیان معلوم که در زمان حکمرانی خلیفه محمد برادر او موفق
اداره دولتر با غیر رسمی به خود گرفته بود. مواعظ بین سالهای ۸۷۰-۸۹۲
حکمرانی کرده است.^{۱۷} از این سنه ها برمی آید که شبلی هنوز در جوانی اش از
طرف خلیفه قدر شده به باوری او درآمده است.

فریدودین عطار نیز نویسته است: شبلی نخست امیر دماوند بود، از بغداد او را
نامه رسید. امیر با جمعی به نزد خلیفه بغداد رفتند و خلیفه ایشانرا خلعت
پوشانید. چون باز میگشتند، شبلی اتسه کرد و به آستین جامه خلعت دهان و
بینی پاک نمود. این سخن به خلیفه گفتن، فرمان داد خلعتشرا کشیدند و از املوت
معضورش کردند و تازیانه اش زدند. شبلی با خود اندیشه کرد که: "کسی اگر
خلعت مخلوقیرا آلوده کند، امیری از او میگردند و خیفتش (سبوکی) می دهند: آن
کسی که خلعت پادشاه عالمرا دستمال کند، به او چه کنند؟"^{۱۸}

در انسیکلاپدیه نامبرده آمده است که در ۴۰ ساله گیش یعنی سال ۸۸۹،
شبلی و کیلی دماوند (در شمالی تهران) تأین شد. ولی ناگهان خود او از این

^{۱۵} ابن بتره، اثر نامبرده، ص. ۱۰۵.

^{۱۶} متین، فرهنگ. ... ص. ۸۸۶.

^{۱۷} لیل-بیول ص. نقشه های مسلمان مسکو، تاشکند، بشکیک، ۱۹۹۶، ص. ۳۲۸.

^{۱۸} عطار، ف. ترکوت ال-لولیا، تهران، ۱۳۷۹، ص. ۱۳۶.

حجرت کرده است. شبلی در سامی‌ره نام ریان بغداد در سال ۸۶۲ (۲۴۷ هجری) تولد یافته، در بغداد در سال ۹۴۶ وفات نموده است.^{۱۹}

از این اقتباسها برمی‌آید که پدر شبلی در اشروشن، تولد یافته و بعد به ابراق می‌رود و پسر دانشمند او-شبلی ۱۱۴۰ سال قبل از این در شهر سامی‌رای (با سامره) نزد بغداد تولد یافته نام زادگاه پدرش رستای شیلیه اوراتیبه را به خود چون نسیه کرده با همین نام معروف می‌گردد.

سبب چنین نام گرفتن پسر بچه نه تنها پاس داشتن خاطر بابای در اوراتیبه مدفون گشته اش، بلکه برای فراموش نکردن زادگاه اولادش بود.

شیلی جوان علمهای زمان خود را به طور اعلا از خود نموده به قنار بزرگان در مرکز خلافت، شهر بغداد داخل شد. او شخص پنجم استروشنی بود که در عربستان سزاوار منصبها گشته است.

سبب مصری نامیدن شبلی شاید در آن باشد که او در مصر مدتها اقامت ورزده باز به بغداد باز گشته بود.

اکنون به سالهای حیات او نزر می‌اندازیم. س. اینی سال تولد شبلی را ۸۶۲ نشان داده است. ولی معلوم نیست که این سنه از کجا گرفته شده است. مولانا عبدالرحمن حامی نوشته است که "هشتاد و هفت سال امر وی بود". در سنه ۳۳۴ هجری ماه زوالحجه او از دنیا برفت (یعنی بین ۴ ایول و ۹ اوگوست سال ۹۴۶ میلادی وفات کرده است).

از این سنه بر می‌آید که شبلی سال ۸۵۹ تولد شده است. این بتونه نوشته است: "در بغداد (شبلی) به دستگاه خلافت راه یافت و حاجب خلیفه شد..."

^{۱۹} سعدی شوازی، بوستان. ترتیب و ابراج بغدادی مترادفین این. نشر دوم، نوشته، ۱۹۶۵، ص. ۱۰۵.

مولانا عبدالرحمن جامی (۱۴۴۱-۱۴۹۲) نویسته است: "نام وی (شبلی) جعفر بن یونوس است، و گفته اند دولف بن جهمر. در قبر وی به بغداد جعفر بن یونوس نویسته اند."^{۱۰}

PDF Compressor Free Version

آند زادگاه شبلی مولانا جامی فکرهای گوناگونرا اقتباس آورده چنین خلاصه کرده است: "شیخ-ال-اسلام" (عبدالله انصاری) گفت که "وی مصری است، به بغداد آمد و در مجلس خیر نصاب توبه کرد. شاگرد جنیدی است. در "طبقات ابن-سلمی"، نوشته است جامی، بغداد ال-منشا (زادگاهش) و ال-موالد و عمرو مین اسروشنه مین فرغانه و مولوده کامقیل سامرا".^{۱۱} یعنی اصل نسبش از اسروشنه بوده، خودش در شهر سامرای بغداد تولد یافته است.

سیاه معروف عصر ۱۴ این بتوته که قبر شبلی را در بغداد زیارت کرده بود، نویسته است که اصل وی از خراسان بوده و "مردم هر جمعه به زیارت" او می آمدند.^{۱۲} عالم ایران مئین گویا شاهدی این بتوته را تقویست داده، نویسته است: "اسل وی از اسروشنه (خراسان) بود".^{۱۳}

استاد سدرالدین ابینی در پاورق "بوستان" سعدی که سخن از شبلی می رود، نویسته است: "شبلی از بزرگان اهل تصوف بوده، نامش ابوبکر محمد بن خلیف است. پدر شبلی-خلیف از شیبه نام دینه اورا به تاجیکستان بوده، به بغداد

^{۱۰} ا. جامی عبدالرحمن نفعات ال-انس، تهران، ۱۳۷۰، ص. ۱۸۳.

^{۱۱} همانجا، ص. ۱۸۴.

^{۱۲} از مین انهر تا ماوراءالنهر. پژوهش در سفرنامه این بتوته، تهران، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۱-۱۵۵.

^{۱۳} محمد مئین فرهنگ فارسی تهران، ۱۳۷۵، جلد ۵، ص. ۸۸۶.

هجری (۱۸۹۵-۱۸۹۶) در بامی سال ۱۳۰۶ هجری (۱۸۸۸-۱۸۸۹) در هار، سال ۱۸۸۹ در شبلی و سال ۱۳۲۱ هجری (۱۹۰۳-۱۹۰۴) باز در بامی نشر شده است. مثل همین در ایران نیز این اثر بارها به چاپ آمده گشت. ولی چاپهای این دو ملک بین خود فرقیته دارند. مثلا در چاپهای هندوستان از اشروسنه بودن شبلی نوشته شده است. در چاپهای ایران زادگاه پدر شبلی و جای وفات او با سببهای به ما نامعلوم، افتاده است. مثلا در چاپ بامی (سال ۱۸۸۹) آمده است: "گزیند اسل وی (شبلی) از اشروسنه بود و واحد عصر و در حال و علم بیهمتا بود" (ص. ۳۷۹).

ما اکثر نشرهای "تزکیرت-ال-اولیا" را مطالعه کرده برآمدیم. کتاب مذکور اولین کوشش است در آموختن حیات و فعالیت شیلی استروشینی. ما باوری داریم که در آینده نه تنها مؤرخان اینچنین فیلسفها اثرهای سرشمار مؤلفان عصرهای میانه شرق و تدقیقاتچیان اوروپارا آموخته در باره حیات و فعالیت این دانشمند بزرگ به خلاصه های تازه نائل میگردند.^{۳۷}

شرح حال

شبلی با خود اش-شبلی. نام او در انسیکلاپدیه اسلام ابوبکر دولف بن جهنار بن جعفر آمده است.^{۳۸}

فریلودین عطار (۱۱۴۵-۱۲۲۱) در اثر معروف خود "تزکیرت ال-اولیا" او را ابوبکر شبلی، و زادگاهش را اشروسنه نامیده است.^{۳۹}

^{۳۷} مفصل نگرید: لاریس شه. سوفرم، مسکو، ۱۹۹۴.

^{۳۸} اسلام. انسیکلاپدیه لغت. مسکو، ۱۹۹۱. ص. ۳۰۰.

^{۳۹} عطار ف. تزکیرت ال-اولیا. چاپ شبلی، ۱۸۹۹، ص. ۳۷۸. دوشنه، ۱۹۹۲، ص. ۷۹.

دیچه شیلیه (با شیلیا) در عصر ۱۰ در قسمت جنوبی استروشن، در دامنه قنارکوه ترکیستان واقع بود. مظار بابای شبلی - شیخ شبلی هالا در گذر دروازه بالای این شهر، در نزدیکی هم آخیر عصر ۱۹ بنا یافته، واقع است. سالهای حیات او معلوم نیست. آ.د. چیخاوویچ سال وفات شبلی را ۷۷۳ آورده است. شاید این سنه سال وفات همین شخص باشد. از بسکه در استروشن دین اسلام سال ۸۲۲ جاری شد، بابای شبلی باید پیرو مذهب زردشتیه باشد. نامهای اولاد شبلی در مقاله آ. چیخاوویچ با نامهای در سرچشمه های اقتباس آورده ما و سال آن، چندان موافقت نمیکند. این مسئله باید در آینده آموخته شود.^{۳۶}

شبلی تا آخر عمر خود به جریان علمی و ارفاقی - سوفیه (تصوف) خدرا پیوست. با همراهی منصور حلاج، جنیدی بغدادی و دیگران غایه اساسی تصوف عاشقانه را بیان نمود. برای فردوسی توسی، انصرالمعالی کیکاوس، شیخ اتار نشاپوری، عبدالله انصاری، شیخ سعدی شیرازی، مولانا عبدالرحمن جامی، الیشیر نوای و دیگر اهل و علم و معرفت، تألیفات شیلیه استروشنی موضوعی اثرهای آنها گشت. کتاب مذکور از روی معلمهای ذکر نموده آن بزرگان نوشته شده است.

در نوبت خود به يك مسئله میخوام دقت جانندگان را جلب نمایم. دانشمند معروف شرق فریلودین عطار يك باب اثر خود "ترکیرت ال-اولیا" را به ابوبکر شبلی بخشیده است. این اثر در هندوستان، ایران و مملکت‌های دیگر بارها چاپ شد. در آخر عصر ۱۹ و ابتدای عصر ۲۰ "ترکیرت ال-اولیا" سال ۱۳۱۳

^{۳۶} وفات در ۷۷۳ (چیخاوویچ آ.د. محتفای بخاری عصر ۱۱. تاشکند، ۱۹۶۵، ص. ۲۱۵).

حیدر پس از قبول کردن دین اسلام یکی از نزدیکترین منصبدار خلیفه موعظیم (۸۲۳-۸۴۲) میشود.

تقریباً در همین سالها در اوراتیبه شیخ شبلی نام دانشمند زندگی میکند. او نام زادگاهش - روستای شیلبارا به خود نسبت قبول کرده است.

پسر شیخ شبلی - یونوس نیز مرد دانشمند و کار دیده بود. او به خلیفه عرب پسند می آید و خلیفه او را "امیر ال-حاجیب" (سرور پاسبانان) خود تأین کرد. پسر دیگر او که نامش الهال معلوم نشده است، "امیر ال-عمرای" اسکندریه (الیکسندریه مصر) تأین شد.

در سالهای مهاجرت برادران به بغداد در ماوراءالنهر و خراسان سلاله تاجوریان حکم میروند. به عقیده باباجان غفوروف "... زمان حکمرانی عبدالله (۸۳۰-۸۴۰) و پسر او تاجور دوم را (۸۴۴-۸۶۲) میتوان اینجا مدنیت محلی^{۲۱} نامید. فرزندان شیخ-شبلی در چنین یک دوره "ایچای مدنیت محلی" به کمال رسیده در ملک عرب به منسبهای کلان سزاوار گشته بودند.

اینچنین تخمین باید کرد که به ابو بکر شبلی نام بابایشرا داده اند تا که آبرو و اعتبار بابای موعظ او در دیار دوردست اوراق فراموش نشده، پاس داشته شود.

ابو نصر اللعالی کیکاوس "قابوسنامه" را به چاپ هازیر نموده، اعضا کارسپاندیت ای. جمهوری تاجیکستان ی.س. برگینسکی در توضیحات آورده است:

«Абубакр Дулаф ибн Джахдар Шиблини Хорасани – один из отцов суфизма (861-946). Род его был из Уструшаны, но деятельность протекала в Багдаде. Он был близким другом «мученика» суфизма Хусайн ибн Мансура Халладжа».²¹

²¹ Энциклопедия таджикско-персидской прозы. Кобусоме. Душанбе, 1986, с. 454.

Азии а так же подавлением восстания Бабека. В 226-841г. был обвинен в измене исламу и заключен в тюрьму, где и умер голодной смертью.

2. В рукописи ошибочно упомянут Халиф ал-Муътадид в место ал-Муътасима.

3. Бадр ал-Муътадиди - военный начальник халифа ал-Муътадиди, полководец при халифе ал-Муктафи в 289/ 901-902г

4. Муънис ал Музаффар знаменитый военный начальник, первый, кто получил титул амир ал-умаро, сосредоточивший в своих руках военную и светскую власть. При восшествии на престол ал-Кахира (во второй раз) Муънис был схвачен и зверски умерщвлен в 321 / 933г.

5. Али ибн Йалбак- один из военный начальников при Муънисе. Убит в 321/933г. вместе с Муънисом.

6. Баджкам - тюрский военный начальник, амир ал-умаро в приращении халифов ар-Ради и ал- Муттаки. Убит в 329/941

7. Тузун - тюрский военный начальник, которого Халиф ал-Муттаки назначил главнокомандующим. Умер в 334/945г.

8. Хайдар ибн Ковус - военный начальник халифа ал-Муътасима, прославившийся разгромом Бабека и победами над византийцами.

(Хилал ас-Сабн. Установления и обычаи двора халифов. Русум дар ал-халифа. Перевод с арабского и предисловие и примечания. И. Б. Мухайловой. М, 1983, с. 63, 90, 112, 117).

Из семи упоминаемых военный начальников в этом списке шестеро были казнены или умерщвлены. Обращает на себе внимание и то, что Афшин Хайдар одним из первых среди семи прославленных военный начальников был удостоен высоких халифских и драгоценных наград. После него это вошло в традицию и другие арабские халифы (после Муътасима) последовали этому примеру.

شیللی استروشنی

(۸۵۹-۹۴۶)

پیشگفتار

معلوم که برای اشغال ماوراءالنهر عرما دو نوبت مبارزه دورو دراز بردند. یکی از ولایتی که ضبت آن طول کشید، استروشن بود. عاقبت سال ۲۰۴ هجری (۸۲۲-۸۲۳) ضبت این ملک به عرما میسر گردید. معروفترین افشین این ملک

7. Ахмад б. Аби Халед ал-Ахвал ал-Катиб- завоеватель Уструшаны. В 819 г. был в числе тех, кто сопровождал халифа ал-Маъмуна из Хорасана в Багдад. По совету Ахмада, в 820 г ал - Маъмун назначил Тахира б. Хусейна наместником Хорасана. В 822г Ахмад большим войском был послан ал-Маъмулом в Хорасан, чтобы поручить Талху, который в своих письмах обращался к ал-Маъмуну по имени. Оттуда он направился в Уструшану. Захватив её, взял в плен Кавуса, местного правителя с сыном Фадлом и отправил их к ал-Маъмуну.

ХИЛАЛ АС-САБИ ОБ АФШИНЕ ХАЙДАРЕ

Труд Хилала ас-Саби, известного историка XI в, является единственным дошедшим до нас сочинением, посвященным церемониям двора Аббасидских халифов. Кроме того, «Установления и обычаи двора халифов» («Русум дар ал-хилафа») содержит много сведений об истории и экономики Халифата, этнографии и истории материальной и духовной культуры тогдашнего общества. Об Афшине Хайдаре автор привёл следующие сведения:

Глава 7.

Торжественные одежды (при церемонии) назначения (на пост) наместника, восшествия на престол, торжественного приёма и званого обеда.

.... Героям походов и знатокам предания полагались металлическая гривна (тавк), два браслета, меч и пояс. Это стало правилом для эмиров столицы. Когда пришел и стал править Ираком Адуд ад- Ддула, он был пожалован упомянутыми почетными одеждями, браслетами и гривной, инкрустированной драгоценными камнями, а го олову ыл одружен тюрбан с концами, на которые (были) напизаны драгоценные камни. Такая же церемония была устроена для Афшина в правление ал-Муъталида билах, для Бадра ал-Муъталиди при ал-Муктафи би - ллах, для Муъниса⁴ в дни ал-Муктадира би-ллах, для иби Йалбака в правления ал Кахира би-ллах, для Баджама⁵ в дни ар Ради би-ллах, для Тузуна⁷ при ал-Мустаффи би-ллах, да будет милосерден «Аллах к этим праведным Халифам»

Глава 8 (Лакабы)

«Ал-Муътасим би-ллах, да будет милосерден к нему Аллах, наградил Хайдара иби Кавуса⁸ лакабот ал-Афшин, потому что он усрушанец, а ал-Афшин, значит «царь» на том языке, подобно тому как царя румов называют «цезарь»

Примечания:

1. Афшин Хайдар иби Кавус -восникначальник в правлении Халифа ал-Муътасима (833-842). Известен своими победами над византийцами в Малой

Азербайджана и сообщил Халифу. Афшин был обвинен как соучастник преступления, хотя на самом деле он не знал об этих деньгах.

Обвинив Афшина в причастности к этому Халиф в 839-840гг. Отстранил его от поста начальника личной гвардии. Афшин тайно собрал своих людей и раскрыл **PDF Compressor Free Version**ать на вечеринку к себе Халифа с приближенными и отравить их. Самому же со своими людьми уйти в Армению, правителем которой считался он. Затем идти к Хазарам от них к тюркам и с ними на родину - в Уструшану. Один из его людей по имени Ваджин не был согласен с планом и после спора намекнул об этом одному из приближенных Афшина, а то донес его слова Афшину. Последний хотел убить его, но Ваджин укрылся под покровом ночи и утром обо всем рассказал Халифу. Халиф вызвал Афшина к себе и арестовал. По его же приказу Нух б. Асад и Абдуллах б. Тахир обманым путем поймали сына Афшина - Хасана и отправили его к ал-Муътасиму, который посадил Хасана в темницу, откуда тот был освобожден лишь через 25 лет. В 840 г состоялся суд над Афшином. Судьи обвинили его в неверии. Оказалось, что он исповедовал веру своих предков. Дома у него нашли идола, священную книгу уструшанцев - «Зурава» и другие предметы культа. Он умер в темнице в 841г и его тело распяли на улице. Затем его сжгли, а пепел был брошен в Тигр.

Внешне он верой и правдой служил Халифу, подавлял крупнейшие народные восстания против арабского Халифата, в частности разгромил движение Бабeka в Азербайджане, а тайно готовил восстание в Уструшане, намереваясь вернуть себе престол своих «предков» - писал А. Ю. Якубовский, характеризуя деятельность Афшина.

Так бесславно кончилась блестящая карьера человека, безусловно, незаурядного, полководца и политического деятеля, некогда предавшего свою родину.

5. Кунб - название шахристана Бунджиката, столицы Уструшаны.

6. Хашим б. Мухавир ал-Хуттали в издании Ридвана - Хашим б. Маджур... тождествен с Хашимом, о котором упоминают ал-Йаъкуби и ат-Табари в своих произведениях. Согласно ал-Йаъкуби, Хашим б. Баниджур был владельцем Вахша и Халаверда. В правление Халифа ал-Муътасима (833-842) Хашим был направлен на усмирение Мухаммира (одна из групп Хуррамитов), которые в провинции ал-Джебал нападали на Хорасанских паломников и другие караваны и грабили их. Однако, Хашим был разбит ими. Данное сообщение позволяет уточнить, что в период правления ал-Муътасима Хашим находился в центре Халифата. Сообщение ал-Балазури говорит о том, что Хашим в начале IX в. находился у себя на родине, т. е. в Хуттале. Хашим умер в месяце зу-л-хиджи 857г. Однако представители его рода продолжали править на его родине. По словам автора «Истории Балха» с июня 848г в Балхе правил его внук - Давуд б. Аббас.

Кавус назначил наследником престола зятя Фадла. Хайдар убил Тарадиса в Кунбе близ ворот города, а сам сбежал в Хутталь, где остановился у местного правителя, по имени Хашим б. Мухавир...

Тем временем Кавус женился на Умм Джунейд и помог бежать некоторым своим двоюродными братьями (формы). Узнав это, Хайдар ушёл в Багдад, где принял ислам и призвал ал-Маъмуна на завоевание Уструшаны. В Уструшану было послано огромное войско под командованием Ахмада б. Аби Халеда. Он завоевал её в 822г Кавус и его сын попали в плен и были отправлены в Багдад. Халиф назначил Кавуса наместником в его же стране. Что касается Хайдара, известного как Афшин, он остался в Багдаде и стал преданно служить Аббасидам. В 832г Афшин был в Барке, в 832 г он усмирил восстание Абдуса ал-Фахри в Египте, а в 835г. был направлен усмирять восстание Бабека. Восстание последнего в Азербайджане, начатое ещё во время правления ал-Маъмуна, не затихало. Многочисленные военные компании, предпринятые против Бабека другими военачальниками, успеха не имели. В 838-837г Афшин нанес поражение Бабеку, используя военную хитрость и сложные тактические приёмы, которые красочно и подробно описаны у ат-Табари. К сожалению, талант полководца Афшина использовал не по назначению. За эту победу над Бабеком Халиф ал-Муътасим подарил Афшину 20 млн. дирхемов (10 млн. для войск и 10 млн для него самого) и дал ему во владение область Синд. В 827-828гг. Афшин вместе с ал-Муътасимом пошёл на Византию. По пути был раскрыт заговор против Халифа. Халиф очень чтил Афшина. Это видно по тому, что все заговорщики по приказу Халифа были казнены, но когда Афшин попросил Халифа «подарить» ему жизнь одного из них-Харсаму б. Ан-Надр ал-Хуттали, который был наместником Марога в Азербайджане, Халиф согласился. Афшин не только добился его освобождения, но и назначил наместником Динавара.

Находясь в Ираке, и являясь одновременно владельцем Уструшаны, Афшин не расставался с мыслью возвратиться на родину. С этой целью, как выяснилось во время суда над ним, все добытое богатство, он посылал в Уструшану. Однако, Халиф не пускал его в родные места. Чтобы добиться заветной цели, Афшин стал писать письма владельцу Табаристана - Мазъйару, который находился в плохих отношениях с наместником Хорасана - Абдуллахом б. Тахиром. В своих письмах Мазъйару и Абдуллаху он направлял одного на другого, надеясь, что в случае войны между ними, Халиф направит его для усмирения. Тогда он мог бы надеяться на пост наместника Хорасана. Однако в результате военных действий, письма Афшина попали в руки Абдуллаха б. Тахира, который послал их вместе с погавшим в плен Мазъйара, к Халифу. С другой стороны, один из военачальников Афшина, выходец из Уструшаны, по имени Минкджур спрятал кое-какие богатства, обнаруженные в одной из кладовых Бабека. Об этом узнал начальник почты

Хайдара, он же Афшин. Еще раньше ал-Маъмун, да помилует его Аллах, писал своим заместникам в Хорасане, приказывая напасть на тех жителей Мавераннахра, кто проявляет непокорность и не принимает ислам. Он направил своих людей в эту страну, и они назначали на должности тех, кто извлял PDF Compressor Free Version ми в диване, будь то местные жители или сыновья их правителей, и определяли им жалованье. (Ал-Маъмун) пытался вселить в их сердца желание видеть его Если они (Хорасанцы) приходили к нему (ал-Маъмуну), он проявлял гостеприимство и щедро одаривал их.

После него халифом стал ал-Муътасим биллах, и все продолжало оставаться по прежнему и получилось так, что большая часть войска состояла теперь из числа воинов Мавераннахра - из Согда, Ферганы, Ушрусаны, Щаша и других мест. Правители этих городов стали приходиться к нему (ал-Муътасиму), и ислам победил во всех этих местах. Их жители теперь сами стали нападать на тюрок, находящихся по соседству с ними.

Комментарии:

1. Кавус— царь Уструшаны. Ат-Табари приводит имя деда Кавуса - Кара-бугра (очевидно, Карабугра - чёрный верблюд, самец), который в 737 г в составе коалиции воевал в Джуджане против Асада б. Абдаллаха. Отца Кавуса звали Хана-хура или Харахура. У Кавуса было двое сыновей - Фадл и Хайдар. После завоевания Уструшаны арабами, Кавус формально принят ислам и был назначен её правителем.

2. Ал-Фадл б. Сахл-зу-р-рийасатайн (обладатель двух главных постов: командующего войсками и управляющего всеми делами государства). Родился, по одним сведениям, в 771 г. по другим в 758г в Серахсе (в Хорасане). Принял ислам по воле ал-Маъмуна в 805 г. До этого был огнепоклонником. Являлся большим другом ал-Маъмуна. Последний уважал его и ставил выше всех из своего окружения. Ал-Фадл считался мудрым и талантливым человеком. Однако, находясь в Хорасане с ал-Маъмуном, он скрывал от него истинное положение дел в Багдаде. По дороге они остановились в Серахсе, где ал-Фадл б. Сахл в 818г. был убит в бане четырьмя слугами двора. Когда они были пойманы, то сказали, что делали это по приказу ал-Маъмуна. Последний казнил их всех.

3. «Зу-р-рийасатайн»-см. пр. 2.

4. Хайдар б. Кавус он же знаменитый Афшин. Афшин - титул правителей Уструшаны, но арабские истории под ним подразумевают Хайдара- сына Кавуса. Брат Хайдара ал-Фадл был женат на дочери Тарадиса - управляющего Кавуса.

Тарадис всегда восхвалял достоинства Фадла перед Кавусом и одновременно унижал Хайдара. По-видимому, Тарадис стремился, чтобы

اشروسه حيدر بيشر اعنيار داده آنرا آموزند، و در عصرهاي تاريخي
جمعبنکننده و کتابهای درسی درج نمایند.

1. Ахмад ибн Йахйа ибн Джабир ал-Балазури Завоевание Хорасана (извлечения из «Футух ал-буддан» (перевод с арабского, комментарий и указатели кандидата исторических наук Г.Гонбова, из-во «Дониш», Душанбе, 1987, с. 38-39, 96-99.

Кавус, правитель Ушрусаны, написал письмо ал-Фадлу ибн Сахлу, известному как «зуррийасатайн» (обладателю двух чинов или министерств), который был министром и секретарем ал-Маъмуна. (Кавус) условился предоставить ему дань с тем, чтобы мусульмане не нападали на его страну. (Ал-Маъмун) дал согласие на это. Когда ал-Маъмун, да помилует его Аллах, вернулся в город мира (Багдад), то Кавус отказался выполнять условия мира, предложение им самым. Кавус имел управляющего, которого очень почитал. Последний выдал свою дочь замуж за ал-Фадла, сына Кавуса. Он очень почитал ал-Фадла и ставил его выше других, но в то же время не любил Хайдара, сына Кавуса, известного как Афшин, злословил насчет него. Хайдар (однажды) набросился на этого управляющего и убил его около ворот города (столицы) Куиб, бежал к Хашиму ибн Мухаввиру ал-Хуттали, который был правителем в своей стране.

Хайдар просил написать письмо отцу и получить его благосклонность. Между тем Кавус женился на Умм Джунайде после своего управляющего Тарадуса и помог сбежать некоторым своим дикханам.

Узнав об этом Хайдар принял ислам и прибыл в город мира (Багдад). Он описал ал-Маъмуну благоприятные обстоятельства, сложившиеся в Ушрусане, и уверял его в легкости победы, хотя раньше ал-Маъмуна пугали трудностями борьбы; к тому же он описал ему ближайшую дорогу туда. Ал-Маъмун направил огромное войско под командованием Альмада ибн Аби Халеда ал-Ахвала ал-Катиба, чтобы написать на (ушрусанцев). Когда Кавус узнал о приближении (арабов), то направил ал-Фадла ибн Кавуса к тюркам за подмогой. Они прислали ему большое войско. Ахмад ибн Аби Халед вступил в страну Ушрусаны и вошел в ее центральный город до прибытия ал-Фадла с тюрками, хотя Кавус рассчитывал на то, что Халед, не зная более короткого пути, пойдет дальней дорогой. Когда ал-Фадл узнал об этом, то ушел с тюрками в пустыню. Затем он оставил тюрков и поспешил к своему отцу. Когда он добрался до него, на (ал-Фадла) также распространились гарантии безопасности отца. А тюрки, (оставшиеся в пустыне) погибли от жажды. Кавус вошел в Город мира и принял ислам. Ал-Маъмун назначил его правителем его же страны (т. е. Ушрусаны). После него ал-Маъмун назначил правителем его сына

همه آنها در نیمه دوم عصر ۹ و نیمه اول عصر ۱۰ به خلیفه عرب خزمت کسوده، حیات به سر برده به آبروی بلند دولتی و جمعیتی سزاوار گشتند.
PDF Compressor Free Version
در این باره به دانشمند محترم، اکدییک و.و. برتالد مراجعت میکنیم که نویسته است:

"Халиф Мамун, поручив своим наместникам продолжать войну с непокорными, в то же время велел послам приглашать на службу к халифу знатных туземцев, которым после их прибывания в Багдад назначал щедрое вознаграждение."³²

اکدییک ب. غفوروف نیز نویسته است که عرما به مقدار زیاد عملداران بلاصواد ایتحیاج داشتند.³³

معلوم میشود که در عصر ۹ پیش از به قدرت رسیدن دولت سامانیا، در اشروسنه چنین کسان زیاد بوده اند.

چنین سیاست عرما سبب شده است که اشروسنیا در وسیع نمودن حدود خلافت و پیشروی علم عصرهای ۴-۵ آن سحتم عرضنده گلرند.

باز یک دلیل دیگر. تا اهل حاکیمان تا اسلامع اشروسنه (کاوس و افشین) بین زردوشپرستان معروف و در استفاده است. در تیهرا زردوشپرست یکی از مؤلیقان "فرهنگ واژه های اوستای".³⁴ فریدون جنیدی حیات به سر میرد. پسرو او افشین نام دارد. نام کاوس باشد باز هم معروفتر است.

از نویسته های بالا برمی آید که مؤرخان تاجیک باید به حیات و فعالیت افشین

³² برتالد و.و. ص. ۲۲۴-۲۲۵.

³³ غفوروف ب. تاجیکان کتاب ۱، دوشنبه، ۱۹۸۳، ص. ۴۴۶. (تحریر مسعود مختاروف).

³⁴ فرهنگ واژه های اوستای. تهران بحرانی، با یار فریدون جنیدی. تیهرا، ۱۳۶۹.

"و پادشاهان قوی بر ابروسلیم بوده اند، و آنها در تمام ماوراءالنهر سلطنت می‌راندند و زکات، باج و خراج به آنها داده می‌شده است."^{۲۹}

آند به استفاده پایفزال چوبین ما الحال موادی نذریم. بوقت چوبین که سال ۱۹۷۹ از کوه سرخ ناحیه این (ولایت سوغد) دسترس گشت، پایفزال چرمسی دارد و ختنه نشده است. شاید این بی‌سبب نباشد.^{۳۰}

با اغرای دشمنان افشین حیدر به قتل رسید. قادیراوه ت. در این محسوس نوشته است که خلیفه عرب از سرلشکر توانای خود محروم گشت. عبدالله بن ناحور به مقصد افلاس خود رسید. در حائمه مؤلف چنین خلاصه کرده است:

«Ликвидация Осурианских царей укрепила положенные династии Саманидов».^{۳۱}

در این جا يك مسعله جالب است. این هم باشد، معلوم میشود که قهرو غزب خلیفه و اهل دربار او در این سالها و بعد آن هم نسبت اشروسنیهای که در خدمت خلیفه بغداد بودند تغییر نیافت. اینرا ما در مثال شیلی اشروسنی مشاهده می‌کنیم. پدر شیلی - یونوس حاجیبی (پاسبان) بزرگ خلیفه تأین می‌شود. امسک او وظیفه عالی - "امیر-ال-عمرای" اسکندریه را در اوهده داشت که فرماندیه متعلق حری و خادم معموری حصاب میشد. خود شیلی حاکیم مضافات دمساوند (در قسمت شمالی تهران) تأین شد. در خدمت خلیفه سرلشکران دیگر زاده اشروسنه، به مثل برادر زن حیدر - مینجگور، بودند.

^{۲۹} سیه، ستانگام، ۱۹۹۲، ص. ۷۰۹.

^{۳۰} ختارو ت. Щедасыры в единственном числе. Путешествие в Согдиану.

۱۹۸۲، ص. ۴۸-۵.

^{۳۱} قادیراوه ت. کتاب نامورده، ص. ۱۵۶.

حاکمیت محروم نموده به حبس گیرند. پسر دیگر حیدر نیز حبس کرده میشود.^{۲۶} به این خاطر خلاصه کردن ممکن که اشروسنیاها با وجود طایع عمرها گشتن دیو مدت رسم و آئین نیاگان خود را ترك نکرده اند.

PDF Compressor Free Version

برای به مقصد رسیدن حیدر وانمود کرده است که او دین اسلام را قبول کرده برای برترب نمودن بدگومانی دشمنانش، اشتهر سواری کرده، روغن دومبه خورده است و کفش چوبین هم پوشیده است. چنین معلوماً جالیب بوده، از طرف تدققانچیان آموختن هر طرفه را طلب میکند. مگر زردوشترستان روغن دومبه نمیخورند؟ نسبت پاس داشتن آئین نیاکان در اشروسنه و.و. برتالد نوشته است:^{۲۷} در این باره به سرچشمه معروف قدیمه مراجعت می کنیم.

در قسم اول، یعنی تا خریستی آئین تورات (بیلیه) که ویتخیی زویت (اهد قنتم) نلم دارد، نوشته اند که "استیعمال گوشت اشثور، خسر گوش روغن برزگاو و گوسفند منع است".^{۲۷}

این عادت تا پیدا شدن قسم نو تورات - (اهد جدید) بین یهودیان و آریایها (ارمیها) معمول بوده است. در قرآن مجید هم اشاره به همین عادت شده است.^{۲۸} سبب بین آریایها معمول بودن این عادت شاید در آن باشد که موافق نوشته های احد قنتم تورات ماوراءالنهر طایع پادشاهان ایروسلیم بود. در کتاب مقلس جونین منن خوانده میشود:

^{۲۶} قادیراوه ت. کتاب نامبرده، ص. ۱۵۶.

^{۲۷} برتالد و.و. ص. ۲۲۴.

^{۲۸} قرآن، مکیش، ۱۴۲۰ هجری، ص. ۶۵۴. ترجمه روسی، ترجمان ل. پاراخاوا، شره ۲۶۲.

^{۲۹} قرآن سرره ۴ (نسا)، بیت ۱۶۰، تهران ۱۳۷۱، ص. ۱۰۴.

خلیفه این ملک را اداره میکرد. مسجد و قرغانهای زیادیرا از نو برقرار کرد. بعد از پخش کردن شورش بابک، به حیدر انعام و التفاهای زیاد خلیفه او به ولایت سیند هندوستان صاحب میشود.

PDF Compressor Free Version

بعد از پخش کردن شورش عبس-ال-فحری در مصر (سال ۸۳۲) عملیات نوبتی و مستقیلاً حیدر این پخش کردن شورش طول کشیده بابک در آذربایجان بود. بعد این عملیات افشین اشروسنه مرد در نزد خلیفه عرب ابرکه گشته به متسب امیری صاحب گشته، اهل دربار عرب حتی شیخ-ال-اسلام مطیع او میشود.

از عملیات آینده افشین معلوم میگردد که نسبت شورش مازیسار صاحب مصیبت شورشچیان شده مقصد گذاشت که با هانه پخش کردن این شورش به ولایت تبرستان صاحب شود. در حدود تبرستان، خراسان و ماوراءالنهر دولت مستقیلاً بنا نماید که بر ضد عمرها استاده گری کرده تواند. البته این نقشه بزرگ و فهرمانانه بود.

افشین در دربار خلیفه دشمنان زیادی پیدا کرد. آنها او را "نیم مسلمان" یا "تازه مسلمان" مینامیدند و در قصد او شدند. به دشمنان افشین میسر میشود که در نزد خلیفه او را سیاه نموده از آبرو و اعتبار محروم گردانند. افشین به قتل رسید. در بدل ۱۸ سال عملیات او در دربار خلیفه عرب، افشین مسلمان نشد. او ختنه نشده بوئهرست ماند. حتی با وطن پدریاش مکاتیب داشته، بعضی سروهای گورد آورده اشرا به آنها روان میکرد. اشروسنیها حیدررا حاکیم قانونی خود شمارنده او را "خدای خدایان" مینامیدند. معلوم که در این سالها در اشروسنه پسر حیدر - حسن حکم میراند. عبدالله ناجر به نوح این اسد سامان فرمان داد که او را از

خلاصه

شورش بسیار ساله بابک، اسپان مازیار یا سر رحمان که آنها را سر خجماگان هم
مینامند، حرکتهای تقریباً ۱۸ ساله افشین اشروسنه حیدر، ماهیت ضد عربی، ضد
خولقات و ضد اسلامی داشتند.

از روی مشاهده های تاریخ اشغال ماوراءالنهر به چنین نتیجه آمدن ممکن.
عربها آسیای میانه را با شهرهای کلانترین آن - بخارا، خیوه، سمرقند و خوجند
اشغال نمودند. اشروسانیها در دوام زیاده از صد سال بعد زبت خوجند (سال
۷۲۲) با عربها ایستادگری نموده، تابع آنها نگشتند و دین اسلام را قبول نکردند.
مناسبتهای اقتصادی و سیاسی تا حال وجود داشته اشروسنه با شهرهای نسلبوره
کنده شدند. حیات آینده مستقلانه خطر تسور نشونده داشت. در همین اثنا احمد
بن عبدلحمید - از تاحیریان، بر بعضی شهرهای خراسان امارت داشت. خلیفه
معمون سال ۲۰۷ هجری (۸۲۲-۸۲۳) او را معمور ماوراءالنهر تأین کرد و او
اشروسنه را در همین سال به دست درآورد.

از نویشته های عالمان ایران چنین به نظر میرسد که عربها این ملک را ضبت
نکردند. بلکی حیدر یک سحنه بازیده، وانمود کرده است که او از پدرش
کاوس و برادرش ناراضی و ناساز شده شهر را با لشکر عرب میسپارد. خود
حیدر با یک عدد کتاب مقس نیاگانش و با چند عدد بوتچه ها با لشکر عرب
پیوست، با تیزی زبان عربی را آموخت و با سبب عقل و زکاوت و کاردانی اش به
منسبهای بلند درباری صاحب گشت. عربها به او باور کرده برای ضبت مصو و
شام روان کردند. او حاکم ارمنستان تأین شد.

سالهای در آزر با بجان عملیات گذراتیدن حیدر بر ضد شورشیان او از نام

هر چند که افشین هنگام روزه رو شدن مازهار گناهشرا به سر نگرفته رد کرد و اظهار نمود که کار خوبشرا حیلہ دانیت که برای به دست آوردن مازهار به کار برد، داوران اورا نسبت به خلیفه گنہکار و خائن نشان داده اند و به زندان انداخته اند. در زندان اورا گروه نگاه داشته به حلاکت میرسانند. با عقیده دیگر به او گویا زهر داده کشته اند. سال ۲۲۶ هجری (۸۴۰-۸۴۱) مرده اورا از زندان بیرون آورده در باب-ال-عامه بر دار کشیدند. بعد معلوم شد که بوتان چند نیز که تخمین میکرده اند، از خانه او بیرون آوردند و در همان جا با جسد او سوزاندند. با همین به قول زرینکوب، داستان افشین در تاریخ خلیفه عرب به آخر رسید و در آن جا سرداران تورک میل پیدا کرد.^{۲۴}

آشکار گشته، با امر خلیفه او را گرفتند، با همدست با مازیارش متهم کردند، افشین از بدگمانی خلیفه نسبت خود پی برده، خواسته است از سامره بیرون رود و راه اشروسنه را با واسیته قوقاز پیش گیرد. PDF Compressor Free Version این قصه را در المیزان فی تفسیر القرآن فریستاده بود.

زررینکوب خیلی دقیق چونین خلاصه کرده است: "داستان محاکیمه او (افشین) که احمد بن عبدالملیک زیات - وزیر، و چند تن دیگر داوران آن بودند، وضع دربار خیلافرا در آن زمان روشن میکند. و هم نشان میدهد که در آن زمانها هنوز هوای بازگشت به عقائد و ادیان (دین) کوهن در بین تازه مسلمانان داشته است. از این محاکیمه معلوم گشت که افشین در اشروسنه که سرزمین نیاکان وی بوده است، پادشاهی داشته است. هنوز در نامه که به وی مینویشته اند، او را نیز مثل پدر نیاکانش "خدای خدایان" میخوانده اند. گذشته از آن، وی به مجوسان (آفتابپرستان) و بوتپرستان آن سرزمین بیش از مسلمانان آنجا علاقه میورزده است. همچنین کتابی به نام زراو (یا زروان؟) از خانه اش برآورده اند که آنرا با دیبا و زر و گوهر آراسته بود و آن کتابرا هم نشانه اعتقاد او به آئین پدران خویش شمرده اند. چنانی که يك شاهد نیز از قول وی نقل کرد که وقتی گفته بوده است: "من برای این تازیان (عربها) هرچیرا از آن نفرت داشتم کردم. تا آنجا که روغن دومیبه خوردم و بر شوتور سوار شدم و نعلین (کفش چوبین) بر پا کردم. جوز آن که تا کنون موی از تنم کم نشده است. یعنی نه موی به آهک ستورده ام و نه نختنه شده ام".^{۲۲}

عبدالاحسین زررینکوب بعد از آموختن موادهای ارمنی و آزری چنین معلوماتی را نیز پیدا کرده است: "نام دیوداد در خانه دان ساجیان آذربایجان که با افشین اشروسنه خویشاوندان بوده اند، نشان میدهد که با احتمال در اوائل احد اباسیان نیز هنوز پرستیش دیو در گوشه و کنار وجود داشته است".^{۲۳}

^{۲۲} همان جا، ص. ۴۶۲.

^{۲۳} همان جا، ص. ۱۹۰.

فوز و نشانیدن شوریش میتواند اعتماد خلیفه را از تاحیریان بگرداند، حکومت
خراسانرا از خلیفه دریافت کند. بدین گونه حکومت پدرانرا در تمام ماوراءالنهر
و خراسان برقرار نماید. این نواهی را با جنگ و شوریش از تسروف خلیفه و
حکمرانی بغداد بیرون آورد. متأسفانه در جریان تفرقه افشانی مازیار افشین به
شوریشچیان هیچ گونه کمک نکرد. عبدالله تاحیر (۸۲۸-۸۴۵) از دفع اسیان
مازیار عاجز نماند.^{۲۰} غیر از این موعتسیم نیز از درگاه خلافت افسند ی دفع
مازیار گوسیل کرد.

مازیار قبل از جنگ و به خیانت کوهیار - برادر خویش به دست افتاد. او را به
سامره نزد موعتسیم بردند. در آنجا پرداخت مبلغرا او برای آزادی خویش پیشنهاد
کرد. اما خلیفه نیز بیروفت. او را کشتند و جسدشرا نزدیک جسد بسابک سردار
آویختند.

در سامره مازیاررا با افشین روبه رو کردند. از گفت و شنید آنها چنان دانسته
شد که افشین نیز به او مکاتیبه داشته است، تا همد در این شوریش بگریخت (به
شور آورنده) او بوده است. از این رو بدگمانی که در حق افشین مسرفت و
بمانه بازداشت او شده بود، تسدیق میشود. با فکر زورینکوب خلیفه "موعتسیم
به سرداری که بابکرا مغلوب کرده بود، در مصر و روم هم آن همه برای او
شمس زده بود، همان پادشیرا داد که پیش از او منصور و خارون و معمون به سو
کشیدگان و خیزمشگذاران خویش داده بودند."^{۲۱}

اسیان مینگجور - برادر زن افشین در آذربایجان، بدگمانی خلیفه را نسبت افشین
افزود. کسانی نزدیک خلیفه و منسبدران او، مانند احمد بن ابوداود نیز که از
افشین ناعرضندبها داشت (به خاطر آوریم مناسبت افشینرا با بودولف و دعالت
شیخ ال-اسلامرا). این بدگمانیها به حد ترس و بدبینی رسانیدند. علاوه بر آن،
معلوم میشود که او بر جان خلیفه نیز قصد کرده است. افشین نقشه کشیده
است که موعتسیمرا به میهمانی بخواند و به زهر حلاک کند. اما نقشه افشین

^{۲۰} همان جا، ص. ۴۹.

^{۲۱} زورینکوب ۱، تاریخ ایران، ص. ۴۶۲.

مشدند، سر به شورش برآورد.

مازیار از خانه دان عمرای محلی قلم تبرستان بده، پدرش قارون نام داشت. بعد از وفات پدر مازیار به درگاه خلیفه معمون رفته مذحبه مسلمانان را قبول کرد.

PDF Compressor Free Version

مازیار به تبرستان برگشته امکشراقتل کرد و تمام تبرستان را زیر حاکمیت خود کرد. تبرستان در این زمان زیر اطاعت تاحیریان بود. یکچند این خراجا بیواسته او به درگاه خلیفه می فریستاد. عاقبت مازیار به مسلیحت افشین که خود با تاحیریان دشمنی و زخیره دعوی ولایت خراسانرا داشت، از فریستادن خراج به خلیفه خودداری کرد.^{۱۷} غیر از این مازیار سال ۲۲۴ (۸۳۸-۸۳۹) بر ضد خلیفه شورش برداشت، مذحبه سرخ علمانرا آشکار نمود. او آئین خورمندیانرا گرفته کشاورزانرا واداشت تا که بر خداوند مسلمان خویش بشورند و اموال آنانرا به غارت برند. مازیار در همه بیلاذ تبرستان مسجدهارا ویران و مسلمانانرا حبس کرد.

به فکر عالم ایران زورینکوب^{۱۸} جوستجویها نشان داده اند که شورش مازیار با سبب اشتراك افشین و نسیاریدن اتلاز خلیفه روخ داده است. "در واقع، - نویشته است مؤلف، - افشین به خاطر محبوبیتی که بعد از پیروزی بر بابک در نزد خلیفه یافته بود، به حکومت خراسان - قلمرو حکومت تاحیریان که ولایت اشروسنه سرزمین فرمانروان پدران وی نیز بدان وابسته بود، تمع کرده بود و میخواست به هر نوحی ممکن میشد تاحیریانرا از خلیفه دور کند و با... توجه حکومت خراسان را برای خویش به دست آورد".^{۱۹}

افشین که مزیار را به تغیان تشویق کرده بود، گمان میکرد که این شورش مثل شورش بابک طول میکشد و عبدالله تاحیر از دفع او عاجیز خواهد ماند. در آن صورت خلیفه خود افشینرا برای دفع شورش مازیار خواهد فریستاد. او ذمن

^{۱۷} یحیی. تاریخ یحیی، ص. ۲۱۳-۲۲۱.

^{۱۸} زورینکوب، تاریخ ایران بعد از اسلام، ص. ۲۶۰-۲۶۱.

^{۱۹} زورینکوب، روزگاران، ص. ۲۸.

چنان که دیده میشود، بیحقی افشین اشروسته را به قتل بزرگان دولت عسرب داخل کرده است. از حکایه مذکور بعضی خلاصه ها چنینند. افشین اشروستی در حضور خلیفه موعنسیم به آبروی کلان صاحبان ابروی سزاوار میگردد. در این باره طبری نیز نوشته است. او در قسر باشکوه زندگی میکرد. حاجیان (پاسانان) خود را داشت. جلاد در اختیار او بود که میتواند حکم برارد، حتی نسبت مردان صاحب منسب و اسیرزاده عرما، در شخصیت بودولف. افشین بی ممانیت داخل قسر خلیفه گشته با او با حشم هم گرفتگوی کرده می توانست.

برتالد و.و. نسبت به مرتبه های بزرگ صاحب گشتن حیدر نویسته است: پسر حیدر.

«Ковус поехал в Багдад, принял ислам и был оставлен правителем области: ему наследовал Хайдар, впоследствии сделавшийся первым лицом при дворе халифа и получивший широкую известь под именем Афшина».¹⁶

قادراوه ت. نیز به خلاصه آمده است که بعد از پخش کردن شوربش بابل افشین مشاور اساس خلیفه شد. خلیفه حتی او را حاکم ارمنستان تأین کرد. چنین حقوقهای کلان افشین را به خودپسندی، تکبر و سه بی مسلهتی نسبت عملیهای رسانیده است. خلیفه موعنسیم و منسیداران اطراف او نسبت عملیات افشین تا به درجه کاهیش رسیده او را به نامسلمان ایندار میکنند. مناسبت افشین نسبت بودولف و قسد قتل او سبب و بمانه میشود که خلیفه به خدا قسم پاد میکند، تا که افشین "جان به سلامت نبرد".

بعد از پخش کردن شوربش بابل واقیعه های روح دادند که خلیفه موعنسیم از نقشه های افشین اشروستی آگاه گشته قسد خود را از او میگیرد. حتر نویبی بر ضد حکمرانی عرما در کوهستان تورستان روح داد. شاهزاده این ملک مازیار آئین خورمی پیش گرفته با پاران خود که سرخ علمان حیایند

Бартольд В. В соч. Т-1, с. 269. ¹⁶

سخن آغاز نمودن او در حضور موعتسیم حالیب بوده، آنرا بیحقی چنین تصویر کرده است: "چون افشین با خشم امیرل مومنین را گفت: خداوند (یعنی موعتسیم) دوش دست من بر قاسیم (بودولف) گذاشته کرد. هرگز پس پیغام دروست هست که احمد آورد که او را نباید کشت؟".

موعتسیم گفت "پیغام من است. کی تا کی شنیده بودی، بو عبدالله از ما و پسران ما پیغام گذارد به کس و نه راست باشد؟" بعد بعضی سخنان نسبت بودولف خلیفه به افشین فرمود: "باز گرد و پس از این هوشیارتر و خوبتر باش!".

"افشین برخواست، شکسته و به دست و پای مورده برفت. موعتسیم از دروغ منفعتناک که جان بودولفرها داد، خرسند شده بخندید و گفت: "راست همین بایست کردن که کردی و به خدای عزه و جله سوگند خردم که افشین جان از من نبرد که وی مسلمان نیست".

موعتسیم حاجبش را دعوت کرد و به او گفت: به خانه افشین رو با مرکب خاص ما و بودولف قاسیم ایسی عجلی را بر نشان و به سرای بو عبدالله بر، عزیزا و مکرما. بعد ملاقات، سپاسگذاری بودولف و گریه های او، حاجب موعتسیم او را به همان مکرمی به خانه اش میبرد.

در خاتیمه قصه افشین با بودولف مؤلف اثر - بیحقی به خاندانگان (اینچنین خاندانگان امروزه) مراجعت کرده نویسته است:

"هر کس از این حکایت بتواند دانست که این چه بزرگان بوده اند و همه گان برفته اند و از ایشان این نام نیکو یادگار مانده است. و غرض من از نوشتن این اخبار آن است تا خاندانگانرا از من فائده ای به حاصل آید و مگر کسیرا از این به کار آید. و چون از این فاریغ گشتم به سر راندن تاریخ بازگشتم. والله اعلم."^{۱۰}

^{۱۰} بیحقی. تاریخ بیحقی، ص. ۲۱۳-۲۲۱.

موعظتیم میگذارم. بر این عبدالحسن افشین که میگوید. بودولف قاسیم را مکوش
 و تاروز مکن و به خانه باز فریست، که اگر ویرا بکوشی تورا بسه بدل وی
 بکوشند. پس گفتم: ای قاسیم، گفت: "لیک" گفتیم: تورا بسه بدل وی؟ گفت،
 هستم: هیچ حراعت داری؟ گفت: ندارم. کسهای خودرا نیز گفتم: گواه باشید،
 تندروست است و سلامت است. گفتند: گواهییم. من با عشم باز گشتم و اسب
 در تگ افکندم. چون مدهوش و دلشوده و همه راه به خود میگفتم. کشتن آنرا
 محکمتر کردم که هم اکنون افشین بر اثر من در رسد و امیر-ال-مؤمنین گوید:
 من این پیغام ندادم، باز گردد و قاسیمرا بکوشد؟ چون به خادم رسیدم به هالی
 بودم، ارق بر من نشسته و دم بر من چیره شده، مرا باز خواست و در رقتیم و
 بنشستم. امیر-ال-مؤمنین چون مرا بلید بر آن حال، با بزرگی خویش فرمود
 خادمرا که ارق از روی من پاک میکرد و به طلتف (میپروانی) گفت: بسا
 عبدالله، تورا چه رسید؟ گفتم زنده گانای امیر-المؤمنین دراز بادا امروز آن چه بر
 روی من رسید، در امر خویش باد ندارم. دریغا، مسلمان یا که از پلید نامسلمان
 اینها باید کشیدا گفت: قصه گوی! آغاز کردم و آن چه رفته بود به شرح بساز
 گفتم. چون آن جا رسیدم که بوسه بر سر افشین دادم آن گاه به کتف و آن گاه
 بر دو دست و آن گاه سوی پا شدم و افشین گفت: "اگر هزار بار زمین بوسه
 دهی، سد ندارد، قاسیمرا بخوام کشت". افشینرا دیدم که از در درآمد با کمر
 و کولاه. من بفوردم و سخنرا بیوریدم و با خود گفتم: "اتفاق بدین که بسا
 امیر-ال-مؤمنین تماما نگفتم که از پیغامی، نداده بودی بگذاریدم که قاسیمرا
 نکوشد. هم اکنون افشین حدیث پیغام کند و خلیفه گوید که "من این پیغام
 نداده ام" و رسوا شوم و قاسیم کشته آید، اندیشه من این بود... خلیفه را سخت
 درد کرده بود از بوسه دادن من بر کتف و دست و آهنگ پایبوسی کردن و
 گفتن او که "اگر هزار بار بوسه دهی بر زمین سد ندارد".

ولی هیچ معاصرت به نزد خلیفه با کمر و کولاه درآمدن افشین و عشمگینانه

است و تو از چنین سگی چنین استغفاف (بیقدری) کشی؟! باز دل خوش کردم که هر خاری که پیش آید باید کشید از بحر بودولفرا. برخواستیم سرشرا بیوسیدم و بقراری کردم. سد نداشت. بار دیگر کتفش (افشین) بوسه دادم. عجب است نکرد. باز به دستش آمدم و بوسه دادم. (افشین) بدید که آهنگ زانو دارم که تل بیوسم و از آن پس بخشم. (افشین) مرا گفت: "تا کی از این خواهد بود؟ به خدای اگر هزار بار زمینرا بیوسی هیچ سد ندارد و عجابت نیای!" افشین خشمی و دلتنگی سوی من شتافت، چنان که خوی از من بشد و با خود گفتم: این چنین مورداری و نیمکافری بر من چنین استغفار میکند و چنین گزاف (سوسسته) میگوید!"

وقتا که سخن شیخ ال-اسلام، خوشامد زدن و تولایش سد نبخشید، او از نام خلیفه سخن رانده، فرمان وجود نداشتن او را با پیشگفتار زیرین قرائت کرد. ایشان به افشین مراجعت کرده میگوید: "ای امیرا مرا از آزادمردی آن چه آمد گفتم و کردم. تو حرمت من نگاه نداشتی. دانی که خلیفه و همه بزرگان حضرت وی، چه آنانی که از تو بزرگترند و چه از تو خوردرترند، مرا حرمت دارند. به مشریق و مغرب سخن من روان است.

... تورا از این مینت در گردن من هاسیل نشد و حدیث من گذشت. پیغام امیرالمؤمنین بشنو: خلیفه گویا به افشین فرمان کرده باشد که بودولفرا به خانه اش جواب دهد. او در آخر فرمانش به افشین گفته است که "... و اگر او را بکوشی تورا بدل وی قساس کنم."

"چون افشین این سخن بشنید لرزه بر اندام او افتاد و به دست و پای مورد (یعنی دست و پایش از کار ماند - ا.م.) و گفت: "این پیغام خداوند به حقیقت می‌گذاری؟" گفتم آری، هر گیز شنیده ی که فرمانهای او را برگردانیده ام؟"

این وقت شیخ ال-اسلام آواز داده ۳۰-۴۰ نفر آدمان همراهش بوده را به شاهیدی دعوت کرد. "ایشانرا گفتم، گواه باشید که من پیغام امیرالمؤمنین

افتاد سخت از جای بشد و از عشم زرد و سرخ شد و رگها از گردنش
برخواست. عادت من با وی چنان بود که چون نزدیک وی شدمی برابر آمدی و
سر فرود کردی که سرش به سینه من رسیدی. **PDF Compressor Free Version**
استحفاف (بیقدری) بزرگ کرد.

من خود از آن نه اندیشدم و باک نداشتم که به شغل بزرگ رفتم بودم و بوسه بر
روی وی (افشین) دادم و بنشستم.

خود (افشین) بر روی من نه نگریست و من بر این صبر کردم و حدیثی پیوستم
تا او را بدان مشغول کنم، از من آن، این نباید که سیافرا (جلادرا) - گویند:
"شمشیر بران". البته سوی من افشین نه نگریست. فرا ایستادم و ترض دیگر سخن
پیوستم، ستودن عجمرا که این مردك از ایشان بود و از زمین اشروسته بود
عجمرا به شرف بو عرب نهادم (یعنی عجمرا از عرفها افضل تصویر کردم)، هر چند
که دانستم که اندر آن بزه (گناه) بزرگ است، لیکن از بحر بود و لغرا تا خون
وی ریخته نشود و سخن نشنید.
گفتم:

یا امیرا^{۱۱} خدا مرا فلای تو کند. من از بحر قاسیم ایسی را آمدم، تا بار خدایا کسی
و ویرا به من بخشی، در این تور چند مزد باشد.

(افشین) به عشم و استغفار (بیقدرشناسی) گفت: "ببخشیم و نبخشیم که ویرا
اموال - مؤمنین (خلیفه معمون) به من داده است و دوش سوگند خورده کسی در
باب وی سخن نگوید تا هر چه خواهم کنم که روزگار دراز است، تا من التندر
این آرزو بودم".

من با خویشین گفتم یا احمد سخن و توقیع (حکم) تو در شرق و غسرب روان

^{۱۱} به حاکم معجون خلیفه بغداد به روان امیر مراجعت میکردند و این روان معنای فرماندهی یا حاکمرا داشت

کاررا نکرده است. شاید برای آن باشد که افشین خود صاحب لشکر بوده بر ضد قوه های خلیفه ایستادگری کرده می‌توانیست.

خلیفه موعتسیم برای نجات دادن بودولف از دست افشین به شیخ ال-اسلام دستور داده است که خودرا در نزد افشین تا به پستی زند، یعنی "التبجا و زاری" نموده خودرا به پای افشین اندازی ("خویشترا اندر افکنی"). به فکر خلیفه عرب زاری و طولا نتیجه نبخشد، دیگر درمان برای خلاصی بودولف نبوده است. یعنی افشین اورا قتل میکرد.

بیحقی با افشین و منسبلاران طایع او روبه رو شدن احمد شیخ ال-اسلامرا مفصل و به طور جالب بیان کرده است که ما آنرا انتخاباً اقتباس کرده ام: "من چون از خلیفه این بشنیدم عقل از من ظائل شد و باز گشتم و برنشستم و روی کردم به محلات و وظیری و تن چند از کسان من که رسیده بودند، به خویشمن بردم. دو سه سوار تاخته فریستادم به خانه بودولف و من اسپ تاخن گرفتم، چنانی که ندانستم، که در زمینم یا در آسمان. طیلسان (جامه) از من جدا شده و من آگاه نی! روز نزدیک بود. اندیشدم که نباید که من دیرتر رسم و بودولف را آورده باشند و کشته و کار از دست پیشده. چون به دهلیز در سرای افشین رسیدم هجاب (دربان) و مرتبه داران وی (افشین) به جمله پیش من دویدند، بر عادت گذشته و ندانستند که مرا به عضری باز آید گردانید که افشینرا سخت ناخوش و حول آید در چنان وقت آمدن من نزدیک وی. مرا به سرای فرود آوردند و پرده برداشتند. من قوم خویشرا مسال (سپاریش) دادم تا به دهلیز بینشند و گوش به آواز من دارند.

چون میان سرای رسیدم یافتم افشینرا بر گوشه صدر نشسته و نطع (فرش چرمی) پیش وی فرود سغه باز کشیده، بودولف با شلواری و چشم بسته آنجا بنشانده و سیاف (حلاد) شمشیر برهنه به دست ایستاد و افشین با بودولف در منازیره. سیاف منظریر آن که بگوید "ده"، تا سرش بی‌اندازد. چشم افشین بر من

دوش سهوی افتاد که از بس افشین بگرفت و چند بار رد کردم و بساز نشد، احابت کردم (قبول کردم). پس از این اندیشه مندم که هیچ شک که او را چسبون روز شود بگیرند و مسکین عمر ندارد. نزدیک این مستحیل (روا دیدن) برسد (یعنی روا داند - م.ا.).

PDF Compressor Free Version

چندان است که قبض وی (افشین) آمد، در ساعتی حلاک کننش. شیخ ال-اسلام به خلیفه گفت که اگر بودولف قتل شود خویشان و مردم زیر دست در ولایت حبیبال بوده او به شور آیند و بسیار فتنه برپا شود. بعد موعتسیم می گوید که افشین "دوش دست من بگیرفته است و اهد کرده ام به سوگندان مغلزه (استوار) که او را از دست افشین نسبتام و نفرستام که او را بیستانند".

با اهاره دیگر خلیفه عرب بودولف به اختیار افشین گذاشته، برای رحای او عاجیزی کشیده است. حتی رهائی این مرد نامور را به کس دیگر هم نسپاریده است.

خلیفه موعتسیم به همصوحیش می گوید که این درد را، یعنی خلاصی بودولف را از دست افشین، چنین درمان دارد: "حوز آن نشینام، تو هم اکنون نزدیک افشین روی و اگر بار (نتیجه) ندهی خویشمن را اندر افکنی و با خواهیش نظروع (نتیجه) و ظاری پیش این کار باز شوی، چنان که البته به قلیل و کثیر از مسن هیچ پیغامی ندهی و هیچ سخن نگوی، تا مگر حورمت تو را نگاه دارد که هلال و محل تو داند و دست از بودولف بیدارد و ویرا تباخ نکوند و به تو بسپارد و پس اگر شفاعت تو رد کند، قضا کار خود بکرد و هیچ درمان نیست".

از این سپاریش خلیفه موعتسیم برمی آید که اختیار بودالطف را او به افشین گذاشته، برای نجات دادن او حالا عاجیزی میکشد. خلیفه که صاحب لشکر نیز بود، می توانست بودولف را با قوه یراقی از دست افشین آزاد کند. ولی این

(مده) گفته اند.

معلوم میشود که بودولف یکی از مردان آبرومند، کارنشانانده عربها، شخص به خلیفه نزدیک و منسبدار زمان خود بوده است. **PDF Compressor Free Version** پخش کردن شورش بابک، بودولف همراه حیدر بود. بدون چونین آبروی اعتبار افشین اشروسنه نسبت این شخص بیاعتنای و بیرحمانه مناسب کرده، نزدیک بود که او را به قتل رساند.

بیحقی در این باره مفصل آورده است: "اسمائل بن شحاب گوید: از احمد بن عبد دوواد شنیدم. این احمد مردی بود که با قاضی-القضاة که داشت از وزیران روزگار موهنتر بود و سه خلیفتر حیزت کرد." احمد گفته است که یک شب حاتم نمد، از خواب بیدار شده به وسوسه افتادم و فوراً سواری کرده به نزد خلیفه آمدم. به سبب بیوقتی شب حاجب (سرور پاسبها) مرا به نرد خلیفه نماند. التماس کردم. وقتا که با خلیفه مؤتمس روبرو آمدم او هم نخفته بود و از من سوال کرد که برای چه دیر کرده ام. بعد از سوخت کوتاه موعتسیم گفت: "اینک این سگ ناخویشتنشنامی نیمکافیر بولحسن" افشین به حکم آن که خدمت پسندیده کرد و بابک خورمدین را برنذاخت و به روزگار دراز جنگ پیوست، تا او را بگیرد و ما او را بدین سبب از حد اندازه افزون بنواختیم و درجه سخت بزرگ بنهادیم. همیشه ویرا از حاجت آن بود که دست او را بر بودولف ال-قاسیم بن ایسی ال-کروخی ال-عجمی کشاده کنیم، تا نیعمت و ولایتش بیستاند و او را بکوشد که دانی که ادوات و اسبیت (غزیناکی) میان ایشان تا کدام جایگاه است. من او را هیچ احباب نمیکردم از شایستگی و کارآمدگی بودولف و حق خدمت قدم که میان شما دو تن است (یعنی میان قاضی ال-قضات و بودولف - م.ا. ۴۰۱).

^{۱۲} نام افشین به شکل دیگر آمده است.

پیش از اقتباس نقل بیحقی را عاید افشین استروشن را باید دانست که بودولف
که بود؟^{۱۱}

عالم ایران منوچهر علی پور توسیف در تاریخ بیحقی خود، کتاب "پیر
پارسای بیحقی" به چاپ آماده ساخته است.^{۱۲}
در این اثر آمده است.

"بودولف: قاسیم بن عمر بن شیخ بن ایسی بن ادریس بن مؤقل بن عمر بن شیخ
بن مؤویته بن هزاعه بن عبدالعزی بن دولف عجمی - یکی از سرهنگام معمون،
خلیفه موعتسیم و یکی از اسخیا و جوانمردان بزرگوار و شجاع و صاحب وقایع
مشهوره و صنایع معسرت (نیکی بخیهانه) (بود). او مرجع (پشت و پناه) عدبا و
فوظلای اسل خویش بود و در سنت غنا (توانگری) محارت داشت. جد او
ادریس مرئی عبدالملیم صاحب اد-دعوت است. هفید (بیره) او امیر ابونصر
علی بن ماکولا، صاحب کتاب "اکمال" است. او به اول در خلعت محمد بن
هارون رشید بود و در جیدالی (نظای) میان امین و معمون بودولف با علی بن ایسی
بن ماهان مساند و به مهاریه تاحر شد. پس از کشته شدن علی، بودولف به همه
دان رفت و تاحر او را به بیعت (دوستی) معمون خواند و وی سر باز زد. لیکن
آنگاه که معمون خود او را دعوت کرد، به خلعت معمون شتافت و خلیفه او را
حکومت کوردستان داد. این حکومت به ارس و فرزندلان او ماند و سلسله
هو کام به بودالطف به دو منصوب اند و شهر کرج را که پدر عبدالدولف پی
افکنده بود، به پایان برد. خود و خانه دان و کسان او در آنجا اقامت کردند و
این کرج قبل میان همه دان و اسفهان است. عبدالعزیز - پسر او و احفد (بیره)
او حکومت آن شهر و فرمانروای نواحی قیل داشتند و شعرای عصر او را ملایه

^{۱۱} بیحقی ف. تاریخ بیحقی. مشهد، ۱۳۷۵، ص. ۲۱۳.

^{۱۲} منوچهر علی پور. پیر پارسای بیحقی. چاپخانه "رامین"، ۱۳۷۶، ص. ۱۱۸-۱۱۹.

عبدالحمید زررینکوب در دو اثرش دو رقم داده است. در "تاریخ ایران بعد از اسلام" ماه سفر سال ۲۲۳ (بنور سال ۸۳۸) و در "روزگاران" ماه سفر سال ۲۲۵ (دیگر ۸۳۹ - بنور ۸۴۰) آمده است. (تاجروباور که بابک سال ۸۳۲ دستگیر شده بعدی تقریباً ۷ یا ۸ سال آن به قتل رسیده است.

شورش بابک که تقریباً دو دهساله دولت عربها را به تحلوکه انداخته بود، با سروری افشین اشروسنه حیدر بخش کرده شد. افشین به خاطر این غلبه مورید تحسین و نواخت خلیفه سزاوار گشت. خلیفه به او ۲۰ میلیون درهم انعام کرد. شائران عرب او را به خاطر این فتح ستوده اند.^۸ حلال اس-سی افشین را به جای دوم گذشته به سف هفت تن لشکرکشان عرب داخل کرده است که سزاوار مکافاتهای عالی گردیده بودند.^۹

"بیشک پیشرفتها و پیروزیهای افشین نفقت اطرافیان خلیفه بلکی حتی حدود او را نیز به رشک (هسد) انداخته بود" نوشته است زررینکوب.^{۱۰} رفتار و کردار افشین حیدر به جای رسید که او بدون خواهش خلیفه عمل میکردگی شد. خویشاوندان او باشند از مقام افشین استفاده نموده بر ضد خلیفه اسیان برداشتند. یکی از چنین کسان که مینگزور نام داشت (برادر زن او بود)، در آذربایجان اسیان کرد.

قصه بودولف

دائر به خودسرری افشین نسبت خلیفه، مؤلف معروف زمان غزنویان - عبدالفضل بیحقی در اثرش "تاریخ بیحقی" (با خود "تاریخ مصعودی") مخصوص استاده گذشته است. مؤلف افشین حیدر را زیر سرلوهه زیرین تصویر میکند: "ذکر حکایت افشین و خلاص یافتن بودولف از وی".

^۸ همان جا، ص. ۱۴۷ تاریخ ایران بعد از اسلام، ص. ۴۶۰.

^۹ حلال اس سی.

^{۱۰} زررینکوب، تاریخ ایران بعد از اسلام، ص. ۴۶۲.

هزار لشکر بود.^{۷۸}

ولی این نوبت افشین با دشمن لهایت توانا، کاردان و صاحب تجربه که در مهلت عامه حلق بود، روبه رو گشت. از این خاطر در آن روزها **PDF Compressor Free Version** دشوار سراسیمه نشده چاره های غیر عادی اندیشید. دست اول او با لشکر خود راه آرماییمان را از شوریشچیان پاک ساخت و تا نواهی اردبیل پیش رفت. برزند نام دیزرا لشکرگاه خویش ساخت و قلعه های آن نواهی که بابک ویران کرده بود، از نو بنا کرد. در این قلعه افشین سرکرده از یاران خود و دسته از جنگجویان کارازموده برگماشت. هرگونه چاره های چنگی در اطراف قلعه بنیز که بابک آن جا بود، دیده شد. به همین مینوال سه سال سپری گشت، تا که قلعه بر احاطه کرده شود. در این مدت جنگهای زیادی شده ابده ای از اسپانگران کشته یا اسیر افتادند. ولی آنها تسلیم نشدند.

وزعیت وادار نمود که مناسبت خود را حیدر نسبت شوریشچیان دیگر نماید. او با راه های سیاسی و با راه استفاده بزی از عزمت جاسوسان، با بابک "در دوستی" میکشاید و به او نامه و پیامها می فرستد.

بلاخیره با اظهار دوستی و با وعده های که در همکاری برای برقرار نمودن آنسین کوهن (و هاگزا)، افشین وادار شد که بابکرا به طرک قلعه راضی کنانیده قلعه را اشغال نماید (ماه رمضان سال ۲۲۴-اپریل-اوتگوست سال ۸۳۲). بابک به امید باری به ارمنیستان گوریخت. اما شاهزاده این ملک سحل بن سباط بابکرا به دشمنانش سپارید. بابک به شهر سامرای نزد بغداد که تختگاه حلیفه بسود، برده میشود.

حلیفه موعنسیم بفرمود تا بابکرا به فیلی نشانند و به گورد شهر برگردانند. بعد هم او را با شکجه کشته، جسدشرا به دار می آویزند. (تاریخ قطل بیابکرا

^{۷۸} طبری. تاریخ طبری، کتب ۱۰، ۱۸۹۶، ص ۷۸۹.

او بود. به سبب دور بودن خلیفه معمون (۸۱۳-۸۳۳) از مکان شورش‌جویان، بابک پیشرفت بسیاری یافت و چند بار لشکر خلیفه را مغلوب کرد. خلیفه به سبب مشکلی راهها و سرمای سخت آن حدود از دفع شورش عاجز شد. علاوه بر آن امپراتور ویزنتیه که مقصد اشغال سرزمین عرب را داشت، به بابک کومک می‌رسانید. خلص، شورش بابک طول کشید. خلیفه موعتسیم (۸۳۳-۸۲۴) زیر عیف حمله ویزنتیه، پخش کردن این شورش را يك ضرورت فوری و قطعی می‌شمترید. ادامه شورش را علاوه بر آن، خلیفه شکست خود و پست گشتن اعتبار دین اسلام می‌شمترید. از این خاطر خلیفه برای پخش کردن شورش چاره فوری اندیشیده، بارها لشکران نامور خود را با دسته های کلان روان کرد. ولی همه آنها غلبه به دست آورده نتوانستند.

به قول عبدالحسین زررینکوب، "خلیفه ناچار سردار ایرانی‌زاد و نومسلمان خویش عزیز (حیدر) بن کاسرا که از اشروسنه در سرزمین حی‌آطله (حی‌طالیان یا خود ایفطلیتها) برخواسته بود. به اختیارات بسیار (یعنی حقوقات زیاد - م.ا.) و با لشکر انبوه و ساز و برگ کامیل به دفع او (بابک) روانه کرد، با وعده های دلنواز و با فرمان حکومت: هر جا که در جنگ به تسروف تواند آورند".^۱

سوالی پیش می‌آید که چرا خلیفه عرب، صاحب هزارها لشکر و سرلشکران کاردیده به خزمت افشین تازه مسلمان احتیاجمند گشت؟ اول آن که ناعهده برای سرلشکران عرب که شورش خلقی را پخش کرده نتوانستند. دیگر همین که افشین حیدر تا این دم از طرف خلیفه امتحان شده بود. خلیفه عرب او را به جنگ مصر و روم روان کرده کارنامای هایش را دیده بود. بنابر آن خلیفه به او حقوق کامیل و لشکر انبوه را داد. طبری نوشته است که در اختیار حیدر ۳۳-

^۱ زررینکوب، روزگاران، ج. ۱، تهران، ۱۳۰۷، ص. ۴۶-۴۷.

افشین حبلر اشروسته را ترك نموده به عزمت خلیفه رفت. سرگذشت عحلب و غریب او در حضور خلیفه عرب از جسوری، کاردانی و اوجده برای ماورالنهریها نسبت به دیگر مردمان زیر دست عربها گواهی میدهد.^۱

دست اول افشین اشروسته حبلر (با حیزر نوشته است زررینکوب) در حضور خلیفه وزیفه حاجیب-ال علمارا ادا میکرد. سردار پاسبانان خلیفه تأین شدن این مرد مسافر شاعید آن است که او منسوب به کارهای سپاهی نام برآورده بود. او را اینچنین به دیگر عزمتها مناسیب دیده اند. موافق بعضی دیگر معلوماً او سردار گورده خلیف نیز تأین شد.^۲ عزمت شایسته و به نظر خلیفه عرب ارضشده و او هدیراینده افشین مذکور بعد از پخش کردن شوریش بابک قلمر کرده میشود.

شوریش بابک و عاقبت پخش کردن آن

عصرهای ۸-۹ زمان نزول حکمرانی عرب در یکجند کشور و ولاینها بود. مثلاً، در نیمه اول عصر ۸ آسیای میانه، در نیمه اول عصر ۹ ایران، در نیمه دوم عصر ۹ قوقاز، از اصارت عربها آزاد میشوند. سب اساسی آزادی آنها عزت خلقی بودند. در آسیای میانه شوریش مقنع، در قوقاز شوریش بابک و حاکرا، استقلالیت منطقه های نامبرده را تأمین کردند. در آسیای میانه، نوبستان، آذربایجان، سیستان و جاهای دیگر "... از جور اعمال و حوکام عرب به ستوج (تنگ) می آمدند و مقرر (تکرار به تکرار) بر لشکریان خلیفه می شوریدند."^۳ در آذربایجان فتنه بزرگی پدید آمد که طولانی شد و خلیفه را سخت به نشویش اقتضات.

یکی از شوریشها سال ۲۰۰ هجری (۸۱۵-۸۱۶) با سروری بابک روح داد. حاتم بن حرمه - والی ارمنستان که خود نقشه تقیان داشت، صاحب مسلحت

^۱ قلمرو ت.

^۲ زررینکوب در تصویره ص ۱۵۸.

از معلوماتهای به دست آمده خلاصه میشود که افشینها در حدود خود آبسادی زیادی کرده اند. مثلا، جغرافیاشناسی عرب عبدالاسحاق استحری نوشته است که "... به دو فرسنگ شهر (دیزخ) رباتی هست که آنرا ربات حدیث (حدث) خوانند. افشین بنا کرده است. بهترین همه رباتهاست. مردمان سمرقند را هیچ ربات بهتر از این نیست. در میان ربات چشمه آب میراید و بر سر چشمه گمبدها ساخته اند. و هیچ ربات به ولایت دشمن نزدیکتر از ایسن نیست".^۱ از معلومات مذکور برمی آید که ربات نزد دیزخ برای محافظت حدود اشروسن از دشمن بنا یافته بود. اینچنین این ربات برای تاجران نیز عزمت میکرد.

از تاریخ خلق تاجک معلوم که عرما تا سال ۸۲۲ برای اشغال اشروسنه به پایتخت آن شهر بنجیکت مبارزه برده اند. تنها بعد از زیاد از صد سال اشغال بخارا، سمرقند، خوجند و دیگر شهرهای کلاترین ماوراءالنهر، عرما به سرزمین سرکش اشروسنه وارد گشتند. دالر به سبب اشغال این ملک عالم معروف ایران عبدالحسین زورینکوب و به چنین خلاصه آمده است: "... افشین که حیلر بن کاوس نام داشت، در زمان معمون اسلام آورده بود و چون از پلتر و برادر ناخرسندیها میداشت، لشکر خلیفه را به سرزمین اشروسنه که بین فرغانه و سمرقند بود و تا آن زمان استقلالی داشت، حلیت کرده بود".^۲

یکی از سببهای اساسی ناتوان گشتن لشکر عرب در اشغال اشروسنه روح آزادی خواهانه مردم این دیار، به سر دولت مذکور حکم راندن سیاهیان کلردان و شجاع بود. از طرف دیگر رباتهای مستحکم بنیاساخته افشینها در سرحداتشان و مستحکم استیقام شهری بودند.

^۱ عبدالاسحاق ابراهیم استهری. مثالیك و عمالیک. با احترام ابرج انتشار. تهران، ۱۳۶۸، ص. ۲۴۸.

^۲ عبدالحسین زورینکوب. تاریخ ایران بعد از اسلام. تهران، ص. ۴۶۰. (سایه حکمران معمون ۸۱۳-)

۱۸۳۳ (نعمتوف ن. ن. صمدی (ماوراءالنهر و خراسان در عصر ۹-۱۰) دوشنبه، ۱۹۷۷.

مقام افشین اشروسنه در تاریخ خلفای عرب

PDF Compressor Free Version

افشین اسلاطه سُعدی بوده خان اشروسنه (با استروشنه، و استروشین) - را آماده میکند. افشینها در عصر ۸-۹ از سلاله قاوسیای بودند. متأسفانه در بساره ایمن سلاله و افشین حیدر (با حیدر و حیزر) تدقیقات هر طرفه به سامان نرسیده است. معلوماهای پراکنده که در عصرهای ماناگرق و جمعیت کننده منسوب به تاریخ خلق تاجیک به چاپ آماده گشته است، از همدیگر فرقی داشته و نهایتاً مختسوند. حال آن که افشینها مخصوصاً افشین حیدر در تاریخ اشغال آسیای میانه از طرف عربها، در داخل خلافت مقام خاص را اشغال کرده آمده است. افشین حیدر در مستحکم نمودن و از پراکندگی نجات دادن دولت پوراقتدار عربها حرمت ارضشده کرد.^۱

تاریخ سلاله کاوسیای و کارنامای افشین حیدر در عصرهای مؤلفان و.و. برتسالد، ا.یو. یکویاوسکی، ز.م. بونیتا، ب. غفوروف، ت. قادروه، ن. نیعتوف و دیگران نسبتاً مختصر ذکر یافتند. ولی هیچ کدام آنها از اثرهای مؤرخ عصر ۱۱ عرب حلال اس-سی "رسوم دار الخلافه"، بیحقی (۹۹۶-۱۰۷۷) "تاریخ مصعودی" و عصرهای عالمان ایران نیست افشین استفاده نکرده اند. ما ضرور دانستیم که در عین معلوماهای موجوده و به تازگی دسترس ما گشته به تاریخ افشین اشروسنه بار دیگر برگردیم. اینچنین در حائمه تدقیقات خود معلوماهای مؤلفان عصر ۱۱ ابو الحسن بلزوری و حلال اس-سیوا نسخه نموده، پیشکش خاندانان علم.

باید علاوه نمائیم که سلاله کاوسیای و تاریخ ولایتهای اداره کرده آنها به طور مکمل آموخته نشده است. معلوم که کاوسیای با سلاله ناحویسان (مرکزش نشاپور) و دولتهای منطقه فوقار (آذربایجان و ارمنستان) مناسباتی بیواسطه داشتند. اینرا ما از حادثه های روح داده که در این جا ذکر میشود، تصور کرده

^۱ دیگرید: مختاروف اکروشنکند، اشروسن، تورانیه، نوشیه، ۲۰۰۰، ص. ۳۵-۳۸.

کرد.

دلشاد در خانه تاش مخدوم نام امام مسجد ساکن شده، مکتب‌داری میکند و ده‌ها دخترانرا سوادناک کرده است. از بین آنها شاعرانی نیز پدید آمده‌اند. یکی از آنها متفکر خلق اوزبیک انبر آتون میباشد.

دلشاد باشد زیاده از ۱۰۰ سال عمر دیده در شهر خوقند سال ۱۹۰۵ وفات کرده است.

شخص دیگر معروف - زوفرخان جوهری میباشد. او سال ۱۸۷۲ در آئیله شاعر نظمی به دنیا آمده در اوراتیپه و بخارا تحصیل کرده است. ایجادیات این مرد بزرگ گواهی میدهد که او یکی از پیروان معروف اصولب بیس‌دلی در ادبیات کلسیکی خلق تاجیک بود. این شاعر زبردست سال ۱۹۴۵ وفات کرده از خود میراث بزرگ باقی گذاشته است.

در عصر ۲۰ اوراتیپه یکی از کلانترین (بعد از خوجند) شهرهای تاجیکستان حساب میشود. در این جا نمونه‌های گوناگون هنرمندی معروف گشته بود. انگور و مویز این ملک شوهرت آفاق گشت. اوراتیپه کلانترین ناحیه غلکار حساب میشود. شهر مرکز سودای چندین شهر و ناحیه‌ها بود. در بازار اوراتیپه خریداران و فروشندگان زیادیرا از جمهوریهای اوزبیکستان و قرغزستان دچار میشدند. آسارهای سیرشمار و باستانی این جا دیقت سیاهان عالمرا به خود جلب میکند.

هالا در شهر استروشن و ناحیه آن ۱۹۰ هزار اهالی زندگی و کار میکنند. فرمان‌پرزدینت جمهوری تاجیکستان، موحترم ایمامعلی رحمانوف در باره جشن گرفتن ۲۵۰۰-ساله گئی شهر باستانی، سبب باز هم آبادی ملک، رونق و رواج گرفتن ساحه‌های گوناگون حیات سیاسی، جمعیتی و فرهنگی این دیار گردید. کتاب مذکور بخشیده به همین جشن مبارک به چاپ آماده گشت.

فی آدل با آن فرقی داشت که مردم از جنگهای خانومانسوز پی در پی آمده
گشتند، غارتگرها حایمه یافت، تزییات نگاری غلاملاری برهم داده شد.
شخصان معروف اوراتیبه در عصر ۱۹ زباندند و در این حال
شره میدهم.

دلشاد برنا - شاعر و عاقله، این زن جسور سال ۱۸۰۰ تولد یافته است. سال
۱۸۱۶ وقتی که دخترک ۱۷ ساله بود خان خوفند عمرخان اوراتیبه را زبنت نموده
۱۳۴۰۰ نفر اهالی آنرا اثر کرد. از این مقدار ۴۰۰ نفر مردان بیگونها به دار
کشیده شدند. ۱۳ هزار اثر که پیشان زنان و دختران نیز بودند، به دست خوفند
به مثل پاده رانده شدند. آنها را با فرمان خان خوفند به جای ناآباد برده، شهر بسا
کنانیدند. این شهر به نام عمرخان - شهر بخان نامیده شد.

دلشاد این واقعه و تقدیر خود را در خاطره های که با نام "تاریخ محسوران"
معروف است، ذکر کرده است. او نوشته است که مجرم خان او را به نزد
عمرخان برد. در نزد خان عاقتخته می ایستاد. در بالای آن يك كاسه آب، كارد
و يك انار گذاشته بودند. عمرخان به دلشاد مراجعت نموده میگوید: "بیا دختر
غزلخان ناحیک... در سخن انار غزل گوی!"

دلشاد بدینمعنا در آن هنگام گفته است:

در این خون گنیز افلاك دهم،
درویش پور همه غمناك دهم.
به روشن از هریری برده دارند،
به دل خون دیده ها غمناك دهم.
ز تیغ ظالم حکم عمرخان
دل هر نازنیرا چاك دهم.

این بیتها غزب عمرخانرا آوردند. او به مجرم خود فرمود که دلشادرا به زندان
برند. حبسخانه مجرم که مشهوری دلشاد بود به حال دخترک ترهم نموده او را رهت

ملك اوراتیپه بوده، ساکنانش حیات نسبتن آسوده را از سر گذرانیده، از تاراج همسایه گانش امین مانده بودند.

PDF Compressor Free Version

کاری که در نیمه دوم عصر ۱۸ به دشمنان ملك استروشن میثر نگشت، در عصر ۱۹ به سر اوراتیپه آمد. دو خانیکری در ماوراءالنهر توانا - بخارا و خوقند این ملکرا بینشان تقسیم نمودند. شهر جیزخ با زمینهای تابع خود از طرف بخارا زبت شد. شهر خوجند و دیجات اطراف آن تابع خانی خوقند گشت. خانهای این دو ملك نامبرده خاستند که زمینهای باقی مانده اوراتیپه را بین خود تقسیم نمایند یا خود حاکیمان - دستپرووران خود را در اوراتیپه داشته باشند، تا که این ملك دیگر آنها را تشویش ندیهد. از ثروت این سرزمین استفاده نمودن مقصد اساسی آنهاست بود.

با همین سببها از سال ۱۸۰۰ تا سال ۱۸۶۶، یعنی تا برهمخورده به مستملیکه روسیه تبدل گشتن ملك اوراتیپه، در این جا ۳۰ مراتبه حاکیم ایوز شد. از جمله ایسایک دو مراتبه، رستمبیک سه مراتبه و عبدالغفاربیک چهار مراتبه به سر حاکیمیت آماده عضل گشتند.

از حاکیمان در این مدت حکمرانده رستمبیک در تاریخ شهر نقش خود را گذاشته، در خاطر مردوم همچون مرد شجاع باقی مانده است. در دوام حکمرانی دهساله اش (۱۷۵۸-۱۸۴۹) او ساختمانهای نظرس را از خود باقی گذاشت. مدرسه و مسجد رستمبیک، همام، کاروانسرای، ایوان تیلاکاری در مغ و حاکزا، شهر باستانی اوراتیپه را زیب داده بودند.

بعد از زبت روسیه، سال ۱۸۶۶ شهر اوراتیپه و دیجات آن تابع اویزد خوجند شد. این اویزد دست اول تابع ولایت سیردیا و بعدتر (از سال ۱۸۸۷) تابع ولایت سمرقند میشود. شهر و اویزد ولایترا افسران و گینرهای حکومت پادشاهی روس اداره میکردند.

دوره مستملیکوی هر چند دوره اطاعتکاری، تنگدستی بود، ولی از زمان گذشته

آمیونی اقدام گذاشته بود که مرضهای ملکشرا از حساب حقوقد و سبب نماید. ولی این کار به وی میسر نگشت.

در میانه عصر ۱۸ یکی از حاکیمان شجاع و توانای اوراتیبه - فازللی به عرصه دولنداری قدمهای چیدی گذاشت. او یکی از فعالترین نماینده سبب حکمسران بود که خان بخارا را به نشویش انداخته است. فازللی بارها در عملیهای جنگ بر زد بخارا اشترک نموده دستبالاتا گشت.

سال ۱۷۵۸ خان بخارا رحیم خان وفات کرد. فازللی این واقیعه را استفاده نموده شهر سمرقندرا زیت کرده، قسد بخارا نمود. او ختیرچی، کریمینه و کنه فور غسانرا اشغال نموده به سمت بخارا حرکت کرد. ولی با سبب ناوابسته به لشکر و سرلشکر، تلفات کلان روخ داد و فازللی عقبیشی نمود. حکمرانی فازللی تقریباً تا سال ۱۷۷۵ ادامه یافت. بعد از به سرفدورت خدابار ولی آمده تقریباً تا سال ۱۸۰۰ حکم راند.

سالهای حکمرانی این دو شخص، یعنی نیمه دوم عصر ۱۸، زمان مستقیلیت ملک اوراتیبه بود. دشمنان این ملک کوشش میکردند که استقلالیت اوراتیبه را از سبب برداشته، حدود آنرا به دولت خود همراه نمایند. ولی این اقدام ختیرناک و از طرف یک خان امکانپذیر بود.

خان بخارا محمدرحیم خان و خان حقوقد اردانه بی با هم منهد شده، برای نسامین غلبه خود قوه قبیله های قباقررا به یوریش زد اوراتیبه جلب نمودند. سال ۱۷۵۴ آنها یکجابه به سرحد این ملک حمله آوردند.

فازللی به یاری خود حاکیم حصار محمدمین یوزرا که یکی از خویشاوندانش بود، جلب نمود. به این دو قوه میسر گردید که با راههای گوناگون از بسالای اطفاقجیان غلبه به دست آورند. این مقام اوراتیبه و حصاررا در ماوراءالنهر بلندتر گردانید.

نیمه دوم عصر ۱۸، سالهای حکمرانی فازللی و خدابار ولی دوره نشع و تمسای

محمد حسین میرزا مجبور میشود که صاحب اختیارانه ملک خود را ترک نموده فرار نماید. عاقبت او بعد از زبته هرات از طرف شیباخان در همین شهر در سن ۳۸ ساله گئی قتل میشود (سال ۹۱۲ هجری / ۱۵۰۶-۱۶۰۷ میلادی).

یکی از حاکمهای ابتداء عصر ۱۶ در اوراتیبه عبدالطیف سلطان شیباخی بود. او در این ملک تا سال ۱۵۴۰ حکم رسانده است. در زمان حکمرانی این مرد صاحب عقل و صاحب اراده ملک اوراتیبه نشع نما یافت. سال ۱۵۳۷ مدرسه عبدالطیف سلطان (کوک گمیز) و چند بناهای دیگر از عشت پوخته در داخل شهر و در حدود بعضی دیبه ها ساخته شده اند. سلطان دو چارباغ بنا کرد. یکی در نزد شهر و دیگری در حدود زامین.

در زمان حکمرانی او در اوراتیبه عثمان مشعود کوهستان عثر پور عرزش خود "تاریخ عبدالرحمانی" را به اتمام رسانید. چند کتابهای ساحه فیه نیز در همین شهر نوشته شده یا رونویس شده اند.

در نیمه دوم عصر ۱۶ در اوراتیبه چندین حاکمها همدیگر را ایوز کردند. عبد الله خان شیباخی (۱۵۸۳-۱۵۹۸) نیز یکچند مراتب به این ملک لشکر کشیده است (سالهای ۱۵۷۴-۱۵۷۹). اوزشوی پسبهم حاکیمان شحادت میدهد که در حدود اوراتیبه زدو خوردهای زیاد خونین جای داشتند.

در عصر ۱۷ در زمان حکمرانی سلاله اشترخوانی، در اوراتیبه، به مثل عصر ۱۶، خونریزیها ادامه یافته، حاکیمان زیادی همدیگر را ایوز کردند. این ملک زیر حکمرانی سلاله نامبرده مانده است.

در عصر ۱۸ وزعیت در ملک اوراتیبه نسبت به عصرهای ۱۶-۱۷ فرق کرد. در سال ۱۷۰۲ تا سال ۱۷۳۴ در اوراتیبه و حوجند آقوتیو، پسر محمدرحیمو حکم راند. در سالهای مذکور در مضافات اوراتیبه و مسجاه یکی از فیعدالاول سیرنفوس عواجه موسا مقام خاص پیدا کرده بود.

فارسی در استروشن زرب زده، شاهد آن است که سال ۸۸۶ تا سال ۸۹۲ اسماعیل سامان در استروشن مستقلانه حکمرانی کرده، با نام خود پول میسراورد. بعد از آن که اسماعیل به تخت سلطنت بخارا نشست، احتیاج به زربخانه استروشن نماند و دستگاه آنرا اسماعیل به سمرقند کوچانید.

۱. تاریخ ملک استروشن بعد از تولد دولت سامان و تا عصر ۱۵ چندان روشن نیست و آموخته نشده است. تخمین میشود که مغولها آنرا با خاک

حاکمان استروشن

در ده سال اخیر عصر ۱۵ در ملک استروشن پنج حاکم همدگر را ایوز کرده اند. بعضی آنها از طرف دشمنان خود به قتل رسیدند، بعضی دیگرشان عضل گشتند. از حاکمان نامی این عصر پندر باهر - عمر شیخرا باید نامبر نمود که او تا سال هلاکت خود - ۱۴۹۴، در اوراتیبه حکم رانده است. در همین سال محمد حسین میرزا (تولد ۱۴۷۰) حاکمیت اوراتیبه را به دست گرفت.

در زمان حکمرانی این شخص محوم کوچمنچیان با سرور شیخان خان از قسمت شمال سر زد. شهر اوراتیبه چنان استهکام مستهکم داشت که شیخانرا به هیرت گذاشت و او را به خلاصه آورد که این قلعه را به زرب براق و قوه لشکر حیات کردن از امکان بیرون است. خان به قرار آمد که اوراتیبه را محاصره دور و دراز نموده ساکنانرا به تسلیم شدن مجبور نماید. ولی شیخان سراسیمه بود و به محاصره دور و دراز فرصت نداشت. بنابر آن او مجبور میشود که پیشنهادات حاکم اوراتیبه محمد حسین میرزا را برای صلح امضا کردن قبول نماید.

بار دیگر، سال ۱۵۰۱ لشکر شیخان زیر دیوارهای اوراتیبه پیدا شد. این نوبت و بار سوم هم شیخان اوراتیبه را زبنت کرده نتوانسته اطراف آنرا غارت کرده به زراعت آتش زده رفت.

شهرهای وادی فرغانه، سمرقند، تاشکند و بخارا از طرف شیخان زبنت شدند. اوراتیبه یگانه ماند که به دشمن تسلیم نشد. وزعیت ناموتقل گشت. حاکم آن

شاید به همین سبب باشد که عربها اسروشنرا با تیزی اشغال کرده نتوانسته، تا سال ۸۲۲ برای این ولایت مبارزه بردند.

PDF Compressor Free Version

اسمائل سامانی در استروشن

سامانیان سلاله آبی اند که در ماوراءالنهر و خراسان بزرگ از سال ۸۷۵ تا ۹۹۹ حکمرانی کرده اند. بعد از به هیعت همین دولت داخل شدن ولایت استروشن دولت سامانیان استواری و به استقلالیت صاحب گشت. اکدمبک برتالد و چنین خلاصه کرده است. استروشن دارای حدود نهایت وسیع بوده، بوم، یعنی سرگه دریای زرفشان، مسجاه، فلغر، فان و یغناط طایع آن بودند. موافق معلومات جغرافیاشناسان عصر میانه استروشن دارای ۴۰۰ دیبه های بزرگ دیهقان نشین و چندین شهر بود. در زمان نوح بن اسد اوسروشنه به خلیفه عرب ۵۰ هزار درهم انداز میسپارید (سالهای ۸۲۶-۸۲۸). در پایتخت این ملک شهر بونجیکت تا ده هزار آدم زیندگی میکرد. چهارسوی شهر - "چهارسوی عمر" نام داشت. این استلاها بع اسمائل سامانی نسبت دارند. چون که حاکمان این ولایت تا زمان حکمرانی سامانیان "افشین" نام داشت. علاوه بر آن، در بونجیکت زربخانه دولت سامانی عمل میکرد. تسدیق در این ولایت حکمرانی کردن اسمائل سامانی فلوس (پول میسی) در زربخانه استروشن زرب زده او میباشد که به سال ۲۷۹ هجری قمری (۸۹۲-۸۹۳ میلادی) منصوب است. در عقب این تنگه "الامیر-اسمائل" خوانده میشود.

از تاریخ معلوم که اسمائل سامانی سال ۸۷۲ صاحب ملک بخارا گردید. ولی اهالی بخارا بر ضد بیدادگریهای حاکیم شوریش برداشته، او را پیش کردند. بین بیداران اسمائل و نصر زردو خوردهای مسلهانه سر زد. زردو خورد بکوم که سال ۸۸۶ روخ داده بود، با دور کردن اسمائل سامانی از قائم مقام بخارا انجماید. زردو خورد دوم - سال ۸۸۸ غلبه اسمائل را تأمین نمود. ولی اسمائل نخترا از نصر نگرفت. نهایت سال ۸۹۲، پس از وفات نصر، او به تخت سلنت نشست.

گردد که شهر بونجیکت - پایتخت ولایت استروشنرا ضبت کند. عربها در ايسن
ملك نیز دين اسلامرا جاری نمودند. معروفترین افشين استروشن - حيدر، پس از
قبول کردن دين اسلام، یکی از سرداران یا امیران عمرای خلیفه عباسی
PDF Compressor Free Version
(۸۳۳-۸۴۲) تأين شد.

حيدر در خدمت خلیفه عرب باشد هم در عمل از دست عربها آزاد کردن وتنش
- استروشنرا به نقشه گرفته چاره ها می اندیشید، به شوريش تياری میدید.
تغمین میشود که همراه افشين حيدر به هزور خلیفه يك ابدہ مردان اهل سواد،
سپاهیان جنگیده و اهل تقوا رفته بودند. چونکه عربها "به مقدار زیاد عملگران
باسواد احتیاج داشتند" (ب. غفوران).

با حيدر پسر ابوبکر شیلی استروشنی - یونوس و عمکش رفته بودند. یونوس در
ایراق حاجب بزرگ خلیفه و برادر او عمیرالعمرای خلیفه در اسکندریه (مصر)
تأين میشوند.

سال ۸۵۹ در شهر سامیره ایراق یونوس پسر دار شد. به او ابوبکر نام داد.
فرزندش کلان شد و نام یکی از دیبه های استروشن - شیلیارا به خود نسیه
گرفت. با نسیه خود یعنی با نام شیلی استروشنی او چون مرد دانشمند معسوف
گشت. از طرف خلیفه - شیلی حاکیم دعاوند (در قسمت شمالی ایران) تأين
میشود. غیر از آن شیلی جوان در حضور خلیفه حاجیرا در عهده داشت.

از تأينهای خلیفه های عرب برمیآید که در استروشن مسردوم اهل سواد و
صاحبانستعداد زیاد بود. عربها يك قسم آنها را به پایتختشان شهر بغداد برده، در
اداره کئی دولت توانا و میناوری خود چون سرور ملکه های علائده یا سرلشکر
استفاده کرده اند.

از چنین کردار عربها معلوم میشود که در میانه عصر ۹ در زمان حکمرانی سلاله
ناهربان، تا به سر قدرت آمدن سلاله سامانیان، مردان صاحبمعلومات کاردان،
عربانان دولت و سروران سپاه در ملك استروشن نسبت به عربها افریبت داشت.

ولایت-استروشن، در دوام سدساله ها همچون یکی از ولایتهای مترقی
ماوراءالنهر عرض وجود نمود.

PDF Compressor Free Version
همه مغولها در ابتدای عصر ۱۳ در تاریخ ولایت استروشن نفس مبدی گذاشت.
عردوی چنگیزخان پایتخت عصرمیانہ گئی استروشن شهر بونجیکترا خاک و
توراب نمودند. شهر نام نو اوراتیپه را گرفت. آنرا جغرافی شناسان و مؤرخان
زمان در عصر ۱۴ چون شهر به قلم آوردند.

سوالی پیش می آید، که برای چه و با کدام سببها تقریباً در يك مكان، سه نوبت
شهر خراب گشته باز از نو بنا یافته است؟ باید تزکور داد که یکی از سببهای
انتخاب جای برای بنیاد یافتن شهر، این در راه ابریشیم جای گرفتن اوراتیپه بود.
در حدود شهر چشمه آهای زیادی از زیر زمین فواره میزنند که عامل عصاصی
زندگی و راهگزران بود.

از نویشته های مذکور برمی آید که شهر اوراتیپه (استروشن) بارها همچون
پایتخت از بین رفته، خاک و توراب گشته باشد هم، با نامهای دیگر از نو عرض
وجود کرد. شهر مقام خود را از دست نمیداد، مهیت جغرافی در جای موافق جای
گرفتن آن، سبب به پایتخت دولت مستقیل و نیم مستقیل تبدیل یافتن این ملک
گردید. ساکنان آن با دشمنان خود مبارزه بیعمان برده، با میهن سداقتمندشان
در عرسه کسب و هنر، علم و فرهنگ و صنعت ناتکرار، در تاریخ خلق تاجیک
و عموماً خلقهای آسیای مرکزی، مقام خاص اشغال کرده آمده اند.

مقام استروشن در دولت عربها

یکی از ولایتهای ماوراءالنهر که ضبت آن از طرف عربها طول کشید استروشن
بود. عاقبت بعد از سد سال ضبت شهرهای دیگر یعنی سال ۸۲۲ به عربها مویش

از تاریخی ۲۵۰۰ - ساله گی شهر استروشن

شاه ایران کروش ۳ که با نام کروش کبیر معروف گشته است از سال ۵۵۸ تا ۵۳۰ پیش از میلاد حکمرانی و لشکرکشی کرده است. سال ۵۴۶ پیش از میلاد او به ولایتهای شرقی شتافت و تا رود سیحون - (سیردریا) پیش رفت. در این نمت کروش کبیر شهری به نام خود بنا کرد. این شهر میبایست قلمرو او را از هجوم قبیله های بادیه نشین محافظت نماید. علاوه بر آن کروش پیش از اشغال خارزم، باختر، سیند و دیگر ملکها خواسته است شهری بنا کند، که پایه گزاری تاختوتازهای آینده خود گردد.

پایه گزاری (بزه) شهر به نام کروشکده در جای هازیره استروشن انتخاب شد. شهر کروشکده که با نام کبرپال نیز معلوم و مشهور گشته است، به قلعه تبدیل یافت. دیوارهای بلند، برجهای استوار شهر و دروازه های آنرا محاوزت میکردند. از سال بنیاد یافتن شهر کروشکده، یعنی از سال یوروشهای کروش کبیر به نمت شرق، ۲۵۵۸ سال سپری گشته است.

از تاریخ سال اصاص یافتن کروشکده تا لشکرکشی شاه یونان اسکندر مقلونی دو عصر گذشت. اسکندر سال ۳۲۹ پیش از میلاد دیوارهای بلند و قلعه مستحکم کروشکده را با اسبهای قلعه گیری یونانی رخنه کرده توانیست. او با راه فریب، از بحرای سای ی آب با یک دست سپاهیان خود داخل شهر شد. اسکندر مقلونی بار اول بعد جنگهای خونریزی و لشکرکشهای دور و دراز، در زیر دیوار کروشکده زخمبار شد. او را کروشکده گیها با سنگ به سرو گز دوش زده بمروه کردند. محافظتچیان شهر نه تنها اسکندر مقلونی بلکه چند نفر سرداران لشکر او را با تیر پیکان زخمبار کردند.

PDF Compressor Free Version

احرار مختاروف

م-۶۵ مقام جهانی استروشنها. - دوشنبه: "سروش"، ۲۰۰۲ — ص.

کتاب مذکور به حیات و فعالیت دو شخص بزرگ ملک استروشن در عصرهای ۹-۱۰ حیدر ابن کاوس و ابوبکر شبلی ابن یونوس بخشیده شده است. یکی از آنها حبیب میریز راه آزادی از عسارت عربها، پاسدارنده رسم و آئین تیاکان، سیاستمدار، سرلشکر متین، مرد جسور بود.

دیگر شبلی استروشن، در علم و فرهنگ بغداد عصر ۹-۱۰ نقش بزرگی گذاشته، در عالم تصوف معروف و مشهور گشته است. تعلیمات آن عالیم در اثرهای متفکوران و عالمان معروف شرق - فردوسی طوسی، شیخ فریددین عطار نیشابوری، عبدالله انصاری، عنصر المعال کیکاوس، شیخ سعدی شیرازی، مولانا عبدالرحمن جامی، علی شیر نوای و دیگران ذبکر گشته تنقیق و موضوعی افتخار گشته است.

این کتاب برای خاندانگان سرشمار مؤرخان و فیلسفها و برای آلهای که به انواع سرگزشت بزرگان رغبت دارند به مناسبت ۲۵۰۰ - ساله گئی وطن این دو شخص پیشکش میشود.

ب.ب.ك. - ۸۴ تاحيك

۲۰۰۲-۲۷۰۲۵۴۲۲۰۲۱

© احرار مختاروف، ۲۰۰۲.

م-۵۰۰-۲.

احرار مختاروف

PDF Compressor Free Version

مقام جهانی

استروشنی‌ها

(عصرهای ۴-۵)

کتاب با دستگیری رئیس حکومت شهر زاکیروف جمعه زاکیراویچ به

مناسبت ۲۵۰۰-ساله گئی استروشن باستانی به نشر رسید

دوشنبه

"سروشن"

۲۰۰۲

احرار مختاروف

مقام بهائی استروشنی‌ها